

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΤΜΗΜΑ Δ/ΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

Οδηγίες

**για τη διδακτέα ύλη και τη διδασκαλία
των μαθημάτων
στο Γυμνάσιο και το Λύκειο
κατά το σχολικό έτος 1986 - 1987**

Τεύχος Α΄

Φιλολογικά μαθήματα

**ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ**

R

6)1

Odēgies : gia tē didakteia kai tē didaskalia tōn mathēmatōn sto
Gymnasio kai to Lykeio : philologika mathēmata / Ypurgeio Ethnikēs
Paideias kai Thrēskeumatōn. Paidagogiko Instituto ... - Athena :
Organismos Ekdoseos Didaktikōn Bibliōn
Deutsche Titelfassung: Empfehlungen zu Lehrstoff und Unterrichtspraxis für
Gymnasium und Lyzeum

Teuchos 1'. Kata to scholiko etos 1986 - 1987. - Ekdose 3'. - 1986. - 99
S. : Tab.

GR Z-6(3.86)1

Deutsche Titelfassung: Für das Schuljahr 1986 - 1987

Inventar-Nr. : 2004/1090

Georg-Eckert-Institut BS78

1 233 756 0

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΤΜΗΜΑ Δ/ΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Οδηγίες

**για τη διδακτέα ύλη και τη διδασκαλία
των μαθημάτων
στο Γυμνάσιο και το Λύκειο
κατά το σχολικό έτος 1986 - 1987**

Τεύχος Α΄

Φιλολογικά μαθήματα

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1986

Georg-Eckert-Institut
für internationale
Schulbuchforschung
Braunschweig
-Schulbuchbibliothek -

2004/1090

GR
Σ-6
(3,86) 1

Με απόφαση της ελληνικής κυβερνήσεως τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Α΄ ΜΕΡΟΣ

ΓΥΜΝΑΣΙΟ

Σελ.

I	Ωρολόγια Προγράμματα	7
II	Αρχαία Ελληνική Γραμματεία από μετάφραση	9
III	Νέα Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	21
IV	Ιστορία	26
V	Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος	31

Β΄ ΜΕΡΟΣ

ΛΥΚΕΙΟ

Σελ.

I	Ωρολόγια Προγράμματα	35
II	Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	39
III	Νέα Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	75
IV	Ιστορία	87
V	Λατινικά	93
VI	Φιλοσοφία	97
VII	Αρχές πολιτικής επιστήμης - Στοιχεία Δημοκρ. Πολιτεύματος	99

Α΄ ΜΕΡΟΣ
ΓΥΜΝΑΣΙΟ

Ι. ΩΡΟΛΟΓΙΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Ωρολόγιο πρόγραμμα ημερήσιων γυμνασίων

Ωρες εβδομαδιαίας διδασκαλίας κατά τάξεις

	A'	B'	Γ'
Θρησκευτικά	2	2	2
• Αρχαία Ελληνική Γραμματεία	4	4	4
Νεοελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	5	4	4
Ιστορία	3	2	2
Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος	—	—	1
Ξένη Γλώσσα (Αγγλικά ή Γαλλικά)	3	3	3
Μαθηματικά	4	4	4
Φυσική	—	2	2
Χημεία	—	1	1
Γεωγραφία	3/-	2/-	2/-
Βιολογία	—	—	-/2
Βοτανική-Ζωολογία	-/3	—	—
Ανθρωπολογία	—	-/2	—
Φυσική Αγωγή	3	3	2
Καλλιτεχνικά	1	1	1
Μουσική	1	1	1
Οικιακή Οικονομία	1	1	1
Σύνολο	30	30	30

Ωρολόγιο πρόγραμμα εσπερινών γυμνασίων

1.— Τα διδασκόμενα μαθήματα και οι ώρες εβδομαδιαίας διδασκαλίας τους σε όλες τις τάξεις των εσπερινών γυμνασίων ορίζονται ως εξής:

Μαθήματα

Ώρες εβδομαδιαίας διδασκαλίας κατά τάξεις

	A'	B'	Γ'
Θρησκευτικά	2	2	1
Αρχαία Ελληνική Γραμματεία	4	3	3/4
Νεοελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	4	4	4
Ιστορία	2	2	2
Μαθηματικά	4	3	4/3
Φυσική	—	2	1/2
Χημεία	—	1	1
Γεωγραφία	2/-	-/2	2/-
Βιολογία	—	—	-/2
Βοτανική - Ζωολογία	-/2	—	—
Ανθρωπολογία	—	2/-	—
Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος	—	—	1
Ξένη Γλώσσα	2	2	2/1
Φυσική Αγωγή	1	1	—
Σύνολο	21	22	21

Ι. ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΑΠΟ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

1. ΣΚΟΠΟΙ

Ο σκοπός της διδασκαλίας της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας από μετάφραση προσδιορίζεται από τη φύση και την ιδιοτυπία του μαθήματος. Οι Έλληνες, λαός ευαίσθητος και πνευματικά προικισμένος, συνέλαβαν με μοναδική οξύνοια, σε μια ορισμένη περίοδο της ιστορικής πορείας τους, τα καίρια προβλήματα που ανέκαθεν απασχόλησαν τον άνθρωπο στις κυριότερες εκφάνσεις της δραστηριότητάς του και προσπάθησαν να δώσουν σε αυτά λύσεις, δημιουργώντας έτσι γραμματεία που εμπεριέχει βασικές ανθρώπινες αξίες, όπως: η ελευθερία μέσα στα πλαίσια της δημοκρατικά οργανωμένης πολιτείας, η σύλληψη του ανθρώπου ως αυταξίας και αυτοσκοπού, η ασίγηστη πνευματική απορία και έρευνα, η αυτογνωσία και ο αυτοσεβασμός, η αγάπη της αλήθειας η ευαισθησία στο ωραίο και ο σεβασμός του μέτρου, που αποτελεί το φιλοσοφικό υπόβαθρο των παραπάνω αξιών. Η γραμματεία αυτή μας δίνει τη μοναδική δυνατότητα να παρακολουθήσουμε τις αναζητήσεις και τα επιτεύγματα ενός δημιουργικού πολιτισμού, έτσι όπως έχουν αποτυπωθεί μέσα σε ένα συμπαγές σύνολο πνευματικών έργων, που και εύληπτο είναι και ολοκληρωμένο, και ωστόσο ευρύτατο σε προοπτική, πλούσιο σε προεκτάσεις.

Επομένως, ο κύριος σκοπός του μαθήματος είναι η ανθρωπιστική μόρφωση των μαθητών που διακρίνεται:

- α) Στην κατανόηση των αξιών που κληροδότησαν οι αρχαίοι στον πολιτισμένο κόσμο.
- β) Στη βίωση των αξιών αυτών, ώστε οι αρχαίοι να καταστούν πηγή ζωής.

Ειδικότερα, η ουσιαστική γνωριμία με την αρχαία ελληνική γραμματεία, για την πραγμάτωση της οποίας απαραίτητη προϋπόθεση θεωρείται η επαρκής αρχαιογνωστική κατάρτιση, πρέπει να υπηρετεί τους παρακάτω μερικότερους σκοπούς:

α) Ο μαθητής να καλλιεργηθεί διανοητικά, βουλευτικά, συναισθηματικά και ηθικά, ώστε να διαπλάσει ολοκληρωμένη, κατά το δυνατόν, προσωπικότητα.

β) Να γνωρίσει τις διαχρονικές αξίες του αρχαίου ελληνικού πνεύματος, να συγκινηθεί βιώνοντάς τες και να αισθανθεί γι' αυτές αγάπη, ώστε να μπορέσει να τις μετατρέψει σε δυναμογόνα στοιχεία του βίου του.

γ) Να πάρει τη σωστή πολιτική αγωγή, δηλαδή να μηθεί στα δημοκρατικά ιδεώδη και να προετοιμάσει τον εαυτό του, ώστε αργότερα να ενταχθεί στο κοινωνικό σύνολο ως ενεργό μέλος του.

δ) Να κατανοήσει την αδιάσπαστη ιστορική συνέχεια του ελληνικού πνεύματος, να συνειδητοποιήσει την προσφορά του στον παγκόσμιο πολιτισμό και να συνεργήσει συνειδητά στην οικοδόμηση ενός εθνικού βίου ελεύθερου και προσαρμοσμένου στις απαιτήσεις του καιρού μας.

ε) Να καλλιεργηθεί αισθητικά, δηλαδή να αποκτήσει με τον καιρο αξιολογικά κριτήρια που θα τον καταστήσουν ευαίσθητο δέκτη των εκδηλώσεων του ωραίου, όπου το συναντά

2. ΓΕΝΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΑΠΟ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Για τη διδακτική εργασία που αφορά όλα τα αρχαία κείμενα από μετάφραση επαναλαμβάνουμε τις σχετικές μεθοδολογικές οδηγίες, που και κατά τα προηγούμενα σχολικά έτη έχουν κοινοποιηθεί:

Εφόσον προϋποτίθεται ότι ο καθηγητής εφαρμόζει τις σύγχρονες γενικές αρχές της Διδακτικής, σκόπιμο είναι να περιοριστούμε στις ακόλουθες ειδικές οδηγίες για τη διδασκαλία κειμένων της αρχαίας γραμματείας από μετάφραση.

1. Πριν αρχίσει την ερμηνεία της πρώτης ενότητας, ο καθηγητής προσφέρει στους μαθητές περιληπτικά το περιεχόμενο του έργου που πρόκειται να διδαχτεί. Η γνώση της συνολικής εικόνας είναι μια προϋπόθεση, για να παρακολουθούν οι μαθητές καθημερινά με ενδιαφέρον την εξέλιξη του μύθου (ή της αφήγησης ή της δραματικής πλοκής ή της επιχειρηματολογίας, ανάλογα με το είδος του διδασκόμενου κειμένου). Στο ίδιο μάθημα προσφέρονται τα ιστορικά πλαίσια μέσα στα οποία γεννήθηκε ή αναφέρεται το έργο.

2. Σε κάθε επόμενο μάθημα διδάσκεται μια ενότητα ανάλογη προς τη δεκτικότητα της τάξης και πάντως πολύ εκτενέστερη από όση προσφερόταν στο παρελθόν (κατά τη διδασκαλία από το πρωτότυπο), αφού τώρα λείπει ο γλωσσικός φραγμός. Είναι δυνατόν π.χ. να διδαχτούν 60-80 στίχοι ομηρικού κειμένου. Η έκταση της διδακτικής ενότητας εξαρτάται βέβαια πάντα από την επισήμανση κάποιου πυρήνα.

3. Τη διδακτική ενότητα την παρουσιάζει ο ίδιος ο καθηγητής, τουλάχιστον στα πρώτα μαθήματα και ιδιαίτερα στα ποιητικά κείμενα, όπου η καλή ανάγνωση συντελεί ουσιαστικά στην επίλυση προβλημάτων κατανόησης του κειμένου.

4. Αφήνονται τα παιδιά να αναπλάσουν στο μυαλό τους τα όσα άκουσαν και να προβούν στην έκφραση των πρώτων αντιδράσεών τους. Αμέσως μετά καλούνται να διατυπώσουν τις κάθε είδους απορίες τους (λεξιλογικές, πραγματολογικές, μορφολογικές, ιδεολογικές κτλ.), στις οποίες θα δίνεται απάντηση από άλλους μαθητές ή, αν αυτοί αδυνατούν, από τον καθηγητή. Και στη φάση αυτή, όπως και στις επόμενες, θα πρέπει να λειτουργήσει ο διάλογος ανάμεσα στον καθηγητή και τους μαθητές ή των μαθητών μεταξύ τους. Στη διαδικασία της επίλυσης των αποριών μπορεί να ακολουθηθεί μία από τις εξής μεθόδους:

α) Ο καθηγητής σημειώνει τις απορίες που διατυπώνουν οι μαθητές, τις κατατάσσει στις παραπάνω κατηγορίες και μεθοδεύει τις απαντήσεις σ' αυτές, ακολουθώντας όχι τη σειρά με την οποία υποβλήθηκαν, αλλά εκείνη με την οποία καταχωρίστηκαν στις διάφορες κατηγορίες.

β) Η απάντηση και η αποσαφήνιση των λεξιλογικών και πραγματολογικών αποριών γίνεται ταυτόχρονα με τη συζήτηση του περιεχομένου, των ενεργειών ή των επιχειρημάτων, γιατί τότε κυρίως οι έννοιες αυτές αποκτούν το πραγματικό περιεχόμενό τους. Αυτόνομη είναι ότι στις απορίες των μαθητών ο καθηγητής θα προσθέσει και τα σημεία (κυρίως μορφολογικά και ιδεολογικά) που ο ίδιος έχει επισημάνει.

5. Οι κατηγορίες στις οποίες κατατάχθηκαν οι απορίες μπορούμε να πούμε ότι θα αποτελέσουν ισάριθμες φάσεις της ερμηνευτικής προσέγγισης, η οποία αρχίζει με την απολύτως αναγκαία γλωσσική εξομάλυνση και την απαραίτητη πραγματολογική ενημέρωση και προχωρεί στους ουσιαστικότερους στόχους της:

α) Στη μορφολογική επεξεργασία (γενικά στοιχεία μορφής, όπως είναι η δομή όλου του έργου και η βαθμιαία εξέλιξη του μύθου του· ειδικά στοιχεία μορφής, όπως είναι η αφηγηματική ή περιγραφική ικανότητα, η αισθητική ποιότητα των εικόνων, οι έντεχνες επιβραδύνσεις, η χρήση της παρομοίωσης, η ικανότητα στην περιγραφή των χαρακτήρων, η σύλληψη της ουσιαστικής λεπτομέρειας κτλ.).

β) Στην ιδεολογική επεξεργασία (ανάλυση και σχολιασμό των στοιχείων εκείνων που λέγονται συνήθως «πολιτιστικά» και εκφράζουν ή ενσαρκώνουν τις ιδέες των ανθρώπων

της εποχής εκείνης: ηθικές, κοινωνικές, μυθολογικές απόψεις, γνώσεις προεπιστημονικές και επιστημονικές, αντιλήψεις για τη φύση, τον άνθρωπο, το θεό, το σύμπαν κτλ.).

γ) Στην αναζήτηση των κινήτρων της ανθρώπινης δράσης, που προϋποθέτει τις προηγούμενες φάσεις της ερμηνευτικής προσέγγισης και αποτελεί ενδιαφέρουσα σπουδή ανθρωπογνωστική και κορυφώνει την ερμηνευτική προσπάθεια.

6. Ο καθηγητής καλεί τους μαθητές να αναδιηγηθούν δημιουργικά και σύντομα το περιεχόμενο, να επιμεινούν στην περιγραφή ορισμένων σκηνών, να χαρακτηρίσουν πράξεις και πρόσωπα, να κρίνουν θεσμούς, να αξιολογήσουν απόψεις, να συγκρίνουν ιδέες (της εποχής του έργου και της σημερινής κτλ.). Η άσκηση των μαθητών στην προφορική διατύπωση των σκέψεών τους με σαφήνεια και συντομία πρέπει να αποτελεί εξίσου μόνιμη διδακτική επιδίωξη του καθηγητή, όπως επίσης ο εθισμός τους σε πολιτισμένη διαλογική συζήτηση για την όλη διεξαγωγή του μαθήματος.

7. Απομένει να εκτιμηθούν οι μαθητές τι το καινούριο πρόσφερε η ενότητα που διδάχτηκε:

- στην εξέλιξη της υπόθεσης,
- στη γνωριμία με τα πρόσωπα,
- για τις αξίες που εμπεριέχονται,
- για τις λογοτεχνικές ικανότητες του συγγραφέα και.

αν υπάρχει διαθέσιμος χρόνος, να διαβάσουν την ενότητα στο σύνολό της ή παραγράφους που τους έκαναν ιδιαίτερη εντύπωση.

8. Στο τέλος της διδακτικής ώρας αναθέτουμε, για να εμπεδωθεί το μάθημα, σύντομες εργασίες, όπου ο μαθητής θα εθίζεται στη γραπτή και πειθαρχημένη διατύπωση των σκέψεών του. Καλό είναι οι εργασίες αυτές να ακολουθούν τις εξής αρχές:

α) Να μην προσφέρονται ούτε σε φλύαρο πλατειασμό ούτε σε «τηλεγραφικές» απαντήσεις.

β) Να αναφέρονται κατά κύριο λόγο σε θέματα που συζητήθηκαν με σαφήνεια και πληρότητα μέσα στην τάξη.

γ) Η διατύπωσή τους να είναι τέτοια, ώστε, τουλάχιστον οι περισσότερες, να στρέφουν τους μαθητές πάλι προς το κείμενό τους και να μην τους εκτρέπουν σε άγονες προσφυγές στις εγκυκλοπαίδειες και άλλα παρεμφερή βοηθήματα.

δ) Να μην επαναλαμβάνονται μονότονα, για να μην προκαλούν ανία και μηχανικές απαντήσεις.

9. Οι παραπάνω οδηγίες αποκτούν νόημα σε συνδυασμό με τις ακόλουθες συστάσεις:

α) Το ότι σημειώθηκαν διαδοχικές φάσεις ερμηνευτικής προσέγγισης (παρ. 5) δε σημαίνει ότι τα αντίστοιχα στοιχεία είναι ανάγκη να νοηθούν χωριστά. Αντίθετα, πρέπει να θεωρηθεί ότι συναποτελούν άρρηκτη ενότητα και μόνο για λόγους μεθοδολογικούς τα χωρίσαμε. Εξάλλου, δεν πρέπει να επιμένουμε σε κάθε ενότητα να ασχολούνται οι μαθητές με τον εντοπισμό και την επεξεργασία όλων των στοιχείων αυτών αλλά μόνο εκείνων ή εκείνων που εμφανίζονται ιδιαίτερα πειστικά σε αυτή.

β) Ο καθηγητής πρέπει να βρίσκει τρόπο, ώστε το κείμενο να μη χάσει το ιστορικό του πλαίσιο. Οι μαθητές πρέπει να νιώθουν ότι τα όσα μελετούν ανήκουν σ' έναν κόσμο αρχαίο, διαφορετικό από το δικό μας.

γ) Δεν αποκλείεται ο πλουτισμός του μαθήματος με νοηματικές διασυνδέσεις (είτε μέσα από το ίδιο το έργο, είτε από άλλο έργο του ίδιου συγγραφέα) και μέ γόνιμους πα-

ραλληλισμούς με το νεοελληνικό λαϊκό πολιτισμό και τις εκδηλώσεις του (δημοτικά τραγούδια, παράδοσεις, έθιμα κτλ.), εφόσον αυτό δε θα μας παρασύρει σε υπερβολές που θα μας αποπροσανατολίσουν από τον κύριο σκοπό του μαθήματος.

δ) Και η σημαντικότερη σύσταση: Πρέπει να αποφεύγουμε να επαναλαμβάνουμε μόνοτονα έναν τρόπο προσφοράς του μαθήματος. Ο καθηγητής, ανάλογα με το περιεχόμενο της κάθε ενότητας, μπορεί να επινοεί διαφορετικό τρόπο προσφοράς. Δεν πρέπει να αποκλειστεί η περίπτωση να αλλάξουμε μια προγραμματισμένη πορεία, εφόσον οι μαθητές με εύστοχες παρατηρήσεις μάς οδηγούν σε εξέταση πτυχών που τις θεωρήσαμε δευτερεύουσες.

10. Απαραίτητο είναι το τελευταίο ή και τα δύο τελευταία μαθήματα να αφιερώνονται στη συνολική θεώρηση του έργου. Τα μαθήματα αυτά θα γίνονται με προετοιμασία των μαθητών με βάση συγκεκριμένα και σαφή ερωτήματα που θα τους θέτει ο καθηγητής. Θα πρέπει να ελέγχεται κατά πόσον οι μαθητές κατέχουν το περιεχόμενο του έργου, το κεντρικό νόημα και το σκοπό του, την αρχιτεκτονική δομή του, τις επιμέρους ενότητες και τη σχέση της καθεμιάς με το κεντρικό νόημα του έργου, τα βασικά διδάγματα που βγαίνουν από το σύνολο· αν παρακολούθησαν με προσοχή τη συμπεριφορά των προσώπων που παρουσιάζουν ενδιαφέρον, αν αξιολογούν σωστά τις προθέσεις και τις ενέργειές τους, από τις οποίες θα βγάζουν συμπεράσματα για το χαρακτήρα του καθενός. Κατόπιν το έργο εντάσσεται στο γραμματειακό είδος, στο οποίο ανήκει, και, στο μέτρο που επιτρέπει η καλλιέργεια των μαθητών, εκφράζονται εκτιμήσεις για τις μορφολογικές αρετές του και για την ποιότητα των εκφραστικών του μέσων.

Προσθέτουμε ακόμη ότι οφείλουμε να αξιοποιούμε τις σημειώσεις και τις κάθε λογής οδηγίες και ερωτήσεις που περιέχονται στα διδασκόμενα βιβλία, γιατί και τη διδακτική εργασία ουσιαστικά εξυπηρετούν και συμβάλλουν στην κατά το δυνατόν ενιαία διδασκαλία των αρχαίων κειμένων στα διάφορα γυμνάσια της χώρας.

Τέλος, πριν από τη διδασκαλία οποιουδήποτε κειμένου, χρήσιμο είναι ο καθηγητής, εκτός από τις ειδικές εισηγήσεις, να διαβάζει τις γενικές, που περιέχονται στις σελίδες 25-79 του τόμου **Εισηγήσεις** του ΚΕΜΕ.

3. ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΤΑΞΗ

A. 1) Κατά τη διδασκαλία των κειμένων της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας ο καθηγητής βασικά ακολουθεί τα οριζόμενα από το αναλυτικό πρόγραμμα, χωρίς όμως αυτά να είναι απολύτως δεσμευτικά ως προς την έκταση της διδασκτέας ύλης και τη σειρά προσφοράς και επεξεργασίας της. Οφείλει να προγραμματίζει έγκαιρα τη διδακτική του εργασία και να διδάσκει τόσο ύλη, όση του επιτρέπουν οι δυνατότητες των μαθητών του και οι συνθήκες λειτουργίας του σχολείου του. Αν για οποιοδήποτε λόγο δεν πραγματοποιούνται όλες οι προβλεπόμενες διδακτικές ώρες, ο καθηγητής προσφέρει συνοπτικά ή παραλείπει τμήματα τα οποία κρίνει λιγότερο σημαντικά.

Σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να επιδιώκεται η ποσότητα της διδασκτέας ύλης εις βάρος της ποιότητας της διδασκαλίας και της κατανόησης του περιεχομένου από τους

μαθητές. Από την άλλη πλευρά όμως η διδασκαλία δεν πρέπει να περιορίζεται μόνο σε μερικές σελίδες από κάθε κείμενο, οι οποίες άλλωστε δεν παρουσιάζουν γλωσσικές δυσκολίες.

ii) Υπενθυμίζουμε ότι δεν πρέπει να σπαταλούμε πολλές διδακτικές ώρες για την Εισαγωγή που προτάσσεται σε κάθε κείμενο: 1-2 ώρες κρίνονται επαρκείς για τη διδασκαλία της εισαγωγής, εκτός από τις εισαγωγές στην **Οδύσσεια**, τη **Δραματική Ποίηση** και τα **Φιλοσοφικά Κείμενα**, για τις οποίες μπορεί να διατεθεί και τρίτη διδακτική ώρα (όχι κατ' ανάγκη στην αρχή των μαθημάτων).

Όπου η εισαγωγή είναι ευρύτερη, ο καθηγητής στις παραπάνω ώρες διδάσκει μόνο όσα είναι απαραίτητα για να αρχίσει την ερμηνεία του κειμένου· στα υπόλοιπα θα παραπέμπει τους μαθητές κατά την πορεία της διδακτικής εργασίας, κάθε φορά που θα κρίνει ότι για την κατανόηση του έργου είναι απαραίτητη η σχετική πληροφόρηση των μαθητών.

iii) Υποχρέωση του καθηγητή είναι, πριν αρχίσει τη διδασκαλία οποιουδήποτε κειμένου, να «ξεναγήσει» τους μαθητές στο σχολικό εγχειρίδιο, να τους δείξει ποια βοήθεια μπορούν να προσφέρουν λ.χ. οι ερμηνευτικές σημειώσεις, τα θέματα για μελέτη - ασκήσεις κτλ. Τέλος οφείλει ο καθηγητής να χρησιμοποιεί την τελευταία έκδοση των διδακτικών εγχειριδίων.

Α' τάξη

α) Διάγραμμα αναλυτικού προγράμματος

Σεπτέμβριος - Φεβρουάριος	Μάρτιος - Μάιος
Οδύσσεια 2 ώρες την εβδομάδα	Οδύσσεια 2 ώρες την εβδομάδα
Ηρόδοτος 2 ώρες την εβδομάδα	Λουκιανός ή Κάθοδος των Μυρίων 2 ώρες την εβδομάδα

β) i) **Ομήρου Οδύσσεια** (2 ώρες την εβδομάδα όλο το διδακτικό έτος)

Ύστερα από τη διδασκαλία της εισαγωγής που περιέχεται στο διδακτικό εγχειρίδιο, θα δοθεί γενικό διάγραμμα με το περιεχόμενο και τη δομή της Οδύσσειας. Κατόπιν θα διδαχτούν στο σύνολό τους οι ραψωδίες Α, Ε, Ζ, Π και Φ και ευρύτερες ενότητες από τις ραψωδίες Ι, Λ, Ν, Σ και Ω, ενώ οι ενδιάμεσες θα δοθούν ως σύντομες περιλήψεις, χωρίς να αποκλείεται η κατά την κρίση του καθηγητή ερμηνεία με κανονικό ρυθμό ενοτήτων τους που προσθέτουν ουσιαστικά στοιχεία, ώστε να ολοκληρωθεί η εικόνα του έπους. Στο τέλος του διδακτικού έτους θα γίνει γενική θεώρηση του έπους από την άποψη της δομής του, της εξέλιξης της υποθέσεως, του γενικού χαρακτήρα της εποχής (και του πολιτισμού της) που αντιπροσωπεύει, της διαγραφής του χαρακτήρα των κυριότερων ηρώων

και των αξιών που περικλείει, όπως και των χαρακτηριστικών σημείων του επικού ύφους.

Πολύ χρήσιμο είναι ο καθηγητής να συμβουλευέται τις σελίδες 80-161 και 222-224 του τόμου **Εισηγήσεις** του ΚΕΜΕ (Εθνικό Τυπογραφείο, 1976, β' έκδοση ΟΕΔΒ 1978).

ii) **Ηρόδοτου Ιστορία** (2 ώρες την εβδομάδα, από Σεπτέμβριο ως το τέλος Φεβρουαρίου).

Από την Ιστορία του Ηρόδοτου θα διδαχτεί ύστερα από τη διδασκαλία της εισαγωγής του βιβλίου, ολόκληρο το Η' βιβλίο και τα κεφ. 58-66 του Θ'. Από τα αποσπάσματα των υπόλοιπων βιβλίων θα διαβάζονται ευκαιριακά όσα κρίνει ο καθηγητής ότι έχουν κάποια σχέση με την ενότητα που διδάσκεται κάθε φορά, ή, εφόσον μετά την ολοκλήρωση του Η' βιβλίου και των κεφ. 58-66 του Θ' υπάρχουν διαθέσιμες διδακτικές ώρες, όσα κρίνει ότι παρουσιάζουν διδακτικό ενδιαφέρον. Συσχετισμοί μπορούν να γίνουν π.χ. ανάμεσα στο κεφ. 17 του Η' (όπου γίνεται αναφορά στην ανδραγαθία των Αιγυπτίων) και στα αποσπάσματα τα σχετικά με τον αιγυπτιακό πολιτισμό και τα αξιοθαύμαστα και περίεργα του αιγυπτιακού λαού, που περιέχονται στο Β' βιβλίο, ανάμεσα στο κεφ. 22 του Η' και στα κεφ. 99-105 του Ε' κ.ά.

Αν ο καθηγητής υπολογίσει ότι για λόγους αντικειμενικούς ο χρόνος που προβλέπεται για τη διδασκαλία του Ηρόδοτου δε θα επαρκέσει για την ολοκλήρωση του Η' και Θ' βιβλίου, μπορεί να διδάξει συστηματικά τα κεφ. 1-25, 40-42, 49-71, 74-103, 107-125, 130-136 και 140-144 του Η', καθώς και τα κεφ. 58-66 του Θ'. Τα ενδιάμεσα κεφάλαια του Η' βιβλίου θα διαβαστούν στην τάξη, για να συγκρατήσουν οι μαθητές τα ουσιώδη στοιχεία τους.

Κατά τη διδασκαλία της ιστορίας του Ηρόδοτου, εκτός από τις θεωρητικές οδηγίες και τα διαγράμματα διδασκαλίας που περιέχονται στον α' τόμο των **Εισηγήσεων** του ΚΕΜΕ (σελ. 162-226), ας ληφθούν υπόψη και τα εξής:

— Η ερμηνευτική διαδικασία της διδασκαλίας του Η' βιβλίου και του αποσπάσματος του Θ' πρέπει να αποβλέπει στο να καταδείξει τον έντονα δραματικό χαρακτήρα της σύγκρουσης δύο διαφορετικών κόσμων, του ελληνικού και του βαρβαρικού. Η εξέλιξη της σύγκρουσης αυτής ακολουθεί την πορεία μιας θεατρικής τραγωδίας με την κορύφωση και την κάθαρσή της. Η επισήμανση και η διακρίβωση των αιτιών των ιστορικών γεγονότων, όπως και η εκτίμηση της δράσης των ηγετικών προσώπων, πρέπει να γίνεται με νηφαλιότητα και αμεροληψία, όσο τούτο είναι δυνατό, και να αποφεύγονται οι μονομερείς συμπάθειες και ετεροβαρείς εξάρσεις των αρετών των Ελλήνων ή των μειονεκτημάτων των αντιπάλων. Έτσι θα αποτρέπεται ο εμπαθής σοβινισμός, που νοθεύει το πραγματικό νόημα της ιστορίας και αντιστρατεύεται βασικές αρχές της ιστορικής επιστήμης.

— Είναι ανάγκη να συζητηθούν, να αναλυθούν και να τονιστούν οι αρετές και οι αδυναμίες του ελληνικού και του βαρβαρικού στοιχείου, να προσδιοριστούν τα σημεία υπεροχής του πρώτου και να αναζητηθούν τα αίτια αυτής της υπεροχής στην ιδιαιτερότητα του ελληνικού πολιτισμού και στις ειδικές πολιτικές συνθήκες (δημοκρατικό πολίτευμα, αφοσίωση στους νόμους της πατρίδας, έξαρση του αισθήματος της ελευθερίας, ενότητα του ελληνισμού μπροστά στον κοινό εχθρό κτλ.). Οι αδυναμίες και τα μελανά σημεία της πολιτείας μερικών ηγετικών προσωπικοτήτων του ελληνικού κόσμου (π.χ. του Θεμιστοκλή) δεν πρέπει να δικαιολογηθούν με εύκολα επιχειρήματα, αλλά να συζητηθούν και να ερμηνευθούν ως ελαττώματα σύμφυτα στην ανθρώπινη φύση. Έτσι οι άνθρωποι χαρακτήρες του ιστορικού έργου θα προβάλλονται πιο αληθινοί και πιο ζωντανοί, αλλά και θα κατηγοριάζονται οι αδυναμίες εκείνες που στρέφονται εναντίον του κοινωνικού συνόλου και είναι δυνατόν να μειώσουν το κύρος και να αμαυρώσουν την προσωπικότητα ενός ηγέτη. Ακόμη, πετυχαίνεται έτσι αντικειμενικότερη εθνική αυτογνωσία.

– Ιδιαίτερη προσοχή, επομένως, θα δοθεί στους χαρακτηρισμούς των πρωταγωνιστών των ιστορικών γεγονότων. Οι σχετικές κρίσεις πρέπει να προκύπτουν από την ιστορικά διαπιστωμένη δράση των προσώπων, από τους λόγους και τις διαφαινόμενες προθέσεις τους, όπως παρουσιάζονται όλα αυτά στο κείμενο. Η επισήμανση των χαρακτηριστικών στοιχείων θα προχωρεί σταδιακά, σύμφωνα με το υλικό που προσφέρει η ενότητα που ερμηνεύεται κάθε φορά. Μετά την ολοκλήρωση της ερμηνευτικής επεξεργασίας όλων των διδακτών κειμένων θα γίνει σύνθεση όλων των στοιχείων για κάθε πρόσωπο, με προσπάθεια να ταξινομηθούν σε πνευματικά, ηθικά, πολιτικά, στρατηγικά κ.ά. χαρακτηριστικά. Επίσης θα γίνεται σύγκριση χαρακτήρων κατά ζεύγη, για όσα πρόσωπα παρουσιάζονται σε παράλληλη ή αντιθετική δράση, π.χ. του Αριστείδη και του Θεμιστοκλή, του Θεμιστοκλή και του Ευρυτιάδη, του Θεμιστοκλή και του Ξέρξη κ.α.

– Τά σχόλια που δίνονται στο τέλος του σχολικού βιβλίου είναι επαρκή για τις ανάγκες της πραγματολογικής επεξεργασίας. Επομένως, επιπλέον λεπτομερείς σχετικές πληροφορίες πρέπει να αποφεύγονται, αν δε συντελούν στην πληρέστερη και βαθύτερη ερμηνευτική προσέγγιση. Παραχωρήσεις σ' αυτό το σημείο μπορούν να γίνουν μόνο εφόσον απαγορεύονται από γνήσιο ενδιαφέρον των μαθητών.

– Εξυπακούεται από όσα προαναφέρθηκαν ότι η κύρια διδακτική εργασία εντοπίζεται στην κριτική επεξεργασία των ιστορικών γεγονότων, στην αναζήτηση των αιτιών, στην αποτίμηση των πράξεων και των αποτελεσμάτων τους, στην ανίχνευση των χαρακτήρων, στη σύλληψη και επεξεργασία των ιδεών, των ηθών και άλλων πνευματικών πολιτιστικών στοιχείων, ώστε συστηματικά και σταδιακά να σχηματίσουν οι μαθητές μια γενική και όσο γίνεται πιο πλήρη αντίληψη της εθνικής φυσιογνωμίας.

– Η διδασκαλία ενός ολόκληρου βιβλίου προσφέρει τη δυνατότητα να γνωρίσουν οι μαθητές τη συγγραφική τέχνη του Ηρόδοτου, προπάντων τον τρόπο σύνθεσης του έργου. Κυρίως είναι ανάγκη να επισημανθεί η συνειρμική και κυκλική πορεία της αφήγησης: οι συχνές (σε άλλα βιβλία περισσότερο) ιστορικές αναδρομές και οι μυθολογικές και ανεκδοτολογικές παρεμβολές που, ενώ φαίνονται να διασπούν προσωρινά το αφηγηματικό νήμα τελικά αποδεικνύονται οργανικά τμήματά του. Το έργο αποκτάει συνοχή, αφού όλα τα τμήματά του είναι υποταγμένα στο γενικό και στους ειδικούς στόχους που υπηρετεί και που έχουν τεθεί από την αρχή.

– Από τις προσωπικές απόψεις που διατυπώνει ο Ηρόδοτος για τα πολεμικά και πολιτικά γεγονότα, από την κριτική που ασκεί για τους πολιτικούς και στρατιωτικούς ηγέτες, καθώς και από τις θέσεις που παίρνει απέναντι σε θρησκευτικά και κοινωνικά ζητήματα και μυθολογικές εκδοχές μπορούν να εξαχθούν συμπεράσματα για την προσωπικότητα του συγγραφέα. Με τρόπο απλό, σύντομο και σαφή πρέπει να συντεθεί η «προσωπογραφία» του Ηρόδοτου, προπάντων όσον αφορά την πολιτική και κοινωνική ιδεολογία του, την ηθική του, τη θρησκευτικότητα και την πνευματική του συγκρότηση. Η εργασία αυτή θα γίνεται και σε συνδυασμό με την αντίστοιχη ενότητα της εισαγωγής (ιδέες και θέματα), η οποία έτσι θα τεκμηριωθεί και θα επιβεβαιωθεί.

iii) Λουκιανού Εκλογές - Κάθοδος των Μυρίων

Από τα δύο άλλα κείμενα (**Κάθοδος των Μυρίων** και **Επιλογή Λουκιανού**) που συνολικά διδάσκονται επί 2 ώρες από την 1η Μαρτίου ως το τέλος του διδακτικού έτους, για να καταστεί δυνατόν να ερμηνευτούν ικανοποιητικά, θα διδαχθεί σ' όλο αυτό το διάστημα μόνο το ένα (εκείνο που θα επιλέξουν οι καθηγητές που διδάσκουν το μάθημα σε κάθε Γυμνάσιο). Οι τελευταίες 5 διδακτικές ώρες θα διατεθούν για το άλλο κείμενο ως εξής: Ο καθηγητής, εφόσον κανονικά έχει διδάξει την **Κάθοδο των Μυρίων**, θα αναθέσει στους

μαθητές να μελετήσουν στο σπίτι (με βάση τα ερωτήματα: τι περιέχει το κείμενο αυτό; ποιες ιδέες αξιοσημείωτες συναντούμε; ποιες οι λογοτεχνικές του αρετές; κ.τ.ό.) τον **Τίμωνα** του Λουκιανού. Κατόπιν, στις 4 διδακτικές ώρες θα γίνει συζήτηση στην αίθουσα με βάση τις απαντήσεις των μαθητών στα παραπάνω ερωτήματα και θα διαβαστούν εκλεκτές περικοπές από το έργο. Αν όμως διδάχτηκε κανονικά ο **Λουκιανός**, με τον ίδιο τρόπο οι 5 διδακτικές ώρες θα αξιοποιηθούν για τη διδασκαλία του 4ου βιβλίου της **Καθόδου των Μυρίων**. Ο καθηγητής θα συστήσει στους μαθητές να διαβάσουν την εισαγωγή του δεύτερου κειμένου, όπως και τα σχόλια που αναφέρονται στις ενότητες που θα συζητηθούν.

Υπενθυμίζουμε ότι, σύμφωνα με το αναλυτικό πρόγραμμα, ο καθηγητής διδάσκει ή δύο από τα τρία έργα του Λουκιανού (τους **Νεκρικούς Διαλόγους** και είτε τον **Τίμωνα** είτε την **Αληθή Ιστορία**), ή από την **Κάθοδο των Μυρίων**, τα βιβλία Β' και Γ' στο σύνολό τους και χαρακτηριστικές ενότητες από τα βιβλία Δ', Ε', ΣΤ' και Ζ'.

Για τη διδασκαλία των **Εκλογών του Λουκιανού** απαραίτητη είναι η προσφυγή του καθηγητή στις σελίδες 153-181 και 196-197 του τόμου **Εισηγήσεις θ'** του ΚΕΜΕ (ΟΕΔΒ 1977), ενώ για τη διδασκαλία της **Καθόδου των Μυρίων** στις σελίδες 227-293 του τόμου **Εισηγήσεις** του ΚΕΜΕ.

Β' τάξη

α) Διάγραμμα αναλυτικού προγράμματος:

Σεπτέμβριος-Ιανουάριος	Φεβρουάριος-Μάιος
Επική ποίηση 2 ώρες την εβδομάδα	Επική ποίηση 2 ώρες την εβδομάδα
Πλουτάρχου βίοι 2 ώρες την εβδομάδα	Αττικοί ρήτορες 2 ώρες την εβδομάδα

β) ι) Επική ποίηση

Διδάσκεται η εισαγωγή που περιέχεται στο διδακτικό εγχειρίδιο και δίνεται γενικό διάγραμμα με το περιεχόμενο και τη δομή της Ιλιάδας. Κατόπιν διδάσκονται με κανονικό ρυθμό (50-80 σίχοι τη διδακτική ώρα) οι ραψωδίες: Α (στ. 1-315 και 430-530), Ε (1-370), Ζ, Η (170-321), Ι (430-619), Μ (199-471), Π, Σ (368-816), Τ (1-280), Χ (1-375) και Ω. Οι ενδιάμεσες ραψωδίες (ή ενότητες ραψωδιών) θα δοθούν ως σύντομες περιλήψεις, χωρίς να αποκλείεται η κατά την κρίση του καθηγητή ερμηνεία με κανονικό ρυθμό ενοτήτων τους που προσθέτουν ουσιαστικά στοιχεία, ώστε να ολοκληρωθεί η εικόνα του έπους. Τέλος, αφού γίνει η γενική θεώρηση του έπους (ανάλογη με τη γενική θεώρηση της Οδύσσειας, με την προσθήκη: σύγκριση Οδύσσειας-Ιλιάδας, ομοιότητες και διαφορές) θα διατεθούν οι 5 τελευταίες ώρες του προγράμματος για τη διδασκαλία, κατά την κρίση του καθηγητή, είτε της **Βατραχομουμαχίας** είτε των **Έργων και Ημερών** του Ησιόδου.

Πολύ χρήσιμο για τη διδασκαλία της **Ιλιάδας**, είναι ο καθηγητής να μελετήσει τις σελ. 222-224 του τόμου **Εισηγήσεις** του ΚΕΜΕ και τις σελίδες 11-52 και 188-190, του τόμου **Εισηγήσεις θ'** του ΚΕΜΕ.

ii) Πλουτάρχου Βίος

Ύστερα από τη διδασκαλία της εισαγωγής του διδακτικού εγχειριδίου, διδάσκονται με κανονικό ρυθμό, κατά την κρίση του καθηγητή της τάξης, δύο από τους τέσσερις βίους: ή α) «Σόλων» και «Θεμιστοκλής», ή β) «Θεμιστοκλής» και «Περικλής». Επίσης κατά την κρίση του καθηγητή διδάσκονται κεφάλαια των δύο υπόλοιπων βίων που χαρακτηριστικότερα εκφράζουν την ιδιοτυπία του χαρακτήρα και τη συμβολή των μεγάλων Αθηναίων πολιτικών στο μεγαλείο της δημοκρατικής Αθήνας (στην α' περίπτωση από τους βίους «Περικλής» και «Φωκίων», στη β' περίπτωση των βίων «Σόλων» και «Φωκίων»). Κατά τη γενική θεώρηση καλό είναι να επιχειρηθεί η σύγκριση των τεσσάρων Αθηναίων πολιτικών μεταξύ τους και να σχολιαστεί η στάση που τηρεί απέναντι στον καθέναν απ' αυτούς ο Πλούταρχος.

Πολύ χρήσιμο είναι ο καθηγητής που διδάσκει Βίους του Πλουτάρχου να μελετήσει τις σελίδες 125-151 και 194-195 του τόμου **Εισηγήσεις Β'** του ΚΕΜΕ.

iii) Αττικοί Ρήτορες

Αφού διδαχτεί η εισαγωγή του διδακτικού εγχειριδίου, διδάσκονται με κανονικό ρυθμό πρώτα ο **Λόγος εναντίον του Ερατοσθένη** του Λυσία και ύστερα ο **Γ' Ολυνθιακός** του Δημοσθένη. Μόνο αν ολοκληρωθεί η διδασκαλία αυτών των λόγων και υπάρχουν διαθέσιμες ώρες ο καθηγητής επιλέγει κεφάλαια από τον **Πανηγυρικό** του Ισοκράτη, για να διδαχτούν στην τάξη.

Για τη διδασκαλία των **Αττικών Ρητόρων** στη Β' Γυμνασίου, εκτός από τα όσα περιέχονται στον τόμο **Εισηγήσεις Β'** ΚΕΜΕ (σελ. 91-126 και 193), καλό είναι να ληφθούν υπόψη τα ακόλουθα:

Κύριος στόχος του ρητορικού κειμένου είναι να πείσει. Έτσι η ερμηνευτική εργασία πρέπει να αποκαλύψει πώς και κατά πόσο ο ρήτορας πετυχαίνει το στόχο του αυτό. Αναλυτικότερα, πρέπει να αποκαλυφθεί ποιες ιδέες συγκροτούν το ρητορικό κείμενο, πώς έχουν διατυπωθεί, πώς έχουν διαρθρωθεί και πώς εξυπηρετούν το θέμα. Αυτό θα γίνει με την ανάλυση:

α) Των «έντεχνων πίστewων» του κειμένου, οι οποίες είναι: Τα λογικά επιχειρήματα; τα ρητορικά ήθη (ήθος του ομιλητή, του αντιπάλου, του ακροατή) και τα ρητορικά πάθη, με τα οποία ο ρήτορας προσπαθεί να κερδίσει όχι μόνο το πνεύμα αλλά και την ψυχή του ακροατή ή του αναγνώστη.

β) Του τρόπου με τον οποίο είναι δομημένος ο ρητορικός λόγος. Η ανέλιξη της επιχειρηματολογίας (αντιθέσεις, πολυσύνδετα, ασύνδετα, έντεχνες επιμηκύνσεις ή αναλύσεις ουσιαστικών λεπτομερειών, συγκρίσεις, αποφθεγματικές εκφράσεις κτλ.), καθώς επίσης και οι διασυνδέσεις των επιμέρους ενοτήτων του λόγου (ανακεφαλαιώσεις, προεκθέσεις, προδιορθώσεις, παραλείψεις - αποσιωπήσεις, ρητορικές ερωτήσεις - υποφορά, ανθυποφορά κτλ.).

Η εξέταση των πραγματολογικών στοιχείων θα περιοριστεί στα πιο απαραίτητα μέσα των μορφολογικών στοιχείων και στα ιδεολογικά στοιχεία. Έτσι οι διδακτικές ενότητες θα μπορούν να είναι ευρύτερες και η θεώρηση των ιδεών του λόγου ουσιαστικότερη και αποδοτικότερη.

Γ' τάξη

α) Διάγραμμα αναλυτικού προγράμματος:

Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος	Ιανουάριος-Μάιος
Θουκυδίδη, Τα Σικελικά 2 ώρες την εβδομάδα	Δραματική ποίηση 2 ώρες την εβδομάδα
Ανθολόγιο Λυρικής Ποιήσεως 2 ώρες την εβδομάδα	Φιλοσοφικά κείμενα 2 ώρες την εβδομάδα

β)ι) **Θουκυδίδη, Τα Σικελικά**

Η Ιστορία του Θουκυδίδη θα διδαχτεί από την έναρξη του διδακτικού έτους και θα περατωθεί στις 23 Δεκεμβρίου, 2 ώρες την εβδομάδα. Θα διδαχτούν από το βιβλίο ΣΤ' τα κεφάλαια: 1, 6-8, 9-19, 24-41, 47-49 και 53-61, από το βιβλίο Ζ' τα κεφάλαια: 8-15, 36-56, 59-87. Οι ενδιάμεσες ενότητες θα διδάσκονται περιληπτικά.

Οι εισηγήσεις για τη διδασκαλία των Σικελικών του Θουκυδίδη έχουν καταχωριστεί στον τόμο **Εισηγήσεις Β' ΚΕΜΕ** (σελ. 55-90 και 191-192). Οι οδηγίες που δόθηκαν παραπάνω (σελ. 15) για τη διδασκαλία των ρητορικών κειμένων στη Β' Γυμνασίου, μπορούν να αξιοποιηθούν και για τη διδασκαλία των δημηγοριών που περιλαμβάνονται στη διδασκαλία των Σικελικών.

ii) **Ανθολόγιο Λυρικής Ποιήσεως**

Κατά τη διδασκαλία του Ανθολογίου Λυρικής Ποιήσεως από το Σεπτέμβριο ως τις 23 Δεκεμβρίου, 2 ώρες την εβδομάδα, θα διατεθούν: 1 διδακτική ώρα για τα ποιήματα καθενός από τους ποιητές: Καλλίνου, Τυρταίου, Σιμωνίδη, Αλκμάνη, Μίμνερμου, Αλκαιού και Σημωνίδη, 2 ώρες για τη διδασκαλία των ποιημάτων καθενός από τους: Αρχίλοχο, Σαπφώ, Σόλωνα, Βακχυλίδη, Αριστοφάνη και 3 ώρες για τον Πίνδαρο. Αν μείνουν διαθέσιμες διδακτικές ώρες, διδάσκονται και τα χορικά του Αισχύλου, του Σοφοκλή και του Ευριπίδη.

Κατά τη διδασκαλία του «Ανθολογίου Λυρικής Ποιήσεως» ακολουθούμε τη σειρά με την οποία παρουσιάζονται οι ποιητές στο βιβλίο. Αποφεύγουμε να διδάξουμε την ίδια διδακτική ώρα ποιήματα δύο ποιητών.

Αν πρόκειται να διδαχτούν περισσότερο από ένα (μικρά) ποιήματα ενός ποιητή, πρώτα ολοκληρώνεται η διδασκαλία του πρώτου, ύστερα προχωρούμε στο επόμενο κ.ο.κ., και μόνο αφού οι μαθητές αντιληφθούν το ιδιαίτερο ποιητικό μήνυμα του καθενός προβαίνουμε στη συνολική θεώρηση. Με ιδιαίτερη φροντίδα τοποθετούμε τον ποιητή στην εποχή του (με τη βοήθεια και του «Συγχρονικού πίνακα») και στο είδος του και στη συνέχεια τον εντάσσουμε μέσα στο γενικότερο πλαίσιο της λυρικής ποίησης.

Επειδή κύριος σκοπός της διδασκαλίας είναι η μετάδοση στους μαθητές του μηνύματος του ποιητή και η καλλιέργεια της ευαισθησίας τους, αποφεύγουμε τον επίμονο λεξιλογικό, πραγματολογικό ή μετρικό σχολιασμό και την εκλογίκευση της διδασκαλίας, επιδιώκοντας την αμεσότητα στην επικοινωνία του μαθητή με τον ποιητικό λόγο. Για να φανεί πιο ανάγλυφα η ιδιαίτερη προσωπικότητα του κάθε ποιητή, επισημαίνουμε την οπτική γωνία από την οποία το ποίημα προσφέρεται για ερμηνεία, επιμένουμε στο ιδιαίτερο ποιητικό μήνυμα που εκφράζει (και τη σημασία του για το σύγχρονο νέο άνθρωπο) και υπογραμμίζουμε τους ιδιαίτερους εκφραστικούς τρόπους του. Οι συσχετισμοί αρχαίων

ποιητών μεταξύ τους ή με μεταγενέστερους ποιητές καλό είναι να γίνονται μόνο όπου συντελούν στην καλύτερη κατανόηση του διδασκόμενου ποιητή και όπου οι τυχόν ομοιότητες δεν είναι επιφανειακές. Αντίθετα, πρέπει να επιμένουμε στις ομοιότητές τους με τα προϊόντα της δημοτικής μας νεοελληνικής δημιουργίας.

iii) Δραματική Ποίηση

Η διδασκαλία της **Δραματικής Ποίησης** θα γίνει από τον Ιανουάριο ως το τέλος του διδακτικού έτους. Θα διδαχθεί με κανονικό ρυθμό ολόκληρη η **Ιφιγένεια η εν Ταύροις** του Ευριπίδη. Στα Γυμνάσια, όπου η διδασκαλία είναι δυνατόν να γίνει με ταχύτερο ρυθμό (χωρίς όμως ποιοτική υποβάθμιση), ο χρόνος που θα απομείνει θα διατεθεί στη διδασκαλία χαρακτηριστικών αποσπασμάτων από τις άλλες τραγωδίες που περιέχονται στο διδακτικό βιβλίο, κατά την κρίση του καθηγητή.

Με τη διδασκαλία του αρχαίου ελληνικού δράματος από μετάφραση επιδιώκεται κυρίως η σύλληψη του παιδευτικού μηνύματος του δραματοουργού μέσα από τη δράση των μορφών της ζωής που παρουσιάζει στο έργο του, την προβολή αντιλήψεων και τη σύγκρουση των ανθρώπινων χαρακτήρων.

Ο αρχαίος δραματικός ποιητής έγραφε πράγματι αποβλέποντας συνειδητά στην παιδευτική προσφορά του έργου του, σύμφωνα και με την απαίτηση της πολιτείας.

Αυτή λοιπόν η παιδευτική λειτουργία της τραγωδίας υπαγορεύει και την ιδιαίτερη προσαρμογή της σχολικής διδασκαλίας. Για να επιτευχθεί αυτό:

α) Ο καθηγητής πρωταρχικά πρέπει να έχει μελετήσει οπωσδήποτε ολόκληρη την τραγωδία, ώστε να προγραμματίσει ορθά τη διδακτική πορεία του.

β) Για τα μυθολογικά και λοιπά πραγματολογικά στοιχεία θα γίνεται λόγος μόνο όσο χρειάζεται για την κατανόηση του περιεχομένου του δράματος.

γ) Η διδασκαλία του μαθήματος, για να μην οδηγηθεί σε άχαρο διδακτισμό, σωστό είναι να στρέφεται κυρίως στη διακρίβωση των χαρακτήρων των διαφόρων προσώπων της τραγωδίας και την κατά κανόνα παιδευτική λύση της, που επηρεάζουν ευεργετικά τους μαθητές. Θα επισημαίνονται επίσης και τα ιδιαίτερα γνωρίσματα που καθιερώνουν τον ήρωα και τον διακρίνουν από τον κοινό άνθρωπο.

δ) Ιδιαίτερα πρέπει ο καθηγητής να μεριμνά ώστε να προβάλλεται ικανοποιητικά η θεατρική διάσταση της τραγωδίας. Θα πρέπει να παρέχει την απαραίτητη πληροφόρηση που αφορά τη σκηνική δράση (σκηνογραφικές, ενδυματολογικές, σκηνοθετικές οδηγίες κτλ.). Μάλιστα, όπου υπάρχει δυνατότητα επισκέψεων σε αρχαία θέατρα, η καλή απαγγελία σ' αυτά χωρίων από μαθητές θα γινόταν επιβλητικότερη και υποβλητικότερη.

ε) Ακόμη πρέπει να αντιληφθούν οι μαθητές την ιδιοτυπία που παρουσιάζει η δομή της τραγωδίας. Θα πρέπει, κατά τον προγραμματισμό του, ο καθηγητής να σεβαστεί την αυτοτέλεια των μερών της τραγωδίας. Π.χ. δε θα διδάξει στο ίδιο μάθημα τους τελευταίους στίχους του προλόγου και τις πρώτες στροφές της παρόδου. Για τον ίδιο λόγο θα προγραμματίσει και τις συνολικές θεωρήσεις ως εξής: α) με τη συμπλήρωση της διδασκαλίας του προλόγου και της παρόδου, β) με τη συμπλήρωση της διδασκαλίας κάθε επεισοδίου και του στασίμου που ακολουθεί. Τέλος θα προγραμματιστεί γενική θεώρηση του έργου, στην οποία θα αφιερωθούν έως 2 διδακτικές ώρες, κατά την οποία θα επιδιωχθεί η εμπέδωση των ουσιαστικότερων αποτελεσμάτων της εργασίας που συντελέστηκε στην τάξη.

στ) Και κατά την καθημερινή διδασκαλία, ιδιαίτερα όμως με την ευκαιρία των συνολικών θεωρήσεων, θα προσελκύεται η προσοχή των μαθητών στη διαπίστωση των διαχρονι-

κών και οικουμενικών προβλημάτων του ανθρώπου και στη διαφορετική κατά καιρούς αντιμετώπισή τους. Θα γίνεται παραλληλισμός με τις σύγχρονες μορφές ζωής και τους προβληματισμούς της, όχι όμως κρίση και αξιολόγηση των δρωμένων με τα σημερινά κριτήρια· αυτά πρέπει να τα τοποθετήσουμε μέσα στο τότε ηθικό, κοινωνικό, θρησκευτικό και πολιτιστικό πλαίσιο.

iii) Φιλοσοφικά Κείμενα

Αφού διδαχτεί η εισαγωγή του διδακτικού εγχειριδίου, ως το τέλος του Φεβρουαρίου διδάσκεται η **Απολογία του Σωκράτη**. Στη συνέχεια και ως το τέλος του διδακτικού έτους θα διδαχτεί ο **Κρίτων**· μόνο οι δύο τελευταίες ώρες θα διατεθούν για ανάγνωση μέσα στην τάξη των κεφ. 1-4 και 64-67 του **Φαίδωνα**. Στα Γυμνάσια στα οποία είναι δυνατό η διδασκαλία των πλατωνικών κειμένων να ολοκληρωθεί ενωρίτερα, σύμφωνα με τα παραπάνω, οι διδακτικές ώρες που θα απομείνουν θα αφιερωθούν στη διδασκαλία των **Ηθικών Νικομαχείων του Αριστοτέλη**.

Με τη διδασκαλία των «Φιλοσοφικών Κειμένων» δεν επιδιώκεται η συστηματική παρουσίαση της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας ή ορισμένων, έστω, θεμάτων της, αλλά η ερμηνεία κειμένων με ειδικό φιλοσοφικό ενδιαφέρον. Σκοπεί της ερμηνείας του «**Κρίτωνα**» και της «**Απολογίας**» είναι να κοινωνήσει παιδευτικά ο μαθητής με το περιεχόμενό τους και να εξοικειωθεί με την πολυδιάστατη προσωπικότητα του Σωκράτη, που είναι λογοκρατούμενος στοχαστής αλλά και θρησκευτική φύση, πολίτης αφοσιωμένος στο πάτριο πολίτευμα αλλά και τιμητής των αδυναμιών του, υπέρμαχος των ηθικών αντιλήψεων της εποχής του αλλά και κατήγορος της απροθυμίας των συμπολιτών του να μεριμνήσουν για την ηθική τους αναμόρφωση.

Η οργάνωση της ερμηνείας με κέντρο την προσωπικότητα του Σωκράτη - και όχι αφηρημένες φιλοσοφικές έννοιες - διευκολύνει την κατανόηση των κειμένων και ταυτόχρονα προσφέρει την απαραίτητη εκείνη πνευματική υποδομή για μια ουσιαστική μεταγενέστερη μύηση στα κυριότερα φιλοσοφικά προβλήματα.

Η εισαγωγή στην ελληνική φιλοσοφία και τους υπό ερμηνεία διαλόγους θα είναι σύντομη και σε καμιά περίπτωση δε θα υπερβαίνει όσα περιέχονται στο διδακτικό βιβλίο. Ο χρόνος που θα αφιερωθεί στην εισαγωγή θα περιοριστεί στον απολύτως απαραίτητο αριθμό ωρών για μία κατατοπιστική αλλά έυσύνοπτη παρουσίασή της (που μπορεί να γίνει σταδιακά κατά την πορεία των μαθημάτων).

Θεωρείται αυτονόητο πως και για τα «Φιλοσοφικά Κείμενα» ισχύουν οι βασικές οδηγίες που έχουν δοθεί για τα μεταφρασμένα κείμενα της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας (βλ. Εισηγήσεις ΚΕΜΕ 1976, β' έκδ. 1978), δεν είναι όμως υποχρεωτικό ούτε και σκόπιμο να τηρούνται απαρέγκλιτα εδώ όλα όσα προβλέπονται εκεί, ιδίως στην περίπτωση που η φύση της ενότητας δε μας υποχρεώνει να σταθούμε σε ορισμένα σημεία της ερμηνευτικής διαδικασίας (λ.χ. σε γλωσσική εξομάλυνση ή αισθητική αξιολόγηση). Ό,τι ενδιαφέρει πρωτίτως είναι η ζωηρότητα του διαλόγου, η δραματική ένταση, η άρθρωση των νοημάτων, η πειστικότητα των επιχειρημάτων, η σκιαγράφηση των προσώπων και το φιλοσοφικό βάθος του περιεχομένου. Τέλος δε θα παραλείπεται η διατύπωση κρίσεων για τις πλατωνικές-σωκρατικές θέσεις και η αντιπαράθεσή τους με νεότερες ή σύγχρονες απόψεις, ώστε να υπογραμμιστεί η διαχρονική αξία τους, αλλά και να εκτιμηθούν τα τυχόν όρια της εγκυρότητάς τους.

Φιλολογικά προβλήματα, όπως τότε ακριβώς γράφτηκαν τα κείμενα αυτά, αν αποδίδουν - και ως ποιο σημείο - όσα ειπώθηκαν στο δικαστήριο ή το δεσμοκτήριο κτλ., δεν πρέπει να εξετάζονται, γιατί υπερβαίνουν τους στόχους της διδασκαλίας.

II. ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

1. ΣΚΟΠΟΙ

Το μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας με τους δύο κλάδους του (γλωσσική διδασκαλία - έκθεση και διδασκαλία κειμένων νεοελληνικής λογοτεχνίας) επιδιώκει του παρακάτω σκοπούς:

1. Να γνωρίσουν και να κατανοήσουν οι μαθητές το περιεχόμενο, την ιδιοτυπία και τις αξίες του νεοελληνικού πολιτισμού (χωρίς να αποσιωπηθούν οι αρνητικές πλευρές του), κι έτσι:

α) Να αποκτήσουν πεποίθηση στη δημιουργική δύναμη και στη ζωτικότητα του νεοελληνικού λαού και με τη βίωση των αξιών που δημιούργησε να γίνουν συνειδητοί εργάτες της προόδου.

β) Να αποκτήσουν αυτογνωσία και συναίσθηση της αυτοδυναμίας του νεοελληνικού πολιτισμού και έτσι να προσέρχονται με δικό τους επαρκή πνευματικό εξοπλισμό στη συνάντησή τους με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και με τον πολιτισμό των άλλων λαών.

2. Να γνωρίσουν οι μαθητές τον πλούτο και την ποικιλία της νεοελληνικής λογοτεχνίας και να αντιληφθούν την αξία της, ώστε να αναπτυχθεί η ευαισθησία τους, για να είναι σε θέση να εκτιμούν και να χαίρονται το ωραίο στο λόγο.

3. Ειδικότερα με τη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος επιδιώκεται:

α) να γνωρίσουν τα Ελληνόπουλα την ψυχοσύνθεση και τον πολιτισμό του λαού μας και να αναπτύξουν τόσο τις προσωπικές όσο και τις εθνικές πνευματικές δυνάμεις,

β) να συλλαμβάνουν οι μαθητές, μέσα από το πλήθος των συγκεκριμένων περιπτώσεων, τους κανόνες που διέπουν τη δομή και τη λειτουργία της γλώσσας, να ασκούνται να τους εφαρμόζουν στην πράξη και να διακρίνουν τα διάφορα γλωσσικά επίπεδα (λαϊκή γλώσσα, λόγια γλώσσα, επιστημονικός λόγος κ.ά.),

γ) να εμπλουτίζουν το λεξιλόγιό τους και να συλλαμβάνουν τη σημασία των λέξεων με όλους τους δυνατούς τρόπους (σύνδεση των λέξεων με τα πράγματα, συμφραζόμενα, κυριολεκτική και μεταφορική χρήση, μορφήματα, παραγωγή και σύνθεση, συσχέτιση συνώνυμων και αντίθετων, σχήματα λόγου κλπ.),

δ) να αναγνωρίζουν, να σπουδάζουν και να συνθέτουν ευρύτερα σύνολα λέξεων και να αναπαράγουν μορφοσυντακτικά φαινόμενα:

1) με ασκήσεις πάνω στο συνταγματικό και παραδειγματικό άξονα της γλώσσας,

2) με ασκήσεις ανάλυσης των προτάσεων σε άμεσα συστατικά,

3) με ασκήσεις πάνω σε μετασχηματιστικά πρότυπα, κ.ά.

ε) να μαθαίνουν, να ακούν, να ρωτούν και γενικά να εκφράζονται με δημιουργικότητα, ευχέρεια και φυσικότητα στις ποικίλες μορφές της προφορικής επικοινωνίας και ιδιαίτερα στη συζήτηση,

στ) να ασκούνται στις γραπτές εκθέσεις και γενικότερα στο γραπτό λόγο, ώστε να διατυπώνουν τις σκέψεις τους με πληρότητα, ακρίβεια, σαφήνεια και κομψότητα,

ζ) να ασκούνται στην ορθογραφία, στη χρήση των σημείων στίξης και στην καλαίσθητη εμφάνιση των γραπτών τους,

η) να συνήθίζουν στη χρήση γλωσσικών βοηθημάτων, όπως είναι τα λεξικά (ορθογραφικά, ερμηνευτικά, ετυμολογικά κ.ά.), τα βιβλία γλωσσικών ασκήσεων κλπ.

2. ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ

Α΄ ΤΑΞΗ: Η γλωσσική διδασκαλία—έκθεση θα γίνεται 3 ώρες την εβδομάδα από την αρχή ως το τέλος του διδακτικού έτους. Θα διδαχτούν οι ενότητες 1–18 του βιβλίου «Νεοελληνική Γλώσσα» (Α΄ τεύχος) με τη σειρά που είναι σ' αυτό. Θα γίνουν επίσης και οι επαναληπτικές ασκήσεις με τη σειρά που είναι στο βιβλίο.

Η διδασκαλία των «Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» θα γίνεται 2 ώρες την εβδομάδα από την αρχή ως το τέλος του διδακτικού έτους.

Β΄ ΤΑΞΗ: Η γλωσσική διδασκαλία—έκθεση θα γίνεται 2 ώρες την εβδομάδα από την αρχή ως το τέλος του διδακτικού έτους. Η διδασκαλία θα συνεχιστεί από το Α΄ τεύχος του βιβλίου «Νεοελληνική Γλώσσα», εφόσον δεν έχει ολοκληρωθεί στην Α΄ τάξη. Κατόπιν θα διδαχτούν οι ενότητες 19–32 του Β΄ τεύχους με τη σειρά που είναι σ' αυτό. Θα γίνουν επίσης και οι επαναληπτικές ασκήσεις με τη σειρά που είναι στο βιβλίο.

Η διδασκαλία των «Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» θα γίνεται 2 ώρες την εβδομάδα από την αρχή ως το τέλος του διδακτικού έτους.

Γ΄ ΤΑΞΗ: Η γλωσσική διδασκαλία—έκθεση θα γίνεται 2 ώρες την εβδομάδα από την αρχή του διδακτικού έτους ως τις 20 Ιανουαρίου και 1 ώρα την εβδομάδα ως το τέλος του διδακτικού έτους. Η διδασκαλία στην τάξη αυτή θα συνεχιστεί από το Β΄ τεύχος του βιβλίου «Νεοελληνική Γλώσσα», εφόσον δεν έχει ολοκληρωθεί στη Β΄ τάξη. Κατόπιν θα διδαχτούν οι ενότητες 33–40 του Γ΄ τεύχους με τη σειρά που είναι σ' αυτό. Θα γίνουν επίσης και οι επαναληπτικές ασκήσεις.

Από τις 20 Ιανουαρίου ως το τέλος του διδακτικού έτους θα διδαχτεί, σε 12 μαθήματα, το βιβλίο «Επιτομή της Ιστορίας της Ελληνικής Γλώσσας».

Σημείωση: Η διδασκαλία του Γ΄ τεύχους του βιβλίου «Νεοελληνική Γλώσσα» δε θα διακοπεί στις 20 Ιανουαρίου. Θα συνεχιστεί μέχρι το τέλος του διδακτικού έτους 1 ώρα την εβδομάδα.

3. ΟΔΗΓΙΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

α) Γλωσσική διδασκαλία και Έκθεση - Έκφραση Και για τις τρεις τάξεις

Ο καθηγητής να συμβουλευέται για τις γενικές και ειδικές κατά ενότητα οδηγίες το βιβλίο του καθηγητή.

β) Επιτομή της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας

1. Κύριος σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος (και του βιβλίου) είναι η παρουσίαση, κατά τρόπο αδρό, των χαρακτηριστικών φάσεων στην εξέλιξη της γλώσσας μας, έτσι που να φανεί με την ιστόρηση η αδιάσπαστη ενότητά της. Γι' αυτό κατά τη διδασκαλία δε θα ήταν σκόπιμη η παρουσίαση και επεξεργασία στην τάξη πολλών δειγμάτων από εικονογραφικό ή εποπτικό υλικό, όπως είναι οι εικόνες επιγραφών, χειρογράφων, αλφαβητών κ.τ.τ. Γιατί αυτά μπορεί να είναι ελκυστικά και να εντυπωσιάζουν τους μαθητές, διασπούν όμως τον πυρήνα του μαθήματος, το οποίο πρέπει να διδαχτεί σε αυστηρά καθορισμένο χρόνο. Γι' αυτό το λόγο ο καθηγητής ας έχει διαρκώς τη μέριμνα να κρατάει τη διδασκαλία στο «κέντρο» του μαθήματος και να μην παρασύρεται σε σχόλια, λεπτομέρειες κτλ. όχι άμεσης προτεραιότητας.

2. Στη διδασκαλία του κεφαλαίου για τις αρχαίες ελληνικές διαλέκτους ο καθηγητής μπορεί να παραλείψει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματά τους, εφόσον έχει τη γνώμη ότι θα δυσκολέψουν τους μαθητές του. Για τις μεταγενέστερες περιόδους (ελληνιστική, βυζαντινή) δεν υπάρχει η δυσκολία της προσπέλασης, υπό τον όρο ότι για τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα γλωσσικών μορφών του παρελθόντος δε θα απαιτείται απομνημόνευση από τους μαθητές, γιατί αποτελούν απλώς παραδείγματα.

3. Τα κείμενα πλαισιώνουν την ιστορική έκθεση και αποτελούν σημεία αναφοράς καθηγητή και μαθητών και όχι ύλη που θα διδάσκεται συστηματικά. Στα κείμενα αυτά, που συνοδεύονται είτε από νεοελληνική μετάφραση (τα αρχαιότερα) είτε από σχόλια (τα νεότερα), οι μαθητές είναι δυνατόν να παρατηρούν και να επισημαίνουν τις ομοιότητες (φωνητικές, λεξιλογικές, συντακτικές) των δύο μορφών της ελληνικής που αντιπαραθέτονται (στις μεταφράσεις καταβάλλεται προσπάθεια να διατηρηθούν οι ομοιότητες αυτές). Είναι ευνόητο ότι η εργασία αυτή μπορεί να γίνεται μέσα στην τάξη ή να ανατίθεται από τον καθηγητή για το σπίτι.

4. Η ύλη του βιβλίου μπορεί να κατανεμηθεί σε ώρες διδασκαλίας ως εξής (12 ώρες συνολικά):

1ο μάθημα: Εισαγωγή.

2ο μάθημα: Αρχές της γλωσσικής μας ιστορίας.

3ο μάθημα: Αρχαίες ελληνικές διάλεκτοι. Η αττική διάλεκτος.

4ο-5ο μάθημα: Η ελληνιστική κοινή.

6ο-7ο-8ο: Η δημώδης βυζαντινή γλώσσα. Νεοελληνικές διάλεκτοι.
Νεοελληνική κοινή.

9ο μάθημα: Η καθαρεύουσα.

10ο μάθημα: Το γλωσσικό ζήτημα.

11ο-12ο μάθημα: Η ενότητα της ελληνικής γλώσσας.

Η σημασία της επικράτησης της νεοελληνικής κοινής σήμερα.

Μετά την καθιέρωση του μονοτονικού συστήματος έγινε προσθήκη στο βιβλίο ενός μικρού κεφαλαίου με τίτλο «Τονισμός και τόνοι», όπου οι μαθητές ενημερώνονται για την ποικιλία των τόνων, που υπήρχε άλλοτε στη γλώσσα μας, και για τους λόγους που υπαγόρευαν την καθιέρωση του μονοτονικού συστήματος. Γι' αυτό ο καθηγητής παρακαλείται να χρησιμοποιεί στη διδασκαλία του την έκδοση του βιβλίου του έτους 1984. Επίσης να συμβουλευέται το βιβλίο του καθηγητή που κυκλοφορεί παράλληλα με το μαθητικό εγχειρίδιο.

γ) Κείμενα νεοελληνικής λογοτεχνίας

1. Θεματικές ενότητες: Να διδάσκονται όσο το δυνατόν περισσότερα κείμενα από κάθε ενότητα και μάλιστα εκείνα που ο καθηγητής θεωρεί πιο ενδιαφέροντα. Τα υπόλοιπα να τα διαβάζουν οι μαθητές μόνοι τους, τον ελεύθερο χρόνο τους. Με αφορμή τα κείμενα συγγενών θεμάτων να παρακινούνται οι μαθητές να κάνουν συγκρίσεις και παραλληλισμούς, για να ασκούν την κριτική τους σκέψη.

Ο καθηγητής δεν είναι υποχρεωμένος να ακολουθήσει τη σειρά των εννοιών του βιβλίου.

Ειδικά στην Γ' τάξη, όπου η διάταξη της ύλης είναι ιστορική, ο καθηγητής ανάλογα με τις διαθέσιμες ώρες πρέπει να επιλέγει αντιπροσωπευτικά κείμενα από κάθε περίοδο, ώστε να καλύψει ως το τέλος του διδακτικού έτους όλες τις ιστορικές περιόδους του βιβλίου.

2. Τα σύντομα κείμενα να διδάσκονται σε μια διδακτική ώρα χωρίς προπαρασκευή των μαθητών. Τα εκτενέστερα, που δεν είναι δυνατόν να διδαχθούν σε μια διδακτική ώρα, να διδάσκονται αφού θα έχει προηγηθεί προετοιμασία των μαθητών. Ο καθηγητής να δίνει στους μαθητές ερωτήματα ή απόψεις από το κείμενο για να τις μελετούν στο σπίτι τους, ώστε να κάνουν ανακοινώσεις στην τάξη. Θα ακολουθεί συζήτηση, θα γίνονται εκτιμήσεις και θα συνάγονται συμπεράσματα.

3. Κατά τη διδασκαλία θα γράφεται στον πίνακα το όνομα του συγγραφέα, ο τίτλος του κειμένου που πρόκειται να διδαχτεί καθώς και ό,τι άλλο κρίνει σκόπιμο ο καθηγητής.

4. Οι γενικές εισαγωγές, όπου υπάρχουν, καθώς και τα εισαγωγικά σημειώματα, πρέπει να διαβάζονται στην αρχή. Σε μερικές περιπτώσεις, ιδίως στην ποίηση, το εισαγωγικό σημείωμα προσανατολίζει τη διδασκαλία.

Στις εισαγωγές και τις βιογραφίες η διδασκαλία δε θα επεκτείνεται σε πληροφορίες πέρα από εκείνες που περιέχονται στα διδακτικά βιβλία. Στόχος μας είναι η ερμηνεία των ιδίων των κειμένων και όχι η παροχή γνώσεων γραμματολογικών και βιογραφικών.

5. Η ανάγνωση πρέπει να γίνεται με φυσικότητα και σύμφωνα με τις απαιτήσεις του κειμένου.

6. Η απόδοση του περιεχομένου μετά την ανάγνωση πρέπει να είναι σύντομη και περιεκτική. Ιδιαίτερη προσοχή χρειάζεται στα λυρικά ποιήματα, όπου στο στάδιο αυτό θα περιοριζόμαστε να διαπιστώσουμε απλώς αν κατανοήθηκε το θέμα.

7. Επεξεργασία: Κατά την επεξεργασία γίνεται η εντελώς απαραίτητη γλωσσική και πραγματολογική εξομάλυνση. Ο καθηγητής πρέπει να καθορίζει τη διδασκαλία του λαμβάνοντας υπόψη το είδος του κειμένου, αν είναι δηλαδή ποίημα ή πεζό, και σε περίπτωση που πρόκειται για πεζό τι είδους πεζό είναι (διήγημα, αφήγημα, περιγραφή, μελέτημα, θέατρο κτλ.).

α) Ποίημα: η διαίρεσή του σε ενότητες δεν είναι πάντοτε απαραίτητη. Αν γίνει, τότε δεν πρέπει να έχει μηχανικό χαρακτήρα, αλλά να αποβλέπει στο να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές τη διάρθρωση του κειμένου, στην επισήμανση των βασικών του θεμάτων καθώς και στον τρόπο της σύνδεσής τους. Στην ανάλυση των ποιημάτων είναι απαραίτητη η επισήμανση των εικόνων και των άλλων τεχνικών μέσων και εκφραστικών τρόπων (ομοιοκαταληξία, σχήματα λόγου, χρήση λέξεων, ρυθμός, μέτρο κτλ.) σε συνάρτηση πάντοτε με το αισθητικό αποτέλεσμα και την έκφραση της ψυχικής διάθεσης του ποιητή.

β) Διήγημα: Δεν πρέπει να διδάσκεται πάντοτε ομοιόμορφα. Κατά τη διδασκαλία του, άλλοτε είναι δυνατόν να επιμένουμε στην αρχιτεκτονική διάρθρωση του διηγήματος, άλλοτε στους αντιπροσωπευτικούς τύπους του και άλλοτε στα προβλήματα που θίγει. (Το ίδιο το διήγημα θα μας οδηγήσει ως προς αυτό).

γ) Αφήγηση, περιγραφή: Κατά τη διδασκαλία θα επιμένουμε περισσότερο 1) στη διάρθρωση των ενοτήτων και το σκοπό που εξυπηρετεί, 2) στο βασικό θέμα γύρω από το οποίο περιστρέφεται η αφήγηση ή η περιγραφή, 3) στην επισήμανση των επιμέρους στοιχείων που παρατηρεί και προβάλλει ο συγγραφέας.

δ) Μελέτημα: Κατά τη διδασκαλία εκτός από το νοηματικό περιεχόμενο, θα επιμένουμε κυρίως 1) στη διάρθρωση των ενοτήτων, 2) στη βασική σκέψη που υπάρχει σε κάθε ενότητα και στα μέσα με τα οποία εκφράζεται καθώς και στη βασική σκέψη που υπάρχει σ' όλο το μελέτημα.

8. Κατά τη διδασκαλία των ποιημάτων και διδικά της σύγχρονης ποίησης ο καθηγητής πρέπει, όσο μπορεί, να αποφεύγει την εκλογίκευση και να προσφέρει το ποίημα με τρόπο που να μιλάει στην ευαισθησία των μαθητών.

9. Να παρέχεται η δυνατότητα στους μαθητές, χωρίς άκαιρες παρεμβάσεις, να αναπτύξουν τις απόψεις τους σε συνεχή λόγο και να ενθαρρύνεται ο διάλογος.

10. Βασικός σκοπός των ερωτήσεων είναι να αναπτύξει ο μαθητής την παρατηρητικότητα και την κριτική του ικανότητα. Όλες οι ερωτήσεις αναφέρονται στο κείμενο, στο οποίο πρέπει να καταφεύγει ο μαθητής για να δίνει την ορθή απάντηση. Συνεπώς η χρησιμοποίηση βιβλίων με έτοιμες αναλύσεις και απαντήσεις είναι όχι μόνο περιττή αλλά και βλαπτική.

11. Επεξεργασία των ερωτήσεων: Οι ερωτήσεις είναι φυσικό να μην καλύπτουν όλη τη διδασκαλία. Απλώς την προσανατολίζουν και αποτελούν μια κοινή βάση. Άλλες πάλι διευκολύνουν την ανταλλαγή απόψεων, τη συζήτηση, τον προβληματισμό. Ο μαθητής πρέπει να διατυπώνει κι αυτός ερωτήσεις. Οι ορθές απαντήσεις πρέπει να σημειώνονται τελικά στο τετράδιο ή στον πίνακα, αν είναι δυνατόν. Ορισμένες ερωτήσεις μπορούν να δίνονται για γραπτή επεξεργασία στο σπίτι ή στο σχολείο και να θεωρούνται ως εκθέσεις. Γενικά οι ερωτήσεις καλό είναι να εξετάζονται χωριστά, αλλά να ενσωματώνονται στην πορεία της διδασκαλίας.

12. Οι γραμματολογικές και άλλες σχετικές πληροφορίες πρέπει να περιορίζονται στις εντελώς απαραίτητες για την κατανόηση του κειμένου. Οι μαθητές δε χρειάζεται να ανατρέχουν σε λεξικό και άλλα βιβλία για «πληροφορίες».

13. Η εικονογράφηση, όπου υπάρχει, πρέπει να γίνεται αντικείμενο παρατήρησης, ώστε να διευρύνεται η αισθητική καλλιέργεια των μαθητών.

III. ΙΣΤΟΡΙΑ

1. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ Μ.Ε.

Με τη διδασκαλία της Ιστορίας επιδιώκεται να συνειδητοποιήσουν και να ενστερνιστούν βαθμιαία οι μαθητές ότι:

α) ο ελληνικός και παγκόσμιος πολιτισμός είναι έργο συλλογικής ανθρώπινης προσπάθειας, αγώνων και θυσιών,

β) ο άνθρωπος οφείλει πολλά στο χθές και ευθύνεται για την οικοδόμηση του σήμερα και το σχεδιασμό του αύριο,

γ) τα ιστορικά γεγονότα συνδέονται μεταξύ τους με σχέσεις γενεσιουργές και αποτελούν αλληλουχία αιτιών (ανθρώπινων αναγκών, κινήτρων και ιδεών) και αποτελεσμάτων (ανθρώπινων πράξεων και αντιδράσεων),

δ) η διαρκής και προσεκτική αναζήτηση των κινήτρων δράσης των ιστορικών προσώπων, ομάδων και λαών του παρελθόντος οδηγεί, αναλογικά κάπως, σε ασφαλέστερες και προσφορότερες αποφάσεις σχετικά με την αντιμετώπιση των προκείμενων κάθε φορά προβλημάτων της ανθρώπινης κοινωνίας,

ε) οι διάφορες εκφάνσεις του πολιτισμού κάθε κοινωνίας και εποχής απεικονίζουν και διάφορους τρόπους έκφρασης της βιοθεωρίας των ανθρώπων της ίδιας κοινωνίας και εποχής.

Ως μερικότεροι στόχοι του μαθήματος της Ιστορίας, επισημαίνονται οι ακόλουθοι:

α) αναδρομή και μύηση στις πηγές της Ιστορίας,

β) εισαγωγή στην ελληνική παράδοση και στα προβλήματα του σύγχρονου Ελληνισμού,

γ) συνειδητοποίηση της ελληνικής διάρκειας,

δ) αντικειμενική θεώρηση των πολιτευμάτων και οικείωση των μαθητών με το δημοκρατικό τρόπο πολιτικής οργάνωσης και διαβίωσης, και

ε) καλλιέργεια γνήσιου πατριωτικού φρονήματος.

2. ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ

1. Α΄ Τάξη, ώρες 3.

Λ. Τσακσίρα - Μ. Τιθέριου, **Ιστορία των Αρχαίων Χρόνων ως το 30 π.Χ.**

Το βιβλίο είναι σύμμετρο με το διδακτικό χρόνο, αρκεί να διευκρινιστεί από την αρχή ότι εικόνες, χάρτες, κείμενα - πηγές αποτελούν βοηθητικά στοιχεία για την κατανόηση της ιστορικής αφήγησης, αλλά δεν προσθέτονται ως διδακτικός φόρτος στους μαθητές με οποιοδήποτε τρόπο. Όλο αυτό το υλικό φροντίζει ο καθηγητής να το συνδέει με τις αντίστοιχες διδακτικές ενότητες και να το αξιοποιεί κατά τη διδασκαλία του.

Σχετικά με την αξιοποίηση των «πηγών» σκόπιμο φαίνεται σε αυτή τη φάση (α΄ τάξη) να περιοριστούμε σε μια βασική λειτουργία τους· τεκμηριώνουν την αφήγηση του σημερινού ερευνητή - συγγραφέα. Ενδεχόμενα - και ευκαιριακά - μπορεί να γίνει λόγος για την ποικιλία των «πηγών» και την ανάγκη διασταύρωσης και επιβεβαίωσης των πηγών. Περισσότερη διερεύνηση του προβλήματος της αξιοπιστίας και ερμηνείας των πηγών μπορεί να αναβληθεί για αργότερα, στην γ΄ τάξη γυμνασίου και στο λύκειο. Αυτά γράφο-

νται εδώ ενδεικτικά· ο καθηγητής είναι πιά αρμόδιος να εκτιμήσει τις δυνατότητες των μαθητών του και να διαμορφώνει ανάλογα τη διδασκαλία του.

2. Β΄ τάξη, ώρες 2.

Α. Τσακτσίρα - Μ. Θεοχάρη - Ζ. Ορφανουδάκη, **Ιστορία Ρωμαϊκή και Βυζαντινή.**

Το τωρινό εγχειρίδιο είναι σύμμετρο με τις δυνατότητες του διδακτικού χρόνου, αν από την αρχή ξεκαθαριστεί ότι:

Χάρτες και εικονογραφικό υλικό σπουδάζονται στην αίθουσα και πάντα σε συνάρτηση με τα οικεία κεφάλαια.

Το ίδιο γίνεται για τα κείμενα - πηγές (όσο είναι δυνατόν).

Τα κεφάλαια για τέχνες και γράμματα είναι μάλλον αφητηρία για κάποια σπουδή του πολιτισμού παρά για φόρτωμα της μνήμης με σειρά ονομάτων ή ονομασιών και τίτλων.

Τα παραπάνω στοιχεία και οι πίνακες συναποτελούν περισσότερο από το μισό βιβλίο σε αριθμό σελίδων.

Ο τρόπος σπουδής του βιβλίου και η διάκριση των παραπάνω στοιχείων πρέπει να μεταδοθούν στους μαθητές από την πρώτη ώρα διδασκαλίας - συνεργασίας.

3. Γ΄ τάξη, ώρες 2.

Βασίλη Κρεμμυδά, **Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη.**

Το νέο βιβλίο είναι σύμμετρο προς τον διαθέσιμο διδακτικό χρόνο. Θεωρούμε αυτονόητο ότι οι διδάσκοντες θα δώσουν ιδιαίτερη σημασία στη διδασκαλία των κεφαλαίων της Ελληνικής Ιστορίας.

Επειδή τα τελευταία κεφάλαια του βιβλίου αυτού αναφέρονται στην πρόσφατη ιστορία του κόσμου και της χώρας μας, παρακαλούνται οι διδάσκοντες να επιδείξουν ιδιαίτερη προσοχή προκειμένου να αποφεύγονται καταστάσεις παιδαγωγικά ανεπιθύμητες.

Επίσης παρακαλούνται οι διδάσκοντες να κάνουν όσο μπορούν καλύτερη αξιοποίηση των «πηγών» («μαρτυριών») και τού εποπτικού υλικού, που περιέχονται στο σχολικό εγχειρίδιο.

3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Η ιδιοτυπία του μαθήματος μας υποχρεώνει να θυμίσουμε πρώτα κάποιες γνωστές αρχές, που υπαγορεύουν και τις παρακάτω οδηγίες:

α) Η Ιστορία είναι έργο ανθρώπινο. Για κάθε ιστορικό περιστατικό λοιπόν αναζητούνται και τα κίνητρα της ανθρώπινης συμπεριφοράς, ώστε κάθε σελίδα διδασκόμενης ιστορίας να αποβαίνει μάθημα ανθρωπογνωσίας και έπειτα αυτογνωσίας.

β) Πρώτη διδακτική υποχρέωση είναι η διασάφηση ενός ορισμού. Ότι η ιστορία είναι η αφήγηση γεγονότων δεν είναι αρκετό· χρειάζεται και ανάλυση του όρου «γεγονός» και σαφής αντιδιαστολή του προς τα «φαινόμενα», που είναι έργα της φύσης, και αντικειμενική αξιολόγησή του.

Για να περιγραφεί ένα γεγονός είναι ανάγκη να απαντήσουμε στα ακόλουθα λακωνικά ερωτήματα: 1) τι, 2) ποιος, 3) πού, 4) πότε, 5) πώς, 6) γιατί; Η επαρκής απάντηση στα πέντε πρώτα δίνει συνολικά την εξωτερική μορφή του «γεγονότος». Το έκτο όμως ερώτημα είναι που διεισδύει στο εσωτερικό του «γεγονότος», ζητάει τα κίνητρα της ανθρώπινης δράσης και τις εκτιμήσεις των δρώντων προσώπων. Σ' αυτό το ερώτημα εντοπίζεται κυριότητα και ο σκοπός της διδασκαλίας της ιστορίας και προς αυτό κατευθύνεται και η γόνιμη διδασκαλία, ανάλογα βέβαια με την ωριμότητα του μαθητικού ακροατηρίου. Τέλος, η διδασκαλία συμπληρώνεται με την επισήμανση της σπουδαιότητας, που αποδίδουν οι ειδικοί ιστορικοί στο διδασκόμενο κάθε φορά «γεγονός», και τη μνεία των κριτηρίων, με τα οποία το «γεγονός» αυτό προβάλλεται ως **σπουδαίο** (γιατί επηρέασε άμεσα ή έμμεσα, θετικά ή αρνητικά, τη ζωή μεγάλης ομάδας ανθρώπων, πόλης, έθνους, φυλής, της ανθρωπότητας).

γ) Επειδή κανένα ιστορικό γεγονός δεν μπορεί να νοηθεί αυθυπόστατο στο χώρο και το χρόνο αλλά μόνο σε αλληλουχία και συνάρτηση με άλλα γεγονότα (προηγούμενα που περιέχουν την «αίτια» του, σύγχρονα που επηρέασαν την εξέλιξή του, μεταγενέστερα που πρόκυψαν άμεσα ή έμμεσα απ' αυτό), γι' αυτό προσφορότερη μέθοδος για τη διδασκαλία της ιστορίας φαίνεται ότι είναι η «ιστορικογενετική», που σκόπιμα, προσεκτικά και στοχαστικά παρουσιάζει τα γεγονότα ως αδιάσπαστη ενότητα διαδοχικών «αιτίων» και αποτελεσμάτων. Βέβαια με τον όρο «αίτια» δε νοούνται δυνάμεις τυφλές αλλά ανάγκες ανθρώπινες, που οδηγούν σε συνειδητή και σκόπιμη δραστηριότητα ύστερα από εκτίμηση των συνθηκών που επικρατούν.

Μετά την υπόμνηση των παραπάνω αρχών σημειώνουμε τις εξής πιο συγκεκριμένες οδηγίες:

α) Η πορεία της διδασκαλίας της ιστορίας μπορεί να είναι η ακόλουθη: Προηγείται συνοπτική ανασκόπηση των προηγούμενων γεγονότων, ώστε αυτά που πρόκειται να ακολουθήσουν να φαίνονται ως η εύλογη συνέχειά τους και να κατανοηθούν ευκολότερα. Έτσι άλλωστε γεννιέται προσδοκία, προβληματισμός και δεκτικότητα στους μαθητές. Ακολουθεί σύντομη και σαφής αφήγηση της διδακτέας ενότητας από τον καθηγητή με παράλληλη χρήση όλων των προσιτών μέσων (πίνακα, χαρτών, εικόνων, σχεδιαγραμμάτων, διαφανειών). Η «αφήγηση» δε χρειάζεται να ξεπερνάει τα 12'-15' και τα εποπτικά μέσα για κάθε ώρα διδασκαλίας ούτε πληθωρικά πρέπει να είναι ούτε να χρησιμοποιούνται με τρόπο που να διακόπτουν την ενότητα της «αφήγησης». Τέλος, καλούνται οι μαθητές να εκφράσουν τις εντυπώσεις τους, να διατυπώσουν απορίες, να ζητήσουν διευκρινίσεις, να κρίνουν πρόσωπα, καταστάσεις, γεγονότα. Σ' αυτή τη φάση της διδασκαλίας ο διευθυνόμενος διάλογος θεωρείται ιδιαίτερα εποικοδομητικός. Η διδασκαλία διευκολύνεται και εμπειδώνεται με ανασκόπηση των κύριων σημείων και ανασύνδεση του τελευταίου μαθήματος με όσα προηγήθηκαν και συνδέονται μ' αυτό άμεσα.

β) Η παραπάνω πορεία δεν αποκλείει βέβαια άλλη οργάνωση της διδασκαλίας, όταν μάλιστα ο καθηγητής κρίνει ότι άλλο τρόπο τού υποδεικνύει η διδακτέα ενότητα ή τα προσιά σ' αυτόν εποπτικά μέσα. Ένα κεφάλαιο περί τέχνης, λόγου χάρη, μπορεί να διδαχτεί με διαρκή προβολή εικόνων και παράλληλη αφήγηση-ανάλυση από τον καθηγητή. Για μια άλλη ενότητα μπορεί να υπάρχουν καλές και προσιτές «πηγές», που η μελέτη και η ανάλυσή τους είναι δυνατόν να απορροφήσουν ολόκληρη τη διδακτική ώρα και να οδηγήσουν σε μια σαφέστερη ανασύνθεση κάποιας ιστορικής στιγμής, σε μια αναπαράσταση ιστορικής εικόνας και δράσης. Είναι αρμοδιότητα κι ευθύνη του καθηγητή να επιλέγει τον προσφορότερο διδακτικό τρόπο, έχοντας υπόψη του και τούτο: ότι η διδασκαλία της

ιστορίας τελικά χρειάζεται μια συνοπτική ανασύνθεση του παρελθόντος, γιατί διαφορετικά δεν είναι δυνατή για τους μαθητές η συναγωγή συμπερασμάτων και η καλλιέργεια ιστορικής σκέψης.

γ) Η αρχή της «βιωματικότητας» μπορεί πολύ αποδοτικά να αξιοποιηθεί κατά τη διδασκαλία της ιστορίας τόσο με την παρουσίαση εκλεκτών σελίδων-πηγών της ιστορούμενης εποχής όσο και με τη διατύπωση κατάλληλων ερωτημάτων-προβλημάτων από τον καθηγητή (κατά τη διδασκαλία και την εξέταση). Είναι δυνατόν λόγω χάρη στο μάθημα για την Εικονομαχία η παρουσίαση και η εξέταση να στραφεί γύρω από την επιχειρηματολογία της μιας και της άλλης από τις αντιμαχόμενες μερίδες (εικονομάχων και εικονολατρών). Και, όταν θα γίνει λόγος για τον Καποδίστρια και τους αντιπάλους του, μπορεί η «έκφραση» των μαθητών να πάρει τη μορφή διαλόγου ανάμεσα σ' εκείνους (τους μαθητές) που θα υπερασπίσουν τις «θέσεις» των Καποδιστριακών και τους άλλους που θα παρουσιάσουν τις απόψεις των συνταγματικών. Ανάλογα ζεύγη διαλεγόμενων μερίδων μπορούμε να αναζητούμε σε πολλά κεφάλαια της ιστορίας (π.χ. οπαδοί και επικριτές του Περικλή, ενωτικοί και ανθενωτικοί μέσα στην πολιορκούμενη Πόλη, μεταρρυθμιστικοί και αντιμεταρρυθμιστικοί στην εποχή των Γράκχων κτλ.).

δ) Ιδιαίτερη προσοχή χρειάζεται στην εξέταση. Κύριος στόχος είναι η εξακρίβωση ότι το μάθημα έχει εμπεδωθεί και η σκέψη των μαθητών έχει πλουτιστεί. Σύντομη, σαφής, ακριβής και πλήρης αναδιήγηση ενός ιστορικού περιστατικού είναι για πολλούς λόγους χρήσιμη άσκηση για τους μαθητές. Απομνημόνευση όμως των σελίδων ενός βιβλίου και ιδιαίτερη εμμονή στις χρονολογικές λεπτομέρειες δεν είναι εργασία εποικοδομητική. Και πάντως η εξέταση (όπως και η διδασκαλία) σωστό είναι να τείνουν προς τη διερεύνηση των αιτιών και την εκτίμηση των αποτελεσμάτων, όσο είναι τούτο δυνατόν για κάθε ηλικία μαθητών. Αν πρόκειται π.χ. για το μάθημα περί του Μεγάλου Κωνσταντίνου, μόνο τα ερωτήματα: πότε έζησε, πότε και πού νίκησε τούτον ή εκείνον τον αντίπαλο, πότε υπόγραψε το λεγόμενο διάταγμα των Μεδιολάνων, πότε έκαμε τα εγκαίνια της Κωνσταντινούπολης, μόνο αυτά τα ερωτήματα, θα έχουν μάλλον αρνητικό διδακτικό αποτέλεσμα. Ενώ τα ερωτήματα: γιατί αποφάσισε τη μεταφορά της πρωτεύουσάς του, γιατί διάλεξε εκείνη τη θέση, γιατί χειραφέτησε τους Χριστιανούς, καλλιεργούν την κρίση των μαθητών και οικοδομούν σταδιακά την ιστορική τους συνείδηση.

ε) Για την αξιοποίηση των «πηγών» αυτών που προσφέρονται με τα εγχειρίδια και ίσως άλλων που μπορεί να εξασφαλίσει ο καθηγητής, δείτε όσα ενδεικτικά γράφονται στην επόμενη παράγραφο.

4. ΜΙΑ ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ «ΠΗΓΩΝ» ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗΣ

α) Οι «πηγές» της ιστορίας αποτελούν για τον ιστορικό την πρώτη ύλη για την ιστορική σύνθεση. Αυτό δε σημαίνει ότι αντιγράφει τις «πηγές» ή ότι απλά τις συναθροίζει. Αλλά από τις «πηγές» ξεκινάει τις μελετάει, προσπαθεί να κατανοήσει το περιεχόμενό τους, ελέγχει την αξιοπιστία τους, διασταυρώνει τις πληροφορίες που του προσφέρουν, επιλέγει τα στοιχεία που θα περιλάβει στη δική του συναρπαστική αφήγηση.

Αυτή τη δημιουργική αξιοποίηση των πηγών μπορεί δειγματολογικά να επιχειρήσει ο καθηγητής με κάποιες ενδεικτικές «πηγές», που παραθέτονται στο βιβλίο, ή άλλες, που

ενδεχόμενα ο ίδιος μπορεί να προσκομίσει. Και έχει σταθερά υπόψη του ότι με τις παραπάνω «πηγές» δεν «τεκμηριώνεται» όλη η ιστορική αφήγηση του βιβλίου, αλλά διευκρινίζονται ή φωτίζονται κάποια σημεία της.

Ο κύριος διδακτικός στόχος που υπηρετούν αυτές οι λίγες «πηγές» είναι: να πληροφορήσουμε με παραδείγματα το μαθητή ότι:

– ο ιστορικός δεν μπορεί να γράφει αυθαίρετα·

– ότι μελετάει όλες τις συναφείς με το θέμα του πηγές·

– ότι προσπαθεί να βρει την ιστορική αλήθεια (τι έγινε; πώς; γιατί; με ποια κίνητρα και ποιες συνέπειες;)

– ότι δεν αποδέχεται άκριτα τις «πηγές»·

– ότι, αντίθετα, ελέγχει διαρκώς την αξιοπιστία τους·

– ότι διασταυρώνει τις πληροφορίες που βρίσκει·

– ότι «επιλέγει» τελικά την πιό πιθανή εκδοχή (για το τι συνέβη ή γιατί συνέβη) στις περιπτώσεις που οι «πηγές» διαφωνούν·

– ότι φτάνει κι ως το σημείο να αναρωτιέται για την ειλικρίνεια της «πηγής» (έχει π.χ. ο συγγραφέας τούτος πρόθεση να μάς προσφέρει την αλήθεια ή να δώσει την ερμηνεία που εξυπηρετούσε τη δική του πολιτική παράταξη;).

Βέβαια, ούτε οι «πηγές» που περιέχει το βιβλίο επαρκούν για την παραπάνω διαδικασία, ούτε ο σχολικός χρόνος την επιτρέπει, ούτε ο καθηγητής - με τόσο πολλές και ποικίλες υποχρεώσεις φορτωμένος - μπορεί να κάνει κάθε φορά την απαραίτητη για όλα αυτά προετοιμασία. Όμως, αν θελήσει και μπορέσει μερικά μόνο μαθήματά του έτσι να τα οργανώσει, θα έχει προσφέρει σημαντική υπηρεσία προς μία σπουδαία διδακτική κατεύθυνση: **καλλιέργεια επιστημονικής συνείδησης και ιστορικής κρίσης.**

β) Μέσα στο γενικό νόημα των «πηγών» δεν είναι μόνο τα γραπτά κείμενα, αλλά και οι **εικόνες**, που παρουσιάζουν τα δημιουργήματα της ιστορούμενης εποχής (ορισμένης κοινωνίας)σε, κάποια χρονική περίοδο της ιστορίας της). Οι εικόνες πιθανό είναι να αναφέρονται στην οικονομική ζωή (π.χ. τα νομίσματα), στην πολιτική οργάνωση και δραστηριότητα (το θήμα της Πνύκας), την παιδεία και την ψυχαγωγία (το αρχαίο θέατρο), τη θρησκευτική ζωή (οι αρχαίοι ναοί). Όλα αυτά είναι καταρχή έργα τέχνης, αλλά και όλα εκφράζουν και μια άλλη πτυχή της ζωής, μια άλλη πλευρά του ιστορούμενου πολιτισμού και όχι μόνο αυτή που φαινομενικά αντιπροσωπεύουν. Λογουχάρη, ένα νόμισμα είναι μέσο συναλλαγής, είναι και έργο τέχνης· ανάλογα όμως με τη μορφή που απεικονίζει ή την επιγραφή που έχει μπορεί να είναι και έκφραση πολιτικής επιλογής ή θρησκευτικής συγκίνησης. Ένας ναός, ο Παρθενώνας λογουχάρη, είναι έκφραση θρησκευτικών αντιλήψεων και έργο τέχνης· είναι όμως και έκφραση πολιτικού μεγαλείου και εξωτερικής και εσωτερικής πολιτικής της αθηναϊκής κοινωνίας που έχτισε το ναό. Με αυτές τις νύξεις, ελπίζουμε, γίνεται φανερό ότι η εικονογράφηση δεν είναι μόνο ή δεν είναι κυρίως στοιχείο διακόσμησης του σχολικού βιβλίου, αλλά και μέσο αποκάλυψης όλων των πτυχών της ανθρώπινης δραστηριότητας (οικονομικής, κοινωνικής, πολιτικής, θρησκευτικής, καλλιτεχνικής). Και με το πνεύμα αυτό επιχειρούμε τη διδακτική αξιοποίηση της εικονογράφησης - έστω ευκαιριακά - με βάση τις πληροφορίες που περιέχονται στο βιβλίο και ενδεχόμενα με τη γενικότερη ενημέρωση που έχουμε. Ξεκίνημα είναι η συνειδητοποίηση αυτής της σκοπιμότητας και η προσεκτική «ανάγνωση» των εικόνων.

γ. Σχετικά με το εικονογραφικό υλικό υπενθυμίζεται ότι μεγαλύτερη σημασία έχουν – για την καλλιέργεια ιστορικής συνείδησης– οι εικόνες που εκφράζουν συλλογική συνείδηση, συλλογική δράση, σχέσεις κοινωνικές και συνεργασία ατόμων ή ομάδων· ενώ αντίστροφα, οι προσωπογραφίες– που μπορούν να είναι και έργα ανθρώπινης ματαιοδοξίας– είναι δυνατό να αφήνουν στη σκέψη των μαθητών την εντύπωση ότι τα άτομα δημιουργούν την ιστορία, θέση που δε θεβαιώνεται από την επιστήμη.

5. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ – ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑ

Τέλος, σημειώνουμε ότι ούτε το σχολικό βιβλίο, ούτε οι οδηγίες ετούτες αποτελούν δέσμευση για τον εκπαιδευτικό· αυτός είναι παιδαγωγός και επιστήμονας και, κατά συνέπεια, έχει ευθύνη και υποχρέωση να παρουσιάσει ευκαιριακά ή να συζητήσει με τους μαθητές του σε περίπτωση που αυτοί διατυπώσουν σχετική ερώτηση και μια άλλη επιστημονική άποψη, όταν και εφόσον έχει στη διάθεσή του επαρκή επιστημονικά τεκμήρια.

IV. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

Γ΄ Τάξη

Για τη διδασκαλία του νέου βιβλίου παρακαλούνται οι συνάδελφοι να έχουν υπόψη τα ακόλουθα:

1. Στο α΄ μέρος του βιβλίου (ως τη σελ. 37) γίνεται προσπάθεια να παρουσιαστούν τα προβλήματα και τα αγαθά του κοινωνικού βίου χωρίς αναφορά σε νομικά κείμενα (Σύνταγμα, Νόμους, Διατάγματα). Καλό είναι και η διδασκαλία να ακολουθησει αυτή τη γραμμή, για να φανούν τα αγαθά, τα δικαιώματα, οι υποχρεώσεις και λοιπές σχέσεις που δημιουργεί ο κοινωνικός βίος.

2. Από το β΄ μέρος: να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στις σελίδες που αναφέρονται στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του πολίτη και να φανεί η αμοιβαιότητα των σχέσεων που δημιουργούνται ανάμεσα στους πολίτες (που είναι η πηγή των εξουσιών) και το κράτος που εξουσιοδοτείται να νομοθετεί γι' αυτούς.

3. Κατά τη διδασκαλία να γίνει αξιοποίηση της εικονογράφησης και των «κειμένων» που παρεμβάλλονται σε διάφορες σελίδες του βιβλίου. Και οι αφίσες και οι γελοιογραφίες έχουν κάτι να πουν.

4. Τα κείμενα του Παραρτήματος είναι πεδία ευκαιριακής αναφοράς. Και μια συνολική παρουσίαση κάποτε για το καθένα μπορεί να κριθεί από το διδάσκοντα αναγκαία. Κρίνεται ιδιαίτερα σκόπιμο να αξιοποιηθούν διδακτικά όσα κείμενα αμεσα ή έμμεσα αναφέρονται στο ζήτημα της Ειρήνης, που αποτελεί σήμερα επιδίωξη κι ελπίδα όλων των λαών.

5. Οι ερωτήσεις που συνοδεύουν κάθε κεφάλαιο δίνουν στο διδάσκοντα τη δυνατότητα να τις αξιοποιήσει για να:

α) εμπεδώσει τη διδασκαλία του,

β) βοηθήσει τους μαθητές του να σκέπτονται τα συναφή ζητήματα, να εκφράζονται με υπευθυνότητα και να σέβονται το συνομιλητή τους.

Β' ΜΕΡΟΣ
ΛΥΚΕΙΟ

ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Α' τάξης Ημερήσιου Λυκείου Μέσης Γενικής Εκπαίδευσης

Μαθήματα	Ώρες
Θρησκευτικά	2
Νέα Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	4
Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	6
Ιστορία	2
Μαθηματικά	5/4
Φυσική	3
Χημεία	1
Γεωλογία - Ορυκτολογία	1
Ξένη Γλώσσα (Αγγλικά ή Γαλλικά)	3
Φυσική Αγωγή	2
Καλλιτεχν. - Μουσική	1
ΣΕΠ	-/1
Σύνολο	30

Ωρολόγιο πρόγραμμα Β' τάξης Ημερήσιου Λυκείου Μέσης Γενικής Εκπ/σης

Μαθήματα	Ώρες
Θρησκευτικά	2
Νέα Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	4
Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	5
Ιστορία	2
Ψυχολογία	1
Μαθηματικά	5
Κοσμογραφία	1
Φυσική	3
Χημεία	2/1
Βιολογία	1/2
Ξένη Γλώσσα (Αγγλικά ή Γαλλικά)	2
Φυσική Αγωγή	2/1
ΣΕΠ	-/1
Σύνολο	30

Ωρολόγιο πρόγραμμα Γ' τάξης Ημερήσιου Λυκείου Μέσης Γενικής Εκπ/σης

Μαθήματα	Ώρες
Α' Γενικής Παιδείας	
Θρησκευτικά	1
Φιλοσοφικά	1/2
Ιστορία	2/1
Αρχές Πολιτικής Επιστήμης - Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος	2
Ξένη γλώσσα (Αγγλικά ή Γαλλικά)	2
Φυσική Αγωγή	2
Σύνολο	10

Β' Προπαρασκευαστικά

	Ώρες κατά δέσμη			
	1η	2η	3η	4η
Νεοελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	4	4	4	4
Μαθηματικά	8	4	—	4
Φυσική	5	5	—	—
Χημεία	3	3	—	—
Βιολογία - Ανθρωπολογία	—	4	—	—
Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	—	—	8	—
Λατινικά	—	—	4	—
Ιστορία	—	—	4	4
Κοινωνιολογία	—	—	—	4
Πολιτική Οικονομία	—	—	—	4
Σύνολο	20	20	20	20
Γ' Γενικής Ωφελιμότητας (5η δέσμη)	Ώρες			
Νέα Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	4			
Εφαρμοσμένα Οικονομικά	4			
Ξένη Γλώσσα (Αγγλικά ή Γαλλικά)	3			
Αρχές λειτουργίας Γραφείου	2			
Περιβάλλον και υγεία	1			
Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία	2			
Μελέτη χώρων Παραγωγής και Διοίκησης	4			
Σύνολο	20			

Ωρολόγιο πρόγραμμα Α', Β' και Γ' τάξης Εσπερινού Λυκείου Μέσης Γ. Εκπ/σης

Μαθήματα	Ώρες εβδ. διδασκ. κατά τάξεις		
	Α'	Β'	Γ'
Θρησκευτικά	2	2	1
Νεοελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	3	3	3
Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	6	4	4
Ιστορία	2	2	2
Φιλοσοφικά	—	—	1
Ψυχολογία	—	1	—
Μαθηματικά	3	4	3
Κοσμογραφία	—	—	1
Φυσική	2	1	2
Χημεία	1	1	1/—
Γεωλογία—Ορυκτολογία	—	1	—
Βιολογία—Ανθρωπολογία—Υγιεινή	—	—	1/2
Ξένη γλώσσα (Αγγλικά ή Γαλλικά)	2	2	2
Φυσική Αγωγή	1	1	1
Σύνολο	22	22	22

Ωρολόγιο πρόγραμμα Δ' τάξης Εσπερινού Λυκείου Γενικής Εκπαίδευσης

Μαθήματα	Ώρες
Α' Γενικής Παιδείας	
Ιστορία	1
Αρχές Πολιτικής Επιστήμης – Στοιχεία Δημ. Πολιτεύματος	1
Σύνολο	2

Β' Προπαρασκευαστικά

	Ώρες κατά δέσμη			
	1η	2η	3η	4η
Νεοελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	4	4	4	4
Μαθηματικά	8	4	–	4
Φυσική	5	5	–	–
Χημεία	3	3	–	–
Βιολογία–Ανθρωπολογία	–	4	–	–
Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	–	–	8	–
Λατινικά	–	–	4	–
Ιστορία	–	–	4	4
Κοινωνιολογία	–	–	–	4
Πολιτική Οικονομία	–	–	–	4
Σύνολο	20	20	20	20

Γ' Γενικής Ωφελιμότητας 5η δέσμη

	Ώρες
Νέα Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	4
Εφαρμοσμένα Οικονομικά	4
Ξένη Γλώσσα (Αγγλικά ή Γαλλικά)	4
Αρχές Λειτουργίας Γραφείου	3
Περιβάλλον και Υγεία	1
Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία	4
Σύνολο	20

Ωρολόγιο πρόγραμμα Α' και Β' τάξεων Πρότυπου Ελληνικού Κλασικού Λυκείου

Μαθήματα	Ώρες εβδομ. διδασκαλίας κατά τάξεις	
	Α'	Β'
Θρησκευτικά	2	2
Νεοελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	4	4
Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	8/7	6
Ιστορία	2/3	2
Λατινικά	2/1	2/1
Ψυχολογία	–	1
Μαθηματικά	3	4
Κοσμογραφία	–	1
Φυσική	2	2
Χημεία	1	1
Βιολογία (Γεν. Βιολ. Ανθρ. - Υγιεινή)	–	1
Γεωλογία - Ορυκτολογία	1	–
Ξένη Γλώσσα (Αγγλικά ή Γαλλικά)	1/2	1/2
Γερμανικά	2/1	2/1

Φυσική Αγωγή	1	1
Μουσική	1	-
ΣΕΠ	-/1	-/1
Σύνολο	30	30

Ωρολόγιο πρόγραμμα Γ΄ τάξης Πρότυπου Ελληνικού Κλασικού Λυκείου

Μαθήματα Ώρες

Α΄ Γενικής Παιδείας

Θρησκευτικά

1

Φιλοσοφικά

1/2

Ιστορία

2/1

Αρχές Πολιτικής Επιστήμης—Στοιχεία Δημ. Πολιτεύματος

2

Ξένη Γλώσσα (Αγγλικά ή Γαλλικά)

1

Γερμανικά

1

Φυσική Αγωγή

2

Σύνολο 10

Β΄ Προπαρασκευαστικά

Ώρες κατά δέσμη

3η 4η

Νεοελληνική Γλώσσα και Γραμματεία

4 4

Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία

8 -

Λατινικά

4 -

Ιστορία

4 4

Κοινωνιολογία

- 4

Πολιτική Οικονομία

- 4

Μαθηματικά

- 4

Σύνολο 20 20

I. ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

(Από το πρωτότυπο)

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Το μονοτονικό σύστημα εφαρμόζεται στη γραφή της νέας ελληνικής γλώσσας. Τα κείμενα της αρχαίας ελληνικής εξακολουθούν να γράφονται με το καθιερωμένο πολυτονικό σύστημα

ΣΚΟΠΟΙ

Γενικός σκοπός της διδασκαλίας της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και γραμματείας στο Λύκειο είναι η εισαγωγή των μαθητών στον αρχαίο ελληνικό λόγο, η ερμηνεία των κειμένων σε συνάρτηση με τη γλωσσική τους μορφή και η βίωση των αξιών που περιέχονται σε αυτά. Αναλυτικότερα οι σκοποί της διδασκαλίας του μαθήματος αυτού στο Λύκειο είναι οι ακόλουθοι:

1. Η σπουδή της αρχαίας ελληνικής γλώσσας.

Με τη σπουδή της αρχαίας ελληνικής γλώσσας επιδιώκεται:

- α) Να γνωρίσουν οι μαθητές το βασικό λεξιλογικό θησαυρό του αρχαίου λόγου και τα γραμματικά και συντακτικά του φαινόμενα.
- β) Να καταστούν ικανοί να εκτιμούν και να απολαμβάνουν τις αρετές του αρχαίου λόγου, την αρχιτεκτονική, τη συμμετρία, το ρυθμό, την ποικιλία, την ευστοχία στην εκλογή των λέξεων, την πυκνότητα, την πειθαρχία, αλλά και την ευκαμψία, την έλλειψη του περιττού και τη χάρη του.
- γ) Να ασκηθούν πνευματικά οι μαθητές και να καλλιεργηθούν γενικότερα με την επαφή μέσω της γλώσσας με το πνεύμα, τις σκέψεις, τα συναισθήματα και τις επιδιώξεις των προγόνων μας, καθώς και με την ιστορία, τη φιλοσοφία και τον πολιτισμό που εκφράζεται με τη γλώσσα τους.
- δ) Να κατανοήσουν, τέλος, οι μαθητές ότι η νεοελληνική γλώσσα έχει τις ρίζες της στην αρχαία ελληνική και ότι αποτελεί εξέλιξη και συνέχεια της.

2. Η ανθρωπιστική μόρφωση των μαθητών.

Με τη μελέτη των συγγραμμάτων των αρχαίων Ελλήνων από το πρωτότυπο κείμενο στο Λύκειο επιδιώκεται:

- α) Να καλλιεργηθούν οι μαθητές διανοητικά, συναισθηματικά, βουλευτικά, ηθικά, αισθητικά και να αναπτυχθούν ολόπλευρα, ώστε να διαμορφώσουν τέλειες, κατά το δυνατόν, προσωπικότητες.
- β) Να κατανοήσουν και να βιώσουν τις αξίες του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού.
- γ) Να αποκτήσουν, ιδιαίτερα, το συναίσθημα της ευθύνης τους ως πνευματικών ανθρώπων, ώστε να συμβάλουν στην οικοδόμηση ενός ελεύθερου και δημοκρατικού βίου, στην

κοινωνική και πνευματική ανάπτυξη του λαού και στην από κάθε άποψη ανύψωση του επιπέδου της ζωής του.

δ) Τέλος, να κατανοήσουν οι μαθητές την αδιάσπαστη ιστορική συνέχεια και παρουσία του ελληνικού πνεύματος από τα χρόνια του Ομήρου ως σήμερα και την τεράστια συμβολή του στην ανάπτυξη της Ευρώπης και, γενικότερα, ολόκληρης της ανθρωπότητας.

Ειδικά στην Α' τάξη Λυκείου ο σκοπός της διδασκαλίας της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και γραμματείας είναι κατά κύριο λόγο γλωσσικός. Επιδιώκεται να εισαχθούν οι μαθητές στον αρχαίο λόγο και να εξοικειωθούν με τη λειτουργία του, ώστε βαθμιαία να αποκτήσουν την ικανότητα να κατανοούν και να ερμηνεύουν τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς από το πρωτότυπο.

Οδηγίες για τη διδασκαλία του μαθήματος ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ Α' ΛΥΚΕΙΟΥ

Το μάθημα διδάσκεται με το βιβλίο Αρχαία Ελληνικά, Α' Λυκείου, όπως διαμορφώθηκε για το σχολικό έτος 1986–87 από τον Α.Β. Μουμτζάκη.

ΓΕΝΙΚΑ

Σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος είναι να προσεγγίσουν οι μαθητές τον αρχαίο ελληνικό λόγο, κατανοώντας το αρχαίο κείμενο, ερμηνεύοντας και μεταφράζοντάς το και ταυτόχρονα αποκτώντας τις απαραίτητες γνώσεις της γραμματικής και του συντακτικού. Σ' αυτή την προσπάθεια η πορεία του βιβλίου γίνεται από τα γνωστά ή τα όμοια, στη νέα ελληνική, στα άγνωστα ή ανόμοια, από τα απλούστερα στα συνθετότερα, από τα ευκολότερα στα πιο δύσκολα. Όπως είναι φυσικό, προηγούνται τα γλωσσικά στοιχεία που συναντά κανείς συχνότερα στα αρχαία κείμενα, ενώ έρχονται αργότερα όσα είναι πιο σπάνια. Γι' αυτό το βιβλίο δεν ακολουθεί τη σειρά των κεφαλαίων όπως δίνονται στα δύο άλλα βοηθητικά βιβλία, τη Γραμματική και το Συντακτικό της αρχαίας ελληνικής, που πάντοτε θεωρούνται αναπόσπαστα για το μάθημα και χρησιμοποιούνται από την αρχή της διδασκαλίας.

Η διδασκαλία πρέπει να προσπαθεί, με τη βοήθεια του βιβλίου, να κάνει το μάθημα όχι μόνο αποδοτικό γνωστικά αλλά επίσης ευχάριστο και ελκυστικό, και μάλιστα από την αρχή – και η αρχή έχει πολύ μεγάλη σημασία. Η ευνοϊκή ψυχολογική διάθεση του μαθητή, που έρχεται για πρώτη φορά σε επαφή με την αρχαία γλώσσα, για τις δυσκολίες της οποίας έχει ακούσει αρκετά πράγματα, έχει κάποτε μεγαλύτερη σημασία από την επιστημονική πληρότητα σε λεπτομέρειες ενός θέματος που μελετά ο μαθητής στα πρώτα του μαθήματα.

Ως προς τη διδακτική πράξη, με βάση το βιβλίο, πρέπει ο καθηγητής να περιορίζεται μόνο στα γλωσσικά στοιχεία που κατανέμονται σε κάθε διδακτική ενότητα, χωρίς επέκταση σε άλλα που θα 'ρθουν στις επόμενες ενότητες, ή επίσης να προσπαθεί να γίνεται το μάθημα κατά εργαστηριακό τρόπο (συνεργασία για τη λύση των ασκήσεων, χρησιμοποίηση των βιβλίων αναφοράς και όχι απομνημόνευσή τους κτλ.) ή να επιδιώκεται να προσεγγίσει ο μαθητής το νόημα του κειμένου και όχι να αναλύσει – και όταν δε χρειάζεται – τις λέξεις από τη γραμματική και τη συντακτική τους πλευρά, να γίνεται συχνή συσχέτιση με αντίστοιχα φαινόμενα της νέας ελληνικής, ώστε και να διευκολύνεται ο μαθητής στην κατανόηση και να οδηγείται αβίαστα σε χρήσιμες και κάποτε εντυπωσιακές διαπιστώσεις για την ελληνική γλώσσα κτλ. Τέλος πρέπει να μη φορτώνεται γενικά το μάθημα με πολλές και κάποτε όχι χρήσιμες για τη συγκεκριμένη περίπτωση λεπτομέρειες και να βρίσκεται κάθε άλλη ανάλογη μεθόδευση που μπορεί να βοηθήσει, ώστε το μάθημα να γίνεται τελικά και λιγότερο δύσκολο και πιο πρόθυμα αποδεκτό.

Ο καθηγητής πρέπει να αφήνεται να τον οδηγήσει το βιβλίο. Ας μη στηρίζεται στις εκτιμήσεις

του από μια μεμονωμένη διδακτική ενότητα, για να προσθέσει γραμματικοσυντακτικές λεπτομέρειες που δεν υπηρετούν άμεσα τη συγκεκριμένη ερμηνευτική ή μεταφραστική εργασία. Ο μαθητής είναι χρήσιμο να συνειδητοποιήσει ότι οι γνώσεις της Γραμματικής και του Συντακτικού δεν αποτελούν γνώσεις αυτοτελείς, ανεξάρτητες από τα κείμενα, αλλά μέσα χρήσιμα ή απαραίτητα – και όχι προϋποθέσεις – για το πλησίασμα των αρχαίων κειμένων.

Το βιβλίο περιλαμβάνει 50 βασικές ενότητες και 5 «Ανακεφαλαιώσεις». Η διδακτέα ύλη της γραμματικής και του συντακτικού είναι αυτή που δίνεται στις διδακτικές ενότητες, κυρίως. Στις «Ανακεφαλαιώσεις» ο μαθητής βρίσκει συγκεντρωμένα τα κεφάλαια της γραμματικής και του συντακτικού που διδάχτηκαν στα προηγούμενα και έχει τη δυνατότητα να γνωρίσει και άλλα κείμενα με διαφορετικό περιεχόμενο από διάφορες εποχές της αρχαίας γλώσσας και μαζί να ασκηθεί στην κατανόηση ή και στη μετάφραση των αρχαίων κειμένων, όλων ή όσων θα επιλέξει, με τη βοήθεια του λεξιλογίου – που δίνεται στην ίδια σελίδα συχνά πλούσιο – και φυσικά και του καθηγητή του.

Κάθε ενότητα από τις 50 του βιβλίου προβλέπεται να διδάσκεται σε 2 ή 3 διδακτικές ώρες, πάντοτε κατά την κρίση του καθηγητή, ενώ για τις «Ανακεφαλαιώσεις», που δε θα ακολουθούν τον ίδιο αναλυτικό τρόπο διδασκαλίας, δεν είναι δυνατό να καθορισθεί χρόνος διδακτικών ωρών, αφού, εκτός από τα άλλα, εξαρτάται από το πόσα και ποια κείμενα θα επιλέξει ο καθηγητής με τους μαθητές του.

ΤΑ ΜΕΡΗ ΚΑΘΕ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Κάθε κύρια ενότητα εκτός από τις 3 πρώτες, χωρίζεται σε τρία μέρη : Α', Β', Γ'.

Α'

Το Α' περιλαμβάνει ένα αρχαίο κείμενο (Α1) και μερικές ανεξάρτητες προτάσεις (Α2) που περιέχουν περισσότερα παραδείγματα για τα γραμματικοσυντακτικά φαινόμενα που διδάσκονται στην ενότητα. Σκοπός της διδασκαλίας στο Α' είναι να προσεγγίσουν οι μαθητές τον αρχαίο λόγο σε ένα αυτοτελές κείμενο και να διακρίνουν τα γλωσσικά φαινόμενα που αντιστοιχούν στην ενότητα. Ο καθηγητής πρέπει, όπως αναφέρθηκε ήδη, να αφήσει το βιβλίο να τον οδηγεί ως προς τη σειρά και την ποσότητα της διδακτέας ύλης. Έτσι π.χ. στην ενότ. 2 οι λέξεις «των κηδομένων» απλώς θα μεταφραστούν, όπως γίνεται στο βιβλίο, χωρίς αναγνώριση γραμματική και συντακτική ή αναγωγή στον αρχικό τύπο του ρήματος ή επισήμανση του συντακτικού τρόπου κτλ. Ο μαθητής θα προσέρχεται στην ερμηνεία της φράσης χωρίς να φορτώνεται γραμματικοσυντακτικές λεπτομέρειες, που εκείνη τη στιγμή τού είναι περιττές και που ανακόπτουν την ερμηνευτική του ευχέρεια και διάθεση και που, τελικά, θα τις συναντήσει παρακάτω στις επόμενες διδακτικές ενότητες. Γι' αυτό και θεωρείται αυτονόητη πρόνοια, ο καθηγητής πριν να αρχίσει τη διδασκαλία του, να γνωρίζει όλο το βιβλίο.

Η προσέγγιση του Α1 γίνεται πρώτα με συνολική ανάγνωση από τον καθηγητή – και είναι γνωστή η σημασία της σωστής ανάγνωσης του αρχαίου κειμένου για τους μαθητές, που γι' αυτούς είναι η πρώτη τους επαφή μαζί του και το πρώτο και το βασικό στοιχείο ερμηνείας του. Έπειτα η εργασία για την ερμηνεία και τη μετάφραση προχωρεί κατά περιόδους, χωρίς να απαιτείται από τους μαθητές πάντοτε, από την αρχή, η γραμματική ή συντακτική ανάλυση του κειμένου. Αυτή η ανάλυση θα γίνεται μόνο για τα γλωσσικά στοιχεία που έχουν κατανοηθεί στη συγκεκριμένη ενότητα ή όταν χρειάζεται να βοηθηθεί την κατανόηση μιας πρότασης, που χωρίς τη βοήθεια π.χ. της συντακτικής ανάλυσης ή θα ήταν αδύνατο να ερμηνευτεί, ή θα ήταν δυνατό να παρερμηνευτεί. Με τέτοια παραδείγματα εύκολα συνειδητοποιεί ο μαθητής τη χρησιμότητα της γραμματικής και του συντακτικού για την προσέγγιση του αρχαίου κειμένου.

Η ερώτηση (σπάνια δίνονται δυο ερωτήσεις) που οινεται αμέσως μετά τα ερμηνευτικά σχόλια στο τέλος του Α1 αποβλέπει στο να βοηθήσει το μαθητή να πλησιάσει τα βασικά νοηματικά στοιχεία του κειμένου και όχι στο να γίνει αφορμή για μια συζήτηση πολιτιστικών ή άλλων στοιχείων. Το μάθημα παραμένει κυρίως γλωσσικό. Με τους ίδιους στόχους θα μπορούσε ο καθηγητής να κάνει π.χ. μιαν ανάλογη ερώτηση ή να ζητήσει από τους μαθητές να δώσουν έναν άλλο τίτλο στο κείμενο με λέξεις του ίδιου του κειμένου ή να δώσουν με 2–3 προτάσεις του κειμένου τα βασικά σημεία του περιεχομένου κτλ. Στις ερωτήσεις είναι σκόπιμο να απαντούν οι μαθητές με φράσεις στην αρχαία ελληνική, τις οποίες διαβάζουν από το αρχαίο κείμενο.

Στο Α2 συνεχίζεται η ίδια μεταφραστική εργασία, όπου όμως αποδίδεται περισσότερη σημασία στο γραμματικό ή συντακτικό μέρος, αφού εδώ υπάρχουν περισσότεροι τύποι από το γλωσσικό φαινόμενο που μελετάμε.

Από την αρχή οι μαθητές πρέπει να ασκούνται όχι μόνο στην κατανόηση του κειμένου αλλά και στην ακριβή και εύστοχη νεοελληνική μετάφραση, τουλάχιστο στις 50 κύριες διδακτικές ενότητες και ειδικότερα στο Α' μέρος τους. Αλλά είναι χρήσιμο, πριν καταλήξουν στην οριστική μετάφραση, να περνούν ταυτόχρονα από το στάδιο της κατά λέξη μετάφρασης, έστω σιωπηρά, για να κατανοούν με πληρότητα λέξεις και τύπους, και έπειτα να φτάνουν στην τελική σωστή νεοελληνική απόδοση. Έτσι η μετάφραση δε θα είναι ούτε αφύσικη ούτε αυθαίρετη.

Β'

Στο Β' δίνονται τα γραμματικά και τα συντακτικά φαινόμενα με λιγότερη θεωρία και, συχνά, με πολλές ασκήσεις. Το μέρος αυτό της διδακτικής ενότητας δεν μπορεί να διδαχτεί παρά μόνο με την παράλληλη και ταυτόχρονη χρήση των σχολικών βιβλίων αναφοράς, της Γραμματικής και του Συντακτικού της αρχαίας γλώσσας, που έχει στα χέρια του ο μαθητής. Σ' αυτά τα δύο βιβλία γίνονται συχνότατα παραπομπές για τύπους, κλιτικά παραδείγματα, κανόνες κτλ., που ακριβώς γι' αυτό το λόγο παραλείπονται από το βιβλίο των Αρχαίων Ελληνικών. Ωστόσο τέτοιου κανόνες δίνονται κάποτε και στο βιβλίο, όταν πρόκειται να επισημανθούν κάποια στοιχεία τους, όταν διευκρινίζονται περισσότερο κάποια άλλα, όταν παρουσιάζονται από άλλη οπτική γωνία, όταν δίνονται με μια συνοπτικότερη μορφή ανακεφαλαιωμένα κτλ.

Σκοπός των παραπομπών δεν είναι να απομνημονεύσει ο μαθητής όσα βρίσκει στη Γραμματική ή στο Συντακτικό, και τα οποία παραλείπει το βασικό του βιβλίο, αλλά κυρίως να αναγνωρίσει τους τύπους που συναντά και να κατανοήσει τη διαρθρωτική σχέση τους, ώστε να βοηθηθεί έτσι στην προσέγγιση του αρχαίου κειμένου και στη λύση των ασκήσεων του βιβλίου. Η αξιοποίηση των ασκήσεων θεωρείται βασική και επαρκής διαδικασία για την επίτυχία του τελικού σκοπού του μαθήματος στο Β', όπου γίνεται η εφαρμογή των στοιχείων της Γραμματικής και του Συντακτικού.

Με την αδιάκοπη χρήση των βιβλίων αναφοράς σε συσχέτιση με τα κείμενα που ερμηνεύει θα συμπληρώνει ο μαθητής το ποσό των γνώσεων (γραμματικών, συντακτικών, λεξιλογικών κτλ.) που θα μπορούσαν να του είναι αρκετές για την παραπέρα προσέγγιση ενός βατού αρχαίου κειμένου.

Στην Α' Λυκείου ο μαθητής ίσως δε θα συγκρατεί πολλές λεπτομέρειες γραμματικές ή συντακτικές, αλλά θα αποκτήσει βασικές γνώσεις που έχουν λειτουργική σημασία για τον αρχαίο λόγο, ώστε να οδηγείται αποτελεσματικά στην κατανόηση και την ερμηνεία του αρχαίου κειμένου.

Στα πρώτα μαθήματα π.χ. ο μαθητής δε θα μπορεί ίσως να σχηματίσει «από μνήμης» έναν οποιοδήποτε τύπο ενός αρχαίου ρήματος σε κάποιο χρόνο ή σε κάποια έγκλιση, ενώ θα μπορεί να το κάνει αυτό χρησιμοποιώντας τη Γραμματική του, αλλά θα είναι σε θέση να αναγνωρίσει έναν τύπο μέσα σε μια φράση, όταν του χρειάζεται να κατανοήσει και να ερμηνεύσει τη φράση. Επίσης, και στο Συντακτικό, δε θα είναι ικανός να παραθέσει στη σειρά π.χ. τις κατηγορίες των προσδιορισμών σε γενική ή των ρημάτων που συντάσσονται με την ίδια πτώση, αλλά θα μπορεί,

και αυτό θα του είναι πιο χρήσιμο, να βρίσκει ποία λέξη προσδιορίζει η γενική ή με ποια λέξη συμπληρώνεται η έννοια του ρήματος. Πάντοτε οι περισσότερες λεπτομέρειες θα επισημαίνονται με ανοιχτά τα βιβλία αναφοράς, ώσπου αργότερα με τη συχνή και προσεκτική εφαρμογή, με παρατηρήσεις στα κείμενα και με τη λύση των ασκήσεων, θα έχει γίνει ο μαθητής αβίαστα κάτοχος ενός ποσού γνώσεων από τη Γραμματική και το Συντακτικό, που αποτελεί μian απαραίτητη, και αυτονόητη, βάση για την προσέγγιση των αρχαίων κειμένων.

Απομένει στην πείρα του καθηγητή να επιλέγει, με τη βοήθεια και του βιβλίου που προτείνεται ή άμεσα ή έμμεσα έναν τρόπο, πού θα επιμείνει λιγότερο ή περισσότερο. Και πάντοτε οι επιλογές αυτές δε θα πρέπει να ξεπερνούν το βιβλίο, είτε από υπερβολικό ζήλο για την ποσοτική πλευρά του μαθήματος είτε από φόβο για τις μελλοντικές συνέπειες κάποιων ενδεχόμενων κενών στους μαθητές με αποτέλεσμα την υπερφόρτωση της διδασκαλίας με γραμματικοσυντακτικά φαινόμενα λιγότερο ελκυστικά για τους μαθητές, κάτι που έχει, και όχι μάλιστα σπάνια, αποφασιστικές επιπτώσεις για τη διάθεση και τη στάση τους απέναντι στο μάθημα. Αυτό βέβαια δεν έχει σχέση με καμιά σκέψη να προβληθεί η ευκολία και όχι η δυσκολία του μαθήματος, αλλά πρέπει να θυμάται κανείς ότι το μάθημα αυτό δεν είναι περισσότερο γραμματική και συντακτικό, όπως έχει συμβεί συχνά ως τώρα, αλλά και λέξεις και φράσεις και κείμενα.

Οι ασκήσεις, συχνά, είναι πολλές για το χρόνο που διαθέτει ο καθηγητής σε κάποιες διδακτικές ενότητες. Αλλά οι πολλές ασκήσεις κάνουν ένα κοινό για όλους διδακτικό βιβλίο λιγότερο άνισο. Ο καθηγητής μπορεί, ανάλογα με το χρόνο του, να δουλέψει στην τάξη με τους μαθητές του ένα μέρος μόνο από μια άσκηση, και το υπόλοιπο να το δώσει να το δουν οι μαθητές μόνοι τους στο σπίτι. Είναι όμως σκόπιμο να μη δίνεται στους μαθητές να δουν μόνοι τους μια ολόκληρη άσκηση που δεν την άρχισαν καθόλου στην τάξη με τον καθηγητή τους. Κάθε άσκηση, συνήθως, προϋποθέτει μια διαφορετική από την προηγούμενη αντιμετώπιση ή έχει έναν άλλο τύπο κτλ., που μπορεί ο μαθητής να χρειάζεται βοήθεια.

Μένει επίσης στον καθηγητή να αποφασίσει, ανάλογα με τις δυνατότητες της τάξης του, αν θα ζητά τη μετάφραση όλων των φράσεων που υπάρχουν στις ασκήσεις.

Και στο Β' όπως και στα άλλα μέρη της ενότητας, ο καθηγητής πρέπει στη διδασκαλία του να συγκρίνει τα γλωσσικά φαινόμενα της αρχαίας με ανάλογα της νέας ελληνικής. Έτσι όχι μόνο γίνονται πιο εύκολα στην κατανόησή τους φαινόμενα της αρχαίας ελληνικής, αλλά και συνειδητοποιείται από τους μαθητές η συνέχεια της ελληνικής γλώσσας, ως προς τα στοιχεία που την αποτελούν και τη διάρθρωσή τους.

Είναι αυτονόητο ότι ο καθηγητής μπορεί να επινοεί, αν το κρίνει χρήσιμο, κατά παρόμοιο τρόπο και άλλες ασκήσεις ή να επιλέγει για κάθε τάξη τις ασκήσεις που κρίνει ο ίδιος καταλληλότερες, χωρίς όμως να προσθέτει περισσότερες γραμματικές ή συντακτικές λεπτομέρειες που δεν αναφέρονται στο βιβλίο και που δεν πρέπει να τις απαιτεί από τους μαθητές. Αντίθετα, η διδασκαλία είναι σκόπιμο να ανατρέχει σε προηγούμενες ενότητες για λέξεις, φράσεις ή γραμματικοσυντακτικά φαινόμενα, όταν διαπιστώνεται ότι είναι χρήσιμες για τη διδασκαλία που ακολουθεί.

Στο Γ' ο μαθητής ασκείται κυρίως στις λέξεις, με τη λεξική και την κειμενική τους χρήση. Το βιβλίο αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στις λέξεις, τις φράσεις και τα κείμενα. Απ' αυτό άλλωστε εξυπηρετείται και η εργασία μας στη γραμματική και στο συντακτικό.

Εδώ, στο Γ', δεν προϋπάρχει νέα ύλη γραμματικής και συντακτικού που πρέπει να ακολουθήσουν όλες οι σχολικές τάξεις για κοινή πορεία στο μάθημα. Το μέρος αυτό της διδακτικής ενότητας μπορεί να θεωρηθεί από μια άποψη συμπλήρωμα ή επαύξηση των απαραίτητων γνώσεων που δίνονται στο Α' και στο Β'. Με τις ασκήσεις και τα κείμενα που εδώ είναι συνήθως απλούστερα από ό,τι στο Α', πρέπει να βοηθήσουμε το μαθητή να θελήσει μόνος του να ασχοληθεί μ' αυτά, όσο κι αν από την αρχή πρέπει να χειραγωγηθεί από τον καθηγητή του.

Στο Γ' δίνονται επίσης συγκεντρωμένες λέξεις που ανήκουν στην ίδια οικογένεια και που μια από αυτές βρέθηκε προηγουμένως στο κείμενο του Α', ενώ οι άλλες, πάντοτε, της αρχαίας ελληνικής διατηρούνται, σχεδόν όλες, και στη νέα ελληνική με την ίδια ή παραπλήσια σημασία. Είναι μια ενδεικτική πρόταση προς τον καθηγητή, ο οποίος μπορεί κάποτε να κάνει κάτι ανάλογο και για μίαν άλλη λέξη, όχι βέβαια από τις σπάνιες, και πάντοτε με την πρόνοια να μη φορτώνεται το μάθημα με παρόμοιες περιπτώσεις, κυρίως μάλιστα όταν δεν εντυπωσιάζουν το μαθητή.

Ενώ το Γ' κάθε διδακτικής ενότητας δεν απασχολεί τη διδασκαλία με τον ίδιο αναλυτικό τρόπο των άλλων δύο μερών (με νοηματικές ερωτήσεις, γραμματικές και συντακτικές παρατηρήσεις, επιμονή στη διαδικασία της μετάφρασης κτλ.), ωστόσο δεν πρέπει να παραλείπει ο καθηγητής να οδηγεί τους μαθητές σ' αυτό το μέρος, είτε για να το δουν μέσα στην τάξη είτε για να το έχουν ως εργασία στο σπίτι, κάποτε μάλιστα ελεύθερη, κάτι που μπορεί να δείχνει τελικά και την εσωτερική αποδοχή από τους μαθητές του νέου μαθήματος. Η κατανόηση κάποιων κειμένων, χωρίς πάντοτε μια λεπτομερή και ακριβή μετάφραση, μπορεί να είναι συχνά στο Γ' μια εξίσου χρήσιμη για τους σκοπούς του μαθήματος προσπάθεια. Αν κατορθώσουμε να συγκινηθεί ο μαθητής από το λόγο ή το περιεχόμενο του αρχαίου κειμένου, έστω και αν δεν είναι έτοιμος για γραμματικές ή συντακτικές αναλύσεις ή εύστοχη και σ' όλο το κείμενο νεοελληνική απόδοση, πρέπει να μην το θεωρούμε αυτό μια ασήμαντη επιτυχία της διδασκαλίας τουλάχιστο στο Γ'.

Εκτός από τις 50 κύριες διδακτικές ενότητες στο βιβλίο υπάρχουν και 5 «Ανακεφαλαιώσεις». Σ' αυτές αναγράφονται τα κεφάλαια της Γραμματικής (Α') και του Συντακτικού (Β') που παρουσιάστηκαν στις προηγούμενες ενότητες, και έτσι είναι δυνατόν να ελέγχεται και τι διδάχθηκε ήδη και συγχρόνως να επισημαίνονται οι δυσκολίες ή οι ελλείψεις σε όσα προηγήθηκαν, και με βάση αυτές να γίνονται οι επαναλήψεις κάποιων σημείων της προηγούμενης διδακτικής ύλης.

Και εδώ δίνονται, συνήθως, με πολλά ερμηνευτικά σχόλια, κείμενα με ποικίλο περιεχόμενο (ιστορικό και μυθολογικό, διδακτικό και ευτράπελο κτλ.) από όλες σχεδόν τις περιοχές της αρχαίας γραμματείας – όπως και στο Α' και Γ' –, ώστε ο μαθητής να έχει τη δυνατότητα μιας άνετης επιλογής – αν είναι αναπόφευκτη η επιλογή – και μιας γνωριμίας με το ευρύτατο φάσμα της γραπτής αρχαίας ελληνικής. Μ' αυτά τα κείμενα δίνεται η δυνατότητα στο μαθητή να επαναλάβει μερικά πράγματα από όσα έμαθε στα προηγούμενα και μαζί να χαρεί μερικά από τα αρχαία κείμενα, διαβάζοντας και απλώς κατανοώντας τα χωρίς πάντοτε την υποχρέωση να τα μεταφράσει με κάθε λεπτομέρεια στο μάθημα.

Γενικά ο καθηγητής θα υπηρετήσει το μάθημα και το βιβλίο με το σωστό τρόπο, αν:

- επιδιώκει οι μαθητές να μην απομνημονεύουν μηχανικά κανόνες της γραμματικής και του συντακτικού, αλλά να αφομοιώνουν όλα εκείνα τα στοιχεία που βοηθούν πρακτικά στην ερμηνεία του αρχαίου κειμένου,
- αξιοποιεί συστηματικά τις ασκήσεις που υπάρχουν σε κάθε ενότητα είτε με τη μέθοδο των ερωτήσεων στην τάξη είτε με τη μέθοδο των εργασιών για το σπίτι. Ο λειτουργικός χαρακτήρας των ασκήσεων στηρίζεται στην αρχή ότι οι διάφοροι γραμματικοί τύποι αφομοιώνονται μόνο όταν μελετηθούν από το μαθητή στο πλαίσιο συγκεκριμένων φράσεων, στις οποίες εντάσσονται και από τις οποίες αντλούν τη σημασία τους.
- εκμεταλλεύεται, για την εξοικονόμηση χρόνου κατά τη διδασκαλία, όλες τις γνώσεις του μαθητή, ώστε να μην αναζητούνται πράγματα γνωστά ή ευνόητα και μάλιστα κατά τρόπο χρονοβόρο.
- συνηθίζει τους μαθητές να μεταφράζουν το αρχαίο κείμενο, χωρίς να αναγνωρίζουν πάντοτε από γραμματική και συντακτική άποψη όλες τις λέξεις που υπάρχουν σ' αυτό. Ο μαθητής μεταφράζει σπληνιγμένος όχι μόνο στις γραμματικές ή συντακτικές γνώσεις του αλλά και στα συμφοραζόμενα, στην κρίση και στη διαίσθησή του, και στις όποιες γνώσεις του για τον αρχαίο κόσμο

που έχει ήδη αποκτήσει από το γυμνάσιο. Η γνώση της γραμματικής και του συντακτικού που θα συμπληρώνεται σιγά σιγά θα τον βοηθά να αποφεύγει τις παρανοήσεις και να είναι ακριβής στην ερμηνεία.

– έχει πάντοτε στο νου του ότι το μάθημα είναι κυρίως γλωσσικό. Έτσι χωρίς να παίρνει τη μορφή στεγνής γραμματικής διδασκαλίας ή τεχνολογίας, δεν πρέπει να αποτελεί αφορμή για μακρές ιδεολογικές αναλύσεις ή εννοιολογικές εμβαθύνσεις ή για την ανάπτυξη άλλων στοιχείων (λ.χ. πολιτιστικών κτλ.) παρά μόνο όσο είναι απαραίτητο για να φωτιστεί το κείμενο, να πλησιάσει ο μαθητής το συγκεκριμένο θέμα και συχνά να κεντριστεί το ενδιαφέρον του.

Οδηγίες για τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών στη Β΄ Λυκείου

Α) ΣΚΟΠΟΙ

Με τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών στη Β΄ Λυκείου, θα επιδιώκονται οι σκοποί που προτάσσονται στο αναλυτικό πρόγραμμα των μαθημάτων της Α΄ τάξης.

Β) ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ

Για να διδαχτούν όσο το δυνατόν πληρέστερα τα κείμενα της Β΄ Λυκείου, κρίνεται απαραίτητο:

α) Να διαθέσουμε σαφώς προκαθορισμένο χρόνο για τις εισαγωγές, εφόσον κύριος σκοπός μας είναι η ερμηνεία των κειμένων και όχι η γραμματολογική κατάρτιση των μαθητών. Με αυτό το δεδομένο, αν από κάθε εισαγωγή δώσουμε στους μαθητές τα στοιχεία εκείνα που είναι απαραίτητα για να αρχίσουμε την ερμηνεία του κειμένου, μπορούμε να ανταποκριθούμε στην ανάγκη αυτή διαθέτοντας 1-2 διδακτικές ώρες. Τις υπόλοιπες πληροφορίες που περιέχουν οι σελίδες της εισαγωγής του κάθε βιβλίου τις παρέχει ο καθηγητής - ή παραπέμπει σ' αυτές τους μαθητές του - όταν φτάσει στο κεφάλαιο του κειμένου, που ειδικά αυτές εξυπηρετούν.

Εξαιρετικά για την εισαγωγή στην τραγωδία και τον πλατωνικό διάλογο μπορεί να διατεθεί και 3η διδακτική ώρα (όχι κατ' ανάγκη στην αρχή των μαθημάτων).

β) Να περιορίζουμε το λεξιλογικό, γραμματικό και συντακτικό σχολιασμό στον απολύτως απαραίτητο για την κατανόηση του κειμένου, ώστε να μείνει ώρα για τη νοηματική-αισθητική επεξεργασία μιας σχετικά σημαντικής διδακτικής ενότητας.

γ) Να κατατοπίσουμε από το πρώτο μάθημα τους μαθητές στα περιεχόμενα του σχολικού εγχειριδίου, ώστε να εκμεταλλεύονται τις εισαγωγές, τις σημειώσεις, τα σχόλια, τα σχεδιαγράμματα κτλ. που αυτό περιέχει· είναι απώλεια χρόνου να λέει ο καθηγητής, να γράφει στον πίνακα και να σημειώνουν οι μαθητές τα πράγματα που υπάρχουν ήδη στα διβλία τους.

Γ) ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ - ώρες 5 την εβδομάδα

1. Λυσίας: Ύπερ του αδυνάτου	11/9-15/10	ώρες	5
2. Πλάτωνος: Πρωτάγoρας	α) 16/10-30/11	»	5
	β) 1/12-23/12	»	3
3. Σοφοκλή: Αντιγόνη	α) 1/12-23/12	»	2
	β) 8/1-τέλος	«	3
4. Θουκυδίδη: Ιστορία	8/1-τέλος	»	2

[1] Από την έναρξη των μαθημάτων ως τις 15 Οκτωβρίου θα διατεθούν 5 ώρες την εβδομάδα για να διδαχτεί ο **Ύπερ του αδυνάτου** λόγος του Λυσία, ως εξής:

I. Εισαγωγή: Η ανάπτυξη της ρητορικής στην αρχαία Ελλάδα - ο ρητορικός λόγος και τα είδη του - τα αθηναϊκά δικαστήρια - βίος και έργο του Λυσία.

II. Κείμενο: Ολόκληρος ο λόγος Ύπερ του αδυνάτου.

III. Συνολική θεώρηση: Με βάση τη διδασκαλία που έγινε στην τάξη, οι μαθητές θα κληθούν να εκθέσουν το περιεχόμενο του έργου, τα επιχειρήματα που περιέχονται στο λόγο, να χαρακτηρίσουν τον «αδύνατο» και να αξιολογήσουν το Λυσία ως δικανικό ρήτορα.

Για τη διδασκαλία του **Ύπερ του αδυνάτου** λόγου του Λυσία, ο οποίος πρέπει να διδαχτεί ολόκληρος, ο καθηγητής θα αφιερώνει μία ώρα για εισαγωγή και μία για συνολική θεώρηση. Στις άλλες ώρες θα διδάσκει το κείμενο, με ρυθμό 8 κατά μέσο όρο στίχων την ώρα. Ταυτόχρονα με την ερμηνεία θα επιδιώκει και την εμπέδωση της ύλης γραμματικής και συντακτικού που διδάχτηκαν οι μαθητές, με τη βοήθεια του βιβλίου «Αρχαία Ελληνικά Α΄ Λυκείου». Για να αξιοποιηθούν οι ώρες που θα αφιερωθούν στην εισαγωγή και τη συνολική θεώρηση, καλό είναι ο καθηγητής να έχει υπόψη του: την Εισαγωγή των «Αττικών ρητόρων» Β΄ Γυμνασίου, που την έχουν διδαχτεί οι μαθητές, όπως και τις σελ. 91-104 των **Εισηγήσεων Β΄ ΚΕΜΕ**.

[2] **Πλάτωνος, Πρωταγόρας:** ώρες 5 από τις 16 Οκτωβρίου ως τις 30 Νοεμβρίου, ώρες 3 από 1 Δεκεμβρίου ως το τέλος του ίδιου μήνα.

Θα χρησιμοποιηθεί το νέο βιβλίο («Κείμενα Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας Β΄ Λυκείου», ΟΕΔΒ 1984) με νέα υποσελίδια γλωσσικά σχόλια, νέες ερμηνευτικές σημειώσεις και νέα θέματα για συζήτηση και ασκήσεις.

I. Εισαγωγή: Σύντομη επανάληψη του βίου και του έργου του Πλάτωνα, ιστορική έκθεση της σοφιστικής κίνησης στην αρχαία Ελλάδα. Οι σοφιστές στην Αθήνα. Ο Πρωταγόρας και η διδασκαλία του. Αντικειμενική αντιπαράθεση των θέσεων των σοφιστών και του Σωκράτη - Πλάτωνα μέσα στα πλαίσια της πνευματικής ζωής του 5ου π.Χ. αιώνα. Ο σκοπός του διαλόγου. Γενικό διάγραμμα του διαλόγου. Η εισαγωγή θα ολοκληρωθεί σε 2-3 ώρες.

II. Κείμενο: Θα ακολουθήσει η απαραίτητη γλωσσική, πραγματολογική, νοηματική, λογική και αισθητική επεξεργασία του διαλόγου. Θα διαβαστούν από μετάφραση τα κεφάλαια Β΄ και Η΄ του διαλόγου και στη συνέχεια θα διδαχτούν με κανονικό ρυθμό τα κεφάλαια Θ΄-

Κ' και Μ' χωρίς, άλματα, όσο επιτρέπει ο διαθέσιμος χρόνος. Για τα υπόλοιπα, θα δοθεί σαφής, περιεκτική και ακριβής περιλήψη.

III. Συνολική θεώρηση: Οι 2 τελευταίες διδακτικές ώρες θα διατεθούν για τη γενική θεώρηση του «Πρωταγόρα». Με βάση τη διδασκαλία που έγινε στη σχολική αίθουσα, οι μαθητές θα κληθούν να δώσουν τη δομή, το νοηματικό περιεχόμενο, τις φιλοσοφικές ιδέες και μεθόδους έρευνας που δοκιμάζονται στο διάλογο και τις λογοτεχνικές αρετές του έργου. Θα επιχειρηθεί προσεκτική αντιπαραβολή της ιστορικής πραγματικότητας και του τρόπου με τον οποίο την αποδίδει ο Πλάτωνας και θα εξηγηθούν οι διαφορές που θα επισημανθούν. Τέλος, θα αξιολογηθεί η παιδευτική σημασία του διαλόγου και θα αποτιμηθεί η προσφορά του Πλάτωνα ως φιλοσόφου και ως λογοτέχνη.

IV. Η αφθονία των υποσελίδων γλωσσικών σχολίων περιορίζει στο ελάχιστο τις γραμματικές και συντακτικές δυσκολίες της μεταφραστικής διαδικασίας. Γι' αυτό, εφόσον οι μαθητές θα υποχρεώνονται να προπαρασκευάζουν στο σπίτι τους την επόμενη διδακτική ενότητα, θα μειώνεται πολύ και ο χρόνος που απαιτείται για τη μετάφραση κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας, ώστε το μεγαλύτερο μέρος της διδακτικής ώρας να αφιερώνεται στην ερμηνευτική επεξεργασία.

V. Οι ερωτήσεις που ακολουθούν μετά τις ερμηνευτικές παρατηρήσεις κάθε κεφαλαίου (Μέρος Β') έχουν στόχο κάποια κείρια ιδεολογικά και αισθητικά προβλήματα της ερμηνείας, αλλά δεν καλύπτουν ολόκληρο το φάσμα της. Ο καθηγητής μπορεί να χρησιμοποιήσει και όποιες άλλες ερωτήσεις κρίνει πρόσφορες είτε για την ερμηνευτική προσέγγιση είτε για την εμπέδωση της διδασκαλίας και τον έλεγχο των αποτελεσμάτων της (δηλ. ως προφορικές ή γραπτές ασκήσεις).

[3] Σοφοκλέους, Ἀντιγόνη: ώρες 2 τό Δεκέμβριο και ώρες 3 από 8 Ιανουαρίου ως το τέλος του έτους.

Θα χρησιμοποιηθεί το νέο βιβλίο («Κείμενα Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας Β' Λυκείου, ΟΕΔΒ 1984) με νέα υποσελίδια γλωσσικά σχόλια και νέες ερμηνευτικές σημειώσεις, που πρέπει να αξιοποιηθούν οπωσδήποτε.

I. Εισαγωγή: α) Σύντομη επανάληψη των πληροφοριών για τη γένεση και την εξέλιξη της αρχαίας ελληνικής δραματικής ποίησης (Γένεση και εξέλιξη - σύνδεσή του με τη διονυσιακή λατρεία - ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της τραγωδίας και ο αριστοτελικός ορισμός-εορτές του Διονύσου και παραστάσεις δραμάτων. Το αρχαίο θέατρο και η σκηνή του. Οι τρεις μεγάλοι δημιουργοί: Αισχύλος, Σοφοκλής, Ευριπίδης - Βίος και έργο του Σοφοκλή. β) Η Αντιγόνη του Σοφοκλή (χρονολόγηση, τοποθέτηση της μέσα στο έργο του τραγικού-περιεκτικό διάγραμμα του έργου).

II. Κείμενο: Θα ακολουθήσει η γλωσσική, πραγματολογική, νοηματική, λογική και αισθητική επεξεργασία της τραγωδίας. Για να εξασφαλιστεί η διδασκαλία ολόκληρου του έργου, ο καθηγητής μπορεί να διδάξει τα λυρικά μέρη από δόκιμη νεοελληνική μετάφραση.

III. Συνολική θεώρηση: Οι μαθητές θα κληθούν, με βάση τη διδασκαλία που έγινε στη σχολική αίθουσα, να τοποθετήσουν το Σοφοκλή στην εποχή του και στο λογοτεχνικό είδος όπου ανήκει, να αναζητήσουν το βαθύτερο νόημα της «Αντιγόνης» και τις σημαντικότερες ιδέες που εκφράζονται μέσα στο έργο, να χαρακτηρίσουν τα κύρια πρόσωπα του δράματος και να υπογραμμίσουν το δραματικό χαρακτήρα της τραγωδίας και τις λογοτεχνικές και θεατρικές αρετές της.

Κατά τη διδασκαλία της Ἀντιγόνης θα διατεθούν 3 ώρες για εισαγωγή και 2 για τη συνολική θεώρηση και 5 ώρες συνολικά για τη διδασκαλία των λυρικών μερών της τραγωδίας (πάροδος, στ. 101-161, α' στάσιμο, στ. 332-383, β' στάσιμο, στ. 582-630, γ' στάσιμο και κομμός, στ. 781-882, δ' στάσιμο, στ. 944-987, ε' στάσιμο, στ. 1115-1154) που θα διδαχτούν

από μετάφραση, η οποία καταχωρίζεται μετά το αρχαίο κείμενο (σελ. 147 κεξ.). Οι στ. 526-581, 883-928, και το τελευταίο μέρος της εξόδου (στ. 1257-1354) θα δοθούν σε σύντομη περίληψη. Οι υπόλοιποι 800 περίπου στίχοι θα διδαχτούν κανονικά με ρυθμό 16 περίπου στίχων την ώρα.

IV. Κρίνουμε ακόμα σκόπιμο να υπενθυμίσουμε τα ακόλουθα, που διασφαλίζουν την ιδιοτυπία διδασκαλίας δραματικού έργου.

Με τη διδασκαλία του αρχαίου ελληνικού δράματος επιδιώκεται κυρίως η σύλληψη του παιδευτικού μηνύματος του δραματουργού μέσα από τη δράση των μορφών της ζωής που παρουσιάζει στο έργο του, την προβολή αντιλήψεων και τη σύγκρουση των χαρακτήρων.

Ο αρχαίος δραματικός ποιητής έγραφε πράγματι αποβλέποντας συνειδητά στην παιδευτική προσφορά του έργου του, σύμφωνα και με την απαίτηση της πολιτείας. Αυτή λοιπόν η παιδευτική λειτουργία της τραγωδίας υπαγορεύει και την ιδιαίτερη προσαρμογή της σχολικής διδασκαλίας. Για να επιτευχθεί αυτό:

α) Ο καθηγητής πρωταρχικά πρέπει να έχει μελετήσει οπωσδήποτε ολόκληρη την τραγωδία, ώστε να προγραμματίσει ορθά τη διδακτική πορεία του.

β) Για τα μυθολογικά και λοιπά πραγματολογικά στοιχεία θα γίνεται λόγος μόνο όσο χρειάζεται για την κατανόηση του περιεχομένου του δράματος.

γ) Η διδασκαλία του μαθήματος, για να μην οδηγηθεί σε άχαρο διδασκισμό, σωστό είναι να στρέφεται κυρίως στη διακρίβωση των χαρακτήρων των διαφόρων προσώπων της τραγωδίας και την κατά κανόνα παιδευτική λύση της, που επηρεάζουν ευεργετικά τους μαθητές. Θα επισημαίνονται επίσης και τα ιδιαίτερα γνωρίσματα που καθιερώνουν τον ήρωα και τον διακρίνουν από τον κοινό άνθρωπο.

δ) Ιδιαίτερα πρέπει ο καθηγητής να μεριμνά ώστε να προβάλλεται ικανοποιητικά η θεατρική διάσταση της τραγωδίας. Θα πρέπει να πρέχει την απαραίτητη πληροφόρηση που αφορά τη σκηνική δράση (σκηνογραφικές, ενδυματολογικές, σκηνοθετικές οδηγίες κτλ.). Μάλιστα, όπου υπάρχει δυνατότητα επισκέψεων σε αρχαία θέατρα, η καλή απαγγελία σ' αυτά χωρίων από μαθητές θα γινόταν επιβλητικότερη και υποβλητικότερη.

ε) Ακόμη πρέπει να αντιληφθούν οι μαθητές την ιδιοτυπία που παρουσιάζει η δομή της τραγωδίας. Θα πρέπει κατά τον προγραμματισμό του, ο καθηγητής να σεβαστεί την αυτοτέλεια των μερών της τραγωδίας, π.χ. δε θα διδάξει στο ίδιο μάθημα τους τελευταίους στίχους του προλόγου και τις πρώτες στροφές της παρόδου. Για τον ίδιο λόγο θα προγραμματίσει και τις επιμέρους συνολικές θεωρήσεις ως εξής: ι) με τη συμπλήρωση της διδασκαλίας του προλόγου και της παρόδου, ιι) με τη συμπλήρωση της διδασκαλίας κάθε επεισοδίου και του στασίμου που ακολουθεί.

στ) Και κατά την καθημερινή διδασκαλία, ιδιαίτερα όμως με την ευκαιρία των συνολικών θεωρήσεων, θα προσελκύεται η προσοχή των μαθητών στη διαπίστωση των διαχρονικών και οικουμενικών προβλημάτων του ανθρώπου και στην αντιμετώπισή τους κατά καιρούς. Θα γίνεται παραλληλισμός με τις σύγχρονες μορφές ζωής και τους προβληματισμούς της, όχι όμως κρίση και αξιολόγηση των δρωμένων με τα σημερινά κριτήρια· αυτά πρέπει να τα τοποθετήσουμε μέσα στο τότε ηθικό, κοινωνικό, θρησκευτικό και πολιτιστικό πλαίσιο.

4 Θεουκυδίδη Ιστορία: ώρες 2 από 8 Ιανουαρίου ως το τέλος του διδακτικού έτους.

I. Εισαγωγή: Βίος και έργο του Θεουκυδίδη και τοποθέτησή του μέσα στην εποχή του και στην αρχαία ελληνική ιστοριογραφία. Το γενικό διάγραμμα της ιστορίας του. Οι χαρακτηριστικές αρετές του Θεουκυδίδη ως ιστορικού και ως λογοτέχνη και η σημασία του έργου

του. Για τη διδασκαλία της εισαγωγής θα διατεθούν οι δύο πρώτες διδακτικές ώρες. Καλό είναι ο καθηγητής να μελετήσει τις σελ. 55-58 και 63-71 του τόμου **Εισηγήσεις Β' ΚΕΜΕ**.

II. Κείμενο: Θα διδαχτούν οπωσδήποτε οι διδακτικές ενότητες: Βιβλίο Α', κεφ. 1-8, 20-22 (τα 20-22 από μετάφραση). Στη συνέχεια, κατά την κρίση του διδάσκοντος θα διδαχτούν οι ενότητες ή Βιβλίο Α' κεφ. 89-97 ή Βιβλίο Γ' κεφ. 70-81 και 82-84 (από μετάφραση). Για τις ενότητες που δε θα διδαχτούν, θα διατεθεί μια διδακτική ώρα, για να δοθεί στους μαθητές με περιεκτική αφήγηση το περιεχόμενό τους.

III. Συνολική θεώρηση: Ύστερα από την ολοκλήρωση της ερμηνευτικής εργασίας, θα γίνει συνολική θεώρηση του έργου. Με βάση τη διδασκαλία που έγινε στην τάξη, οι μαθητές θα κληθούν να εκθέσουν το περιεχόμενο και τις σημαντικότερες ιδέες που διδάχτηκαν και να διατυπώσουν γενικές κρίσεις για την αξία του Θουκυδίδη ως ιστορικού και λογοτέχνη. Για τη συνολική θεώρηση θα διατεθούν 1-2 διδακτικές ώρες.

Ως κανονικός ρυθμός διδασκαλίας κρίνεται η επεξεργασία (γλωσσική, πραγματολογική, νοηματική, λογική και αισθητική) περίπου 10 στίχων αρχαίου κειμένου κατά διδακτική ώρα. Στις ενότητες που θα διδαχτούν από μετάφραση θα ακολουθηθεί, με ορισμένες προσαρμογές, η μεθοδολογία διδασκαλίας αρχαίας Ελληνικής γραμματείας από μετάφραση.

IV. Τέλος, για πληρέστερη ενημέρωση και προπάντων για την καλύτερη αξιοποίησή του νέου διδακτικού βιβλίου παραθέτουμε, προσαρμοσμένο από το ΚΕΜΕ στη σημερινή σχολική πράξη, σημείωμα των συγγραφέων του βιβλίου, που έχει ως εξής:

A.- Γενική Εισαγωγή

Το βιβλίο αποτελείται από τρεις ανεξάρτητους θεματογραφικά κύκλους. Η Γενική Εισαγωγή του βιβλίου εκτός από τις πληροφορίες που παρέχει σχετικά με τη ζωή, την εποχή και το έργο του Θουκυδίδη συνδέεται, ανάλογα με την περίπτωση, με τα πραγματολογικά και ερμηνευτικά στοιχεία των θεματικών κύκλων. Ο παιδευτικός στόχος είναι η οργανική σύνδεση της Γενικής Εισαγωγής με το περιεχόμενο των ενοτήτων, όπου αυτό προσφέρεται για επανάληψη και εμπέδωση, ώστε να λειτουργεί ως χρηστικό όργανο και πεδίο αναφοράς για την καλύτερη κατανόηση των κειμένων. Επειδή στο σχολιασμό δε γίνεται ιδιαίτερη μνεία στις γλωσσικές και υφολογικές ιδιομορφίες του Θουκυδίδη, ο διδάσκων θα χρειαστεί να παραπέμψει τους μαθητές στο σχετικό κεφάλαιο της Γενικής Εισαγωγής.

B.- Ειδικές Εισαγωγές

Οι ειδικές εισαγωγές που προηγούνται κάθε θεματικού κύκλου στοχεύουν στο να πληροφορήσουν ειδικότερα και να προϊδεάσουν τους μαθητές πάνω στον προβληματισμό που προκύπτει από τη θεματική και τις ιδιαιτερότητες των θεματικών κύκλων. Η παιδαγωγική αντίληψη που διαπνέει τη Γενική Εισαγωγή εφαρμόστηκε και στις Ειδικές Εισαγωγές. Το ιδιαίτερο όμως στοιχείο που ο διδάσκων θα χρειαστεί να παρατηρήσει και να μεταδώσει στους μαθητές έγκειται στην προσπάθεια να τοποθετηθούν και να ερμηνευτούν τα κείμενα, όσο αυτό μπορεί να γίνει, στο πλαίσιο της ιδεολογίας του Θουκυδίδη και της ιστορικής πραγματικότητας που αντανακλάται μέσα απ' αυτά.

Γ.- Κείμενα

Ο χωρισμός των κειμένων σε θεματικές ενότητες υπαγορεύτηκε από την ανάγκη να κατευθυνθεί η διδακτική πορεία, να σχηματιστεί εξωτερικά και νοηματικά η ιστορική αφήγηση και να μετριάσθούν οι εντυπώσεις που προκαλεί ένα συνεχές και μάλιστα δυσπροσπέλαστο αρχαίο κείμενο· ακόμη, να εξοικειωθεί ο μαθητής, με την άμεση βοήθεια των προτιθέμενων γλωσσικών, πραγματολογικών-ερμηνευτικών και εικαστικών στοιχείων, σ' έναν τρόπο προσέγγισης που διευκολύνει την κατανόηση κινώντας συγχρόνως το ενδιαφέρον. Τον ίδιο άλλωστε σκοπό εξυπηρετούν οι τίτλοι των ενότητων και οι πλαγιότιτλοι των κεφαλαίων.

Δ.- Λεξιλόγιο

Οι λέξεις δίνονται με την ιδιαίτερη σημασία που έχουν στο υπό μελέτη κείμενο. Βασικές σημασίες ή συγγενείς σημασιολογικά αποχρώσεις των καταχωρημένων στο υπόμνημα λημμάτων μπορεί να θρει ο χρήστης, δάσκαλος και μαθητής στο Γενικό Λεξιλόγιο στο τέλος του βιβλίου. Ενίοτε βασικές σημασίες δίνονται και στο γλωσσικό υπομνηματισμό των κειμένων. Όσες λέξεις θεωρήθηκαν κατά τεκμήριο γνωστές περιέχονται μόνο στο Γενικό Λεξιλόγιο που έτσι γίνεται χρηστικό μέρος του βιβλίου. Στις περιπτώσεις αμφιλεγόμενης ερμηνείας λέξεων ή εκφράσεων, προτιμήθηκε η ερμηνεία εκείνη που κατά τη γνώμη των συγγραφέων θεωρήθηκε προσφορότερη για την κατανόηση.

Ε.- Πραγματολογικά-ερμηνευτικά στοιχεία

Πέρα από τις αρχαιογνωστικές πληροφορίες, τα πραγματολογικά-ερμηνευτικά στοιχεία σκοπό έχουν να εξοικειώσουν τους μαθητές σ' έναν επιστημονικό τρόπο σκέψης και ερμηνείας των ιστορικών φαινομένων και παράλληλα να καταδείξουν τη διαχρονική αξία του Θουκυδίδη ως μελετητή της ιστορίας. Επίσης μέσα από τα σχόλια επιχειρείται επισήμανση και ανάλυση θεμάτων που εκ πρώτης όψεως θα περνούσαν απαρατήρητα και που ωστόσο έχουν καίρια σημασία για την κατανόηση της εσωτερικής συνοχής των γεγονότων. Το ότι κρίθηκε παιδαγωγικά σκόπιμο να παρεμβάλλονται κατά διαστήματα και ανάλογα με τὰ ερεθίσματα που έδινε το περιεχόμενο ερωτήσεις, εξυπηρετεί τη σκοπιμότητα που εκτέθηκε πιο πάνω. Οι ερωτήσεις έχουν συνήθως δύο σκέλη. Στο πρώτο τίθεται το πρόβλημα με τους απαραίτητους συνειρμικούς κώδικες ώστε να κατευθύνεται κατά κάποιο τρόπο και να υποβοηθείται η απάντηση· στο δεύτερο ζητείται η διερεύνηση του προβλήματος. Οι απαντήσεις δίνονται κατά την κρίση του διδάσκοντος προφορικά ή γραπτά, ιδίως αυτές με ανακεφαλαιωτικό χαρακτήρα. Για τις τελευταίες αυτές ειδικότερα θα χρειαστεί οπωσδήποτε η βοήθεια του διδάσκοντος που πρέπει να έχει προλειάνει το έδαφος με τις αναγκαίες επισημάνσεις στην πορεία της διδασκαλίας, ώστε η επεξεργασία των ερωτήσεων από τους μαθητές να γίνεται σε οικείο επίπεδο. Διευκρινίζεται ότι κατά κανένα τρόπο δεν είναι δεσμευτικές οι ερωτήσεις αυτές για τον καθηγητή. Αυτός τελικά θα κρίνει αν κάποια ερώτηση δε χρειάζεται να συζητηθεί, οπότε την αντικαθιστά με δική του (ή δικές του) ερωτήσεις.

ΣΤ.- Εικαστικό υλικό (Φωτογραφίες, χάρτες, σχεδιαγράμματα)

Συνδέεται απόλυτα με το περιεχόμενο και συνεπικουρεί στην κατανόηση των πραγμάτων. Ο καθηγητής, από το πρώτο μάθημα, καλό είναι να υπογραμμίσει το ενδιαφέρον που έχει το υλικό αυτό.

Z.- Μεταφράσεις

Τα δυσκολότερα μέρη των ενοτήτων τόσο από γλωσσικής πλευράς όσο και από πλευράς περιεχομένου (Ιστορική μέθοδος του Θουκυδίδη, «Παθολογία» του Πολέμου) κρίθηκε σκόπιμο να δοθούν σε μετάφραση. Τα κεφάλαια αυτά πρέπει να μην παραλείπονται, αλλά να εντάσσονται απαραίτητα στη διδασκαλία του θεματικού κύκλου, επειδή συνιστούν το θεωρητικό επιστέγασμα της ιστορικής αφήγησης που έχει προηγηθεί. Κατά την επεξεργασία των μεταφράσεων καλό είναι να επισημαίνει ο διδάσκων αντιστοιχίες (λέξεων ή εκφράσεων) του νέου με το αρχαίο κείμενο, ώστε να καταφανεί κυρίως στα κεφάλαια αυτά, η πυκνότητα του Θουκυδίδειου ύφους.

Οδηγίες για τη διδασκαλία της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας και γραμματείας της Γ΄ Λυκείου (3η Δέσμη)

Α΄ Κείμενα Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας

Ι. ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ

Για να διδαχθούν όσο το δυνατόν πληρέστερα τα κείμενα της Γ΄ Λυκείου κρίνεται απαραίτητο:

α) Να διαθέσουμε σαφώς προκαθορισμένο χρόνο για τις εισαγωγές, εφόσον κύριος σκοπός μας είναι η ερμηνεία των κειμένων και όχι η γραμματολογική κατάρτιση των μαθητών. Με αυτό το δεδομένο, αν από κάθε εισαγωγή δώσουμε στους μαθητές τα στοιχεία εκείνα που είναι απαραίτητα για να αρχίσουμε την ερμηνεία του κειμένου, μπορούμε να ανταποκριθούμε στην ανάγκη αυτή διαθέτοντας 1-2 διδακτικές ώρες. Τις υπόλοιπες πληροφορίες που περιέχουν οι σελίδες της εισαγωγής του κάθε βιβλίου τις παρέχει ο καθηγητής - ή παραπέμπει σ' αυτές τους μαθητές του - όταν φθάσει στο κεφάλαιο του κειμένου, που ειδικά αυτές εξυπηρετούν.

β) Να περιορίζουμε το λεξιλογικό, γραμματικό και συντακτικό σχολιασμό στον απολύτως απαραίτητο για την κατανόηση του κειμένου, ώστε να μένει ώρα για τη νοηματική-αισθητική επεξεργασία μιας σχετικά σημαντικής διδακτικής ενότητας.

γ) Να κατατοπίσουμε από το πρώτο μάθημα τους μαθητές στα περιεχόμενα του σχολικού εγχειριδίου, ώστε να εκμεταλλεύονται τις εισαγωγές, τις σημειώσεις, τα σχόλια, τα σχεδιαγράμματα κ.τ.λ. που αυτό περιέχει· είναι απώλεια χρόνου να λείει ο καθηγητής, να γράφει στον πίνακα και να σημειώνουν οι μαθητές πράγματα που υπάρχουν ήδη στα βιβλία τους.

δ) Για την εγκυρότητα της γραμματολογικής πληροφόρησης των μαθητών παραπέμπουμε στην **Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας** του Α. Λέσκυ.

ΙΙ. ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ - ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ΄ - ώρες 8 την εβδομάδα

Α΄ - Ερμηνεία Κειμένων (εξετάζονται στις γενικές εξετάσεις ως «διδαγμένο κείμενο»), ώρες 5 την εβδομάδα, ως εξής:

1. Οιδίπους Τύραννος	α) 11/9-30/11	ώρες 5
	β) 1/12-23/12	» 3
2. Ανθολόγιο Αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων	α) 1/12-31/3	» 2
	β) 1/4-τέλος	» 5
3. Επιτάφιος	8/1-31/3	« 3

Β΄ - Θεματογραφία (αποβλέπει στη γλωσσική κατάρτιση), ώρες 3 την εβδομάδα όλο το χρόνο.

Α΄. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ - ώρες 5 την εβδομάδα

☐ Για τη διδασκαλία του **Οιδίποδα Τύραννου** του Σοφοκλή: ώρες 5 από 11 Σεπτεμβρίου

ως 30 Νοεμβρίου, ώρες 3 από 1 Δεκεμβρίου ως το τέλος του μήνα.

1. Θα χρησιμοποιηθεί το καινούριο σχολικό εγχειρίδιο «Σοφοκλή Οιδίπους Τύραννος» (ΟΕΔΒ, έκδοση 1984) με νέο υποσελίδιο λεξιλογικό υπομνηματισμό και με νέες πλουσιότερες ερμηνευτικές σημειώσεις, που θα πρέπει να αξιοποιηθούν οπωσδήποτε.

2. Για τη σύντομη υπόμνηση των πληροφοριών για την αρχαία δραματική ποίηση και το Σοφοκλή ανατρέχουμε στις σελ. 27-51 του διδακτικού βιβλίου «Λυσία Λόγος Ὑπέρ Ἄδωνάτου - Σοφοκλή Ἐπιτιμολογία Β' Λυκείου» (έκδοση ΟΕΔΒ 1983), το οποίο διδάχτηκαν οι μαθητές κατά το προηγούμενο σχολ. έτος (ή στις αντίστοιχες σελίδες του νέου διδακτικού βιβλίου «Κείμενα Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας Β' Λυκείου», έκδοση ΟΕΔΒ 1984).

3. Οι ενότητες, των οποίων η γλωσσική, πραγματολογική, νοηματική, λογική και αισθητική επεξεργασία θα γίνει κανονικά, θα διδάχτούν με ρυθμό 15 στίχων περίπου κατά διδακτική ώρα. Για τη διδασκαλία από μετάφραση των λυρικών μερών της τραγωδίας θα αξιοποιηθεί η μετάφραση του Ι. Γρυπάρη, που καταχωρίζεται στις σελ. 94-108 του νέου διδακτικού εγχειριδίου.

Ειδικότερα μετά την Εισαγωγή θα διδάχτούν:

α) **Κανονικά** ο Πρόλογος (στ. 1-150), οι στ. 216-275 και 300-462 του Α' Επεισοδίου, οι στ. 697-862 του Β' Επεισοδίου, οι στ. 911-949 και 1047-1085 του Γ' Επεισοδίου, το Δ' Επεισόδιο (στ. 1110-1185) και οι στ. 1510-1530 της Εξόδου.

β) **Περίληπτικά** οι στ. 276-299, 512-648, 950-1046, 1223-1296 και 1367-1509.

γ) **Από μετάφραση** η πάροδος, όλα τα στάσιμα καθώς και οι δύο κομμοί (στ. 649-696 1297-1366).

Ύστερα από την ολοκλήρωση της ερμηνευτικής εργασίας, θα γίνει συνολική θεώρηση του έργου. Οι μαθητές θα κληθούν, με βάση τα δεδομένα της διδασκαλίας στη σχολική αίθουσα, να τοποθετήσουν το Σοφοκλή στην εποχή του και το λογοτεχνικό είδος όπου ανήκει, να αναζητήσουν το βαθύτερο νόημα του «Οιδίποδα» και τις σημαντικότερες ιδέες που εκφράζονται μέσα στο έργο, να χαρακτηρίσουν τα κύρια πρόσωπα του δράματος (με παραπομπές σε συγκεκριμένες σκηνές και στίχους που οδηγούν στο χαρακτηρισμό του κάθε προσώπου) και να υπογραμμίσουν το δραματικό χαρακτήρα της τραγωδίας και τις θεατρικές αρέτες της.

4. Κρίνεται ακόμα σκόπιμο να υπενθυμιστούν τα ακόλουθα, που διασφαλίζουν την ισοτιμία διδασκαλίας δραματικού έργου.

Με τη διδασκαλία του αρχαίου ελληνικού δράματος επιδιώκεται κυρίως η σύλληψη του παιδευτικού μηνύματος του δραματούργου μέσα από τη δράση των μορφών της ζωής που παρούσιάζει στο έργο του, την προβολή αντιλήψεων και τη σύγκρουση των χαρακτήρων.

Ο αρχαίος δραματικός ποιητής έγραφε πράγματι αποθλέποντας συνειδητά στην παιδευτική προσφορά του έργου του, σύμφωνα και με την απαίτηση της πολιτείας. Αυτή λοιπόν η παιδευτική λειτουργία της τραγωδίας υπαγορεύει και την ιδιαίτερη προσαρμογή της σχολικής διδασκαλίας. Για να επιτευχθεί αυτό:

α) Ο καθηγητής πρωταρχικά πρέπει να έχει μελετήσει οπωσδήποτε ολόκληρη την τραγωδία, ώστε να προγραμματίσει ορθά τη διδακτική πορεία του.

β) Για τα μυθολογικά και λοιπά πραγματολογικά στοιχεία θα γίνεται λόγος μόνο όσο χρειάζεται για την κατανόηση του περιεχομένου του δράματος.

γ) Η διδασκαλία του μαθήματος, για να μην οδηγηθεί σε άχαρο διδακτισμό, σωστό είναι να στρέφεται κυρίως στην διακρίβωση των χαρακτήρων των διαφόρων προσώπων της

τραγωδίας και την κατά κανόνα παιδευτική λύση της, που επηρεάζουν ευεργετικά τους μαθητές. Θα επισημαίνονται επίσης και τα ιδιαίτερα γνωρίσματα που καθιερώνουν τον ήρωα και τον διακρίνουν από τον κοινό άνθρωπο.

δ) Ιδιαίτερα πρέπει ο καθηγητής να μεριμνά ώστε να προβάλλεται ικανοποιητικά η θεατρική διάσταση της τραγωδίας. Θα πρέπει να παρέχει την απαραίτητη πληροφόρηση που αφορά τη σκηνική δράση (σκηνογραφικές, ενδυματολογικές, σκηνοθετικές οδηγίες κτλ.). Μάλιστα, όπου υπάρχει δυνατότητα επισκέψεων σε αρχαία θέατρα, η καλή απαγγελία σ' αυτά χωρίων από μαθητές θα γινόντα επιβλητικότερη και υποβλητικότερη.

ε) Ακόμη πρέπει να αντιληφθούν οι μαθητές την ιδιοτυπία που παρουσιάζει η δομή της τραγωδίας. Θα πρέπει, κατά τον προγραμματισμό του, ο καθηγητής να σεβαστεί την αυτοτέλεια των μερών της τραγωδίας, π.χ. δε θα διδάξει στο ίδιο μάθημα τους τελευταίους στίχους του προλόγου και τις πρώτες στροφές της παρόδου. Για τον ίδιο λόγο θα προγραμματίσει και τις επιμέρους συνολικές θεωρήσεις ως εξής: ι) με τη συμπλήρωση της διδασκαλίας του προλόγου και της παρόδου, ιι) με τη συμπλήρωση της διδασκαλίας κάθε επεισοδίου και του στάσιμου που ακολουθεί.

στ) Και κατά την καθημερινή διδασκαλία, ιδιαίτερα όμως με την ευκαιρία των συνολικών θεωρήσεων, θα προσελκύεται η προσοχή των μαθητών στη διαπίστωση των διαχρονικών και οικουμενικών προβλημάτων του ανθρώπου και στην αντιμετώπισή τους κατά καιρούς. Θα γίνεται παραλληλισμός με τις σύγχρονες μορφές ζωής και τους προβληματισμούς της, όχι όμως κρίση και αξιολόγηση των δρωμένων με τα σημερινά κριτήρια. Αυτά πρέπει να τα τοποθετήσουμε μέσα στο τότε ηθικό, κοινωνικό, θρησκευτικό και πολιτιστικό πλαίσιο.

[2] Για τη διδασκαλία του **Ανθολογίου αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων**: ώρες 2 από 1 Δεκεμβρίου ως 31 Μαρτίου, ώρες 5 από 1 Απριλίου ως το τέλος του διδακτικού έτους.

1. Θα χρησιμοποιηθεί το νέο «Ανθολόγιο αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων» του ΚΕΜΕ (έκδοση ΟΕΔΒ, 1984), το οποίο αποτελεί αναμόρφωση του προηγούμενου με προσθήκες κειμένων από την επική, τη λυρική και τη δραματική ποίηση, με αντικαταστάσεις και ανακατατάξεις άλλων κειμένων, εμπλουτισμό των γλωσσικών και ερμηνευτικών σχολίων και μερική βελτίωση των θεμάτων για συζήτηση.

2. Από τα ανθολογημένα κείμενα θα διδαχτούν, με τη σειρά που αναγράφονται, τα παρακάτω:

1)	Κείμενο	1ο	(Τα Προίμια των ομηρικών επών)
2)	»	2ο	(Ιλιάδα, Ζ 369-502)
3)	»	5ο	(Αισχύλου: Προμηθεύς Δεσμώτης)
4)	»	6ο	(Αριστοφάνη: Ειρήνη)
5)	»	7ο	(Ηρόδοτος 7, 133-136)
6)	»	8ο	(Θουκυδίδης 1, 70)
7)	»	10ο	(Θουκυδίδης 2, 65)
8)	»	26ο	(Αριστοτέλη: Πολιτικά 1252b27-1253a24)
9)	»	27ο	(Αριστοτέλη: Ρητορική 1389a3-b18)
10)	»	12ο	(Ξενοφώντα: Έλληνικά 2, 3, 11-16)
11)	»	17ο	(Δημοσθένη: Κατά Μειδίου 221-225)
12)	»	22ο	(Αντιφώντας: Αποσπάσματα)
13)	»	23ο	(Πλάτωνα: Φαίδρος 274c-275b)

Αν σε ορισμένα Λύκεια ολοκληρωθεί η διδασκαλία των κειμένων αυτών πριν εξαντλη-

θεί το ωράριο του μαθήματος, ο φιλόλογος μπορεί να διδάξει άλλα κείμενα του «Ανθολογίου» ύστερα από προσωπική του επιλογή.

3. Και για τη διδασκαλία του «Ανθολογίου» ισχύουν οι γενικότερες οδηγίες που αναφέρθηκαν παραπάνω.

Ειδικότερα, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη και τα εξής:

α) Οι διαθέσιμες διδακτικές ώρες μπορούν να κατανεμηθούν περίπου ως εξής: για τα κείμενα 1ο και 2ο 9 συνολικά ώρες (από τις οποίες 1 για εισαγωγή, 1 για τα προσόμια και οι υπόλοιπες 7 για τους στίχους 369-502 του Ζ της Ιλιάδας με ρυθμό 20 περίπου στίχων σε κάθε διδακτική ώρα· ο φιλόλογος ας έχει υπόψη του ότι, όταν οι μαθητές δεν μπορούν να ανάγουν τους ομηρικούς τύπους σε αττικούς, θα τους δίνει ο ίδιος), για το 5ο κείμενο 4 ώρες, για το 6ο κείμενο 5 ώρες, για το 7ο κείμενο 3 ώρες, για τα κείμενα 8ο και 10ο 5 συνολικά ώρες, για τα κείμενα 26ο και 27ο 5 συνολικά ώρες, για το 12ο κείμενο 3 ώρες, για το 17ο κείμενο 3 ώρες, και για τα κείμενα 22ο και 23ο από 2 ώρες για το καθένα.

Για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις μιας καλά οργανωμένης διδακτικής διαδικασίας, θα πρέπει ο διδάσκων να έχει υπόψη του ότι ο ρυθμός με τον οποίο θα προχωρεί στην ερμηνευτική του εργασία θα πρέπει να προσαρμόζεται με το βαθμό δυσκολίας που παρουσιάζει το κάθε κείμενο, και πάντως σε καμιά περίπτωση το άγχος μήπως «έμεινε πίσω» δεν πρέπει να τον παρασύρει να περάσει στο επόμενο κείμενο πριν συζητήσει με τους μαθητές για το περιεχόμενο και ειδικότερα για τις ιδέες και τις απόψεις που συνάντησαν, ύστερα από την ολοκλήρωση της κατά ενότητες διδασκαλίας του προηγούμενου.

β) Πριν από τη διδασκαλία κειμένων οποιουδήποτε αρχαίου συγγραφέα δίνεται η απολύτως απαραίτητη γραμματολογική πληροφόρηση (με ιδιαίτερη έμφαση σε συγγραφείς που διδάσκονται για πρώτη φορά, π.χ. Αριστοφάνης, Αριστοτέλης, κ.ά.), που σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να ξεπερνά τα 15' (λεπτά).

γ) Ο ρυθμός διδασκαλίας μπορεί να οριστεί σε 15-20 περίπου στίχους την ώρα· με δεδομένα τον επαρκή λεξιλογικό και λοιπό σχολιασμό που έχει το βιβλίο και το κανονικό επίπεδο κατάρτισης των μαθητών, ο ρυθμός αυτός μπορεί να επιτευχθεί.

δ) Τα «θέματα για συζήτηση» που παρατίθενται ύστερα από τις «ερμηνευτικές παρατηρήσεις» του κάθε κειμένου θα απασχολούν την τάξη αφού ολοκληρωθεί η διδασκαλία του κάθε κειμένου και με βάση τα όσα γνωρίζουν οι μαθητές από την εργασία που προηγήθηκε στην τάξη. Χρήσιμο είναι κατά τη σχετική συζήτηση να αναφέρονται σχετικές απόψεις που βρήκαν οι μαθητές σε άλλα κείμενα αρχαίας λογοτεχνίας που διδάσκονται στην τάξη τους. Τα «θέματα για συζήτηση» κρίνονται βέβαια ότι βοηθούν στην εμπέδωση του ιδεολογικού περιεχομένου και ότι δίνουν αφορμή για ενδιαφέρουσα διαλογική συζήτηση, που ενισχύει τη συμμετοχή των μαθητών στη διαδικασία μάθησης, αλλά με κανέναν τρόπο δεν πρέπει να θεωρηθούν υποχρεωτικά. Αντίθετα, και οι μαθητές και ο καθηγητής, εφόσον μάλιστα κατά την ερμηνεία του κειμένου εντοπίστηκαν απόψεις που ενδιαφέρουν τους μαθητές και δε θίγονται με τα «θέματα για συζήτηση», μπορούν να προτείνουν δικά τους θέματα για συζήτηση και να αντικαταστήσουν με αυτά μερικά ή και όλα τα «θέματα για συζήτηση» που υπάρχουν στο βιβλίο.

ε) Θα πρέπει με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο να δηλωθεί ότι μόνο έμμεσα θα συντελέσουν τα κείμενα του «Ανθολογίου» στη συμπλήρωση της γλωσσικής κατάρτισης των μαθητών. Η διδασκαλία τους θα πρέπει να απομακρυνθεί όσο γίνεται από τη μεθοδολογία της «Θεματογραφίας» και να ακολουθήσει τον τρόπο ερμηνευτικής προσέγγισης των κειμένων αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας, που διδάσκεται στην τάξη.

στ) Ειδικότερα για τη διδασκαλία των ενοτήτων της **Ιλιάδας** του Ομήρου:

1. Η εισαγωγή θα γίνει εξαιρετικά σύντομα, αφού οι μαθητές στην Α' και Β' Γυμνασίου γνώρισαν με άνεση τον Ομηρικό κόσμο και την Ομηρική ποίηση.

2. Τόσο για την εισαγωγή, όσο και για τον υπομνηματισμό των ενοτήτων που θα διδασχτούν, καλό είναι να αξιοποιηθεί η εισαγωγή και τα σχόλια του διδακτικού εγχειριδίου Ομήρου Ιλιάδα (μετάφραση Ν. Καζαντζάκη-Ι.Θ. Κακριδή) της Β' Γυμνασίου (ΟΕΔΒ, 1983).

Κατά τη γενική θεώρηση, να προβληθούν ιδιαίτερα τα στοιχεία «Ομηρικού ανθρωπισμού» που μας δίνει το Ζ της **Ιλιάδας**.

[3] Για τη διδασκαλία του **Επιτάφιου του Περικλή**.

1. Για τη σύντομη επανάληψη του βίου και του έργου του Θουκυδίδη θα προσφύγουμε στις σελ. 5-13 του νέου διδακτικού εγχειριδίου «Θουκυδίδη Ιστορία» της Β' Λυκείου (ΟΕΔΒ, 1983), το οποίο έχουν διδαχτεί οι μαθητές. Για την εισαγωγή στον **Επιτάφιο** μπορεί να διατεθεί και τρίτη διδακτική ώρα.

2. Ρυθμός διδασκαλίας του κειμένου: 10 σίχοι κατά διδακτική ώρα.

Καλό είναι ο καθηγητής να ελέγξει αν δίδαξε: α) ως τα τέλη Ιανουαρίου την εισαγωγή και τα κεφ. 34, 35, β) ως τα τέλη Φεβρουαρίου τα κεφ. 36-41 και γ) ως τα τέλη Μαρτίου τα κεφ. 42-46.

3. Συχνά θα δίνονται ευκαιρίες για γόνιμους συσχετισμούς του περιεχομένου του **Επιτάφιου** είτε με αρχαία κείμενα που περιέχονται στο διδακτικό εγχειρίδιο «Ανθολόγιο αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων» της Γ' Λυκείου είτε με κεφάλαια των «Στοιχείων Δημοκρατικού Πολιτεύματος» που διδάσκονται στην ίδια τάξη.

4. Ύστερα από την ολοκλήρωση της ερμηνευτικής εργασίας θα γίνει συνολική θεώρηση του έργου. Με βάση τη διδασκαλία που έγινε στη σχολική αίθουσα, οι μαθητές θα κληθούν να δώσουν τη δομή, το νοηματικό περιεχόμενο του λόγου, τις σημαντικότερες ιδέες που εκφράζονται σ' αυτόν και να αξιολογήσουν τη σημασία του για τη συγκεκριμένη στιγμή της αθηναϊκής ιστορίας και για το σημερινό άνθρωπο. Είναι δυνατόν επίσης να επισημανθούν οι διαφορές που παρουσιάζει το διάγραμμα του «Επιτάφιου» του Περικλή από το γενικό τύπο των επιτάφιων λόγων και να δικαιολογηθούν. Τέλος να παρουσιάσουν τον «Επιτάφιο» ως έκφραση της ιδεολογίας και των θεσμών της αθηναϊκής δημοκρατίας της κλασικής εποχής και να τον αποτιμήσουν ως λογοτεχνικό κείμενο.

Β'. ΘΕΜΑΤΟΓΡΑΦΙΑ, ώρες 3 την εβδομάδα

Επειδή, για λόγους ουσιαστικούς, η διδασκαλία της «Θεματογραφίας» δε γίνεται από ειδικό διδακτικό εγχειρίδιο, κρίθηκε απαραίτητο οι οδηγίες διδασκαλίας της να είναι όσο το δυνατό πληρέστερες. Έτσι εδώ δίνονται:

1) Ο σκοπός του μαθήματος

2) Οδηγίες διδασκαλίας

3) Κατάλογος συντακτικών φαινομένων που κατά προτεραιότητα θα διδασχτούν

4) Παραπομπές σε κεφάλαια από κείμενα αττικών πεζογράφων που κρίνονται κατάλληλα για τη διδασκαλία του κάθε φαινομένου

5) Παραδείγματα διδασκαλίας αρχαίου ελληνικού θέματος.

1. **Σκοπός της Θεματογραφίας** είναι να οδηγηθούν οι μαθητές στη γνώση της δομής της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και να μελετήσουν τα συνθετότερα συντακτικά φαινόμενα που η λειτουργία τους είναι σημαντική στον αρχαίο ελληνικό λόγο. Να συνειδητο-

ποιηθούν οι ομοιότητες και οι διαφορές (στο λεξιλόγιο, το τυπικό και τη σύνταξη) της δημοτικής με την αρχαία ελληνική και να ενισχυθεί η ικανότητα των μαθητών στη μεταφορά (μετάφραση) αρχαίων ελληνικών κειμένων (ύστερα από θέβαιη κατανόηση του περιεχομένου τους) στη νέα ελληνική γλώσσα.

2. Οδηγίες διδασκαλίας.

α) Ο φιλόλογος που διδάσκει σε μιά τάξη ή τμήμα τα κείμενα Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας να διδάσκει και τη θεματογραφία:

β) η διδασκαλία κάθε θέματος να ολοκληρώνεται σε δύο συνεχόμενες - κατά το δυνατό - διδακτικές ώρες.

Β. Για διευκόλυνση των καθηγητών που δεν έχουν εύκολη προσπέλαση σε αρχαιοελληνική βιβλιοθήκη, επισυνάπτονται παραπομπές σε αρχαίους συγγραφείς.

Η επιλογή των θεμάτων έγινε με τα εξής κριτήρια:

α) να είναι αντιπροσωπευτικά των βασικών ειδών του αττικού πεζού λόγου και των κυριότερων εκπροσώπων του,

β) να έχουν σχετική νοηματική αυτοτέλεια,

γ) να παρουσιάζουν ενδιαφέρον ως προς το περιεχόμενο,

δ) να ανταποκρίνονται στις αντιληπτικές και μεταφραστικές δυνατότητες του μέσου μαθητή,

ε) να περιέχουν παραδείγματα που να καλύπτουν τις βασικές μορφές με τις οποίες παρουσιάζονται στον αρχαίο λόγο τα συντακτικά φαινόμενα που πρέπει να εμπεδωθούν.

στ) να μην απαιτούν χιονοβόρα πραγματολογική θεώρηση.

Διευκρινίζεται ότι:

α) Κανένα συντακτικό φαινόμενο δεν παρουσιάζεται σε όλες του τις μορφές μέσα σε ένα και μόνο κείμενο. Το γεγονός αυτό δημιουργεί στον καθηγητή την υποχρέωση να επιλέγει κάθε φορά τα παραδείγματά του από το σύνολο των συνοδευτικών κειμένων ή από άλλες πηγές.

β) Αν ο καθηγητής κρίνει ότι ορισμένα από τα θέματα αυτά δεν εξυπηρετούν με τον καλύτερο τρόπο τους διδακτικούς στόχους του, είναι ελεύθερος να επιλέξει δικά του θέματα.

γ) Η σειρά διδασκαλίας των συντακτικών φαινομένων θα καθορίζεται από τον διδάσκοντα, ανάλογα πάντοτε με τις ανάγκες και το επίπεδο της τάξης του. Εξυπακούεται ότι, όταν η τάξη αντιμετωπίζει χωρίς δυσκολία ένα φαινόμενο, η διδασκαλία του θα παραλείπεται.

Για την ενεργό συμμετοχή της τάξης στη διαδικασία επεξεργασίας του θέματος, θα πρέπει οι μαθητές να εξοικειωθούν με την τεχνική της μελέτης: πώς δηλαδή να χρησιμοποιήσουν τη Γραμματική (Μ. Οικονόμου), το Συντακτικό (Αν. Μουμτζάκη), ερμηνευτικά λεξικά και το βιβλίο Αρχαίων Ελληνικών της Α' τάξης Λυκείου. Στις πηγές αυτές θα ανατρέχουν οι μαθητές και για την προετοιμασία τους πάνω σε κάθε θέμα και για την εμπέδωση αυτών που διδάχτηκαν.

Τα παραπάνω βοηθήματα καλό είναι οι μαθητές να τα έχουν μαζί τους κατά την ώρα της επεξεργασίας του θέματος, για να μάθουν να τα χρησιμοποιούν κατάλληλα. Ο καθηγητής πρέπει οπωσδήποτε να καταφεύγει στο Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής των LID-DELL-SCOTT.

Γ.1. Για οικονομία χρόνου το κείμενο του θέματος δίνεται στους μαθητές πολυγραφημένο ή γράφεται στον πίνακα κατά το διάλειμμα, πριν αρχίσει το μάθημα. Όμως, για προβληματισμό της τάξης πάνω στις ποικίλες όψεις του αρχαίου λόγου και κυρίως στην σύνταξη, μια φορά τουλάχιστον το μήνα το θέμα θα υπαγορεύεται από τον καθηγητή και θα γράφεται από τους μαθητές στα τετράδιά τους, καθώς και στον πίνακα.

2. Πρόκληση του ενδιαφέροντος των μαθητών για ορισμένο θέμα που πρόκειται να διδαχτεί μπορεί να επιτύχει ο φιλόλογος, όταν δώσει με συντομία τις απαραίτητες πληροφορίες για το έργο, από το οποίο προέρχεται το θέμα, τοποθετώντας το ταυτόχρονα στο ευρύτερο νοηματικό του πλαίσιο. Την εργασία αυτή, όλη ή μέρος της, μπορεί ο καθηγητής να έχει αναθέσει, μια μέρα τουλάχιστον πριν από την επεξεργασία του θέματος, σε ένα-δυο ικανούς και πρόθυμους μαθητές - όχι πάντοτε τους ίδιους - που θα μελετήσουν ορισμένες σελίδες σε προσιτά γραμματολογικά συγγράμματα (π.χ., Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας του LESKY). Το πληροφοριακό αυτό υλικό ανακοινώνεται στην τάξη αμέσως μετά τη διανομή του θέματος (πολυγραφημένου) και ακολουθεί σύντομος σχολιασμός ή και συμπλήρωσή του.

3. Το κείμενο διαβάζεται από τον καθηγητή σε αργό ρυθμό και με ανάλογο χρωματισμό της φωνής ή μελετιέται για λίγο, σιωπηρά, από την τάξη.

Ακολουθεί απόδοση του περιεχομένου σε γενικές γραμμές και με τη βοήθεια του καθηγητή επιχειρείται ο προσδιορισμός του θεματικού πυρήνα.

4. Στη φάση της συστηματικής επεξεργασίας του θέματος γίνεται, σε κάθε περίοδο, η απαραίτητη λεξιλογική, γραμματική, συντακτική και πραγματολογική εξομάλυνση, και ακολουθεί μετάφραση.

5. Στη δεύτερη διδακτική ώρα:

α) Επισημαίνεται το κύριο συντακτικό φαινόμενο που προβάλλεται στο θέμα και παρουσιάζεται στο σύνολό του, σε περίπτωση που ο καθηγητής θα διαπίστωνε πως οι μαθητές δεν το διδάχτηκαν ή το διδάχτηκαν και δεν το έχουν αφομοιώσει. Η επεξεργασία των συντακτικών φαινομένων δε θα περιορίζεται στην απλή κατονομασία των συντακτικών όρων, αλλά θα επεκτείνεται και στην επισήμανση της ιδιαίτερης λειτουργίας του καθενός από αυτούς μέσα στη φράση. Έτσι οι μαθητές θα συνειδητοποιήσουν με τον καιρό πως οι συντακτικές έννοιες είναι κατά βάθος λογικές έννοιες (το αναγκαστικό αίτιο λ.χ. φανερώνει το χρονικά προηγούμενο αίτιο, εξαιτίας του οποίου γίνεται κάτι, ενώ το τελικό αίτιο φανερώνει τον χρονικά επόμενο σκοπό, ο οποίος επενεργεί ως αίτιο σε μια πράξη). Με τον τρόπο αυτό ο μαθητής θα αντιληφθεί τη στενότητα αλληλεξάρτησης που υπάρχει ανάμεσα στη γλώσσα και τη σκέψη.

β) Για να εμπεδώσουμε καλύτερα τις συντακτικές γνώσεις των μαθητών, να συμπληρώσουμε τα κενά τους και για να προφυλάξουμε το μάθημά μας από κίνδυνο πλήξης, πρόσφορο είναι να μην εξαντλούμε το ωράριο με την αποκλειστική διδασκαλία του κύριου συντακτικού φαινομένου· αντίθετα, να απασχολούμε την τάξη και με άλλα αξιόλογα συντακτικά φαινόμενα που θα συναντούμε στο ίδιο θέμα και με ασκήσεις (όχι βέβαια σχολαστικές) γραμματικής.

γ) Γίνεται ετυμολογική διερεύνηση βασικής σημασίας λέξεων και ακολουθεί συστηματική επεξεργασία του λεξιλογίου με ταξινόμησή του σε λέξεις που χρησιμοποιούνται και σήμερα με την ίδια σημασία, σε λέξεις που είναι πλέον νεκρές και προπάντων σε λέξεις που σήμερα τις χρησιμοποιούμε με μεταφορική ή άλλη σημασία. Επίσης καταβάλλεται προσπάθεια για τη στροφή της προσοχής των μαθητών σε βασικούς εκφραστικούς τρόπους της αρχαίας ελληνικής (π.χ. εὐπάσχω) και στην απόδοσή τους στη νέα ελληνική

γλώσσα.

Επισημαίνεται ότι η προσδευτική κατάκτηση του αρχαίου λεξιλογίου αποτελεί απαραίτητο εφόδιο για την προώθηση της μεταφραστικής ικανότητας των μαθητών. Γι' αυτό, σκόπιμο είναι να μεταφέρεται το λεξιλόγιο των θεμάτων σε ειδικό τετράδιο με αλφαθητικό ευρετήριο και να γίνονται επαναλήψεις κατά διαστήματα.

6. Η γλωσσική επεξεργασία ολοκληρώνεται με επανάληψη της μετάφρασης από τον καθηγητή, σύντομο ιδεολογικό σχολιασμό του περιεχομένου και με εφαρμογές πάνω στη γραμματική και το συντακτικό. Επίσης προσδιορίζεται η εργασία για το σπίτι, όπου οι μαθητές, ανάμεσα στα άλλα, μεταφέρουν στο τετράδιο θεματογραφίας τη μετάφραση καθώς και τις αξιολογότερες από τις γλωσσικές παρατηρήσεις που έγιναν κατά την επεξεργασία του θέματος.

7. Είναι αυτονόητο ότι και στη θεματογραφία ισχύει η διδακτική αρχή της αυτενέργειας του μαθητή και της ουσιαστικής συμμετοχής του στο μάθημα.

8. Το πλαίσιο διδακτικής πορείας που δόθηκε παραπάνω είναι καθαρά ενδεικτικό και δεν αποτελεί με κανέναν τρόπο ένα πρότυπο, προς το οποίο πρέπει να συμμορφωθεί η διδασκαλία.

3-4. Κατάλογος συντακτικών φαινομένων - Παραπομπές σε κατάλληλα αποσπάσματα κειμένων.

1. **Κατηγορούμενο:** Πλατ. *Ζ' Έπιστολή* 324 c-e («Νέος ἐγώ... ὡς ἀποθανούμενον») || Δημ. *Κατὰ Ἀριστογείτονος Α'* 15-16 || Ξενοφ. *Ἀπομνημονεύματα* 3, 9, 4-5 («Σοφίαν δέ... σοφία ἐστὶ») || Δημ. *Περὶ Ἄλωνήσου* 2-3 || Θουκυδ. 1, 23 || Λυσία *Ἐπιτάφιος* 77-79.
2. **Αντικείμενο:** Δημ. *Περὶ τοῦ στεφάνου* 204-205 || Πλάτ. *Ἀπολογία Σωκράτους* 31-32 || Δημ. *Κατὰ Μειδίου* 95-96.
3. **Απαρέμφατο:** Δημ. *Περὶ τῶν συμμοριῶν* 1-2 || Δημ. Προοίμια ΜΑ' («... τῶν ἐφεστηκότων εἶναι») || Ξενοφ. *Λακεδαιμονίων Πολιτεία* 8, 1-3 || Ξενοφ. *Κύρου Παιδεία* 1, 6, 20-21.
4. **Μετοχή κατηγορηματική:** Ξενοφ. *Λακεδαιμονίων Πολιτεία* 14, 1-3 || Ισοκρ. *Ἀεροπαγитικός* 60-62 || Ξενοφ. *Ἑλληνικά* 7, 5, 9-10
5. **Μετοχή επιρρηματική-επιθετική:** Λυσία *Ἐπιτάφιος* 27-29 || Δημ. *Περὶ τῆς παραπρεσβείας* 131-133 || Πλάτ. *Μενέξενος* 244b-d («Μετὰ δέ τοῦτο... ἀπάλλυ») || Ξενοφ. *Ἀπομνημονεύματα* 3, 9, 10-12 || Ξενοφ. *Ἑλληνικά* 7, 1, 18-19 || Λυσία *ὑπὲρ Μαντιθέου ἀπολογία* 15-16.
6. **Προσδιορισμοὶ ομοιόπτωτοι-ετερόπτωτοι:** Δημ. *Πρὸς Λεπτίνην* 140-142 || Ξενοφ. *Κύρου Ἀνάβασις* 3, 4, 7-11 || Ανδοκ. *Περὶ τῶν μυστηρίων* 141-143 || Δημ. *Περὶ συντάξεως* 28-31.
7. **Σύγκριση:** Ισοκρ. *Περὶ ἀντιδόσεως* 76-78 || Ισοκρ. *Ἀεροπαγитικός* 72-73 || Λυσία *Ἐπιτάφιος* 72-74 («Πολλῶν δέ καὶ δεινῶν... λῆξαι τῆς λύπης;»).
8. **Προσδιορισμοὶ επιρρηματικοί-εμπρόθετοι-οὶ πλάγιες πώσεις επιρρηματικά:** Θουκυδ. 6, 97, 1-4 («Οἱ δέ Ἀθηναῖοι... ὡς τριακόσιοι») || Ισοκρ. *Εὐαγόρας* 9-10 || Ισοκρ. *Περὶ ἀντιδόσεως* 291-292 || Αντιφ. *Περὶ τοῦ Ἡρώδου φόνου* 74-75 || Ξενοφ. *Ἑλληνικά* 6, 4, 17-19.
9. **Προσωπική και ἀπρόσωπη σύνταξη:** Λυσία *Κατὰ Ἐρατοσθένους* 31-33 || Λυσία *Κατὰ Θεομνήστου Α'* 1-3 || Ισοκρ. *Εὐαγόρας* 80-81 || Δημ. *Ἐπιτάφιος* 35-37.
10. **Παθητική σύνταξη-ποιητικό αίτιο:** Ξενοφ. *Ἰέρων* 3, 5-9 || Δημ. *Κατὰ Ὀλυμπιοδώρου* 1-2 || Λυσία *Κατὰ Νικομάχου* 31-33.

11. **Ρηματικά επίθετα σε -τός και -τέος:** Ξενοφ. *Ἀπομνημονεύματα* 1, 7, 1-2 || Πλάτ. *Γοργίας* 527b-c («Ἐν τοσούτοις λόγοις... ἀσκῶν ἀρετὴν») || Ξενοφ. *Ἀπομνημονεύματα* 2, 1, 28-30.
12. **Οι εγκλίσεις γενικά:** Δημ. *Κατὰ Ἀριστογείτονος Α'* 32-33 || Δημ. *Περὶ τῆς παραπρεσβείας* 338-340 || Ισοκρ. *Περὶ εἰρήνης* 57-60 || Δημ. *Κατ' Ἀφόθου Β'* 20-22 || Ξενοφ. *Κύρου Παιδεία* 8, 1, 1-3.
13. **Παράταξη-Υπόταξη:** Ξενοφ. *Κύρου Ἀνάβασις* 3, 1, 19-22 || Δημ. *Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ* 15-17 || Θουκυδ. 3, 97 || Δημ. *Περὶ τῆς Ῥοδίων ἐλευθερίας* 34-35.
14. **Εἰδικές προτάσεις:** Ξενοφ. *Ἑλληνικά* 2, 3, 15-18 || Δημ. *Πρὸς Κάλλιππον* 15-19 || Ξενοφ. *Κύρου Ἀνάβασις* 2, 1, 3-4 || Λυσία *Κατὰ Θεομνήστου Α'* 30-31.
15. **Αναφορικές προτάσεις:** Ξενοφ. *Ἀπομνημονεύματα* 4, 2, 26-28 || Δημ. *Κατὰ Στεφάνου Α'* 49-50 || Δημ. *Ὀλυνθιακός Β'* 3-4 || Δημ. *Ὀλυνθιακός Β'* 11-13 || Ξενοφ. *Κύρου Παιδεία* 1, 2, 6-8.
16. **Ἀιτιολογικές προτάσεις-αναγκαστικό αἴτιο:** Ισοκρ. *Φίλιππος* 145-147 || Ξενοφ. *Ἑλληνικά* 6, 5, 22-23 || Θουκυδ. 7, 18.
17. **Χρονικές προτάσεις:** Ξενοφ. *Κύρου Ἀνάβασις* 4, 6, 22-27 || Ξενοφ. *Οἰκονομικός* 13, 6-9 || Δημ. *Κατὰ Φιλίππου Δ'* 29-30 || Ξενοφ. *Κύρου Ἀνάβασις* 4, 2, 24-28.
18. **Υποθετικοὶ λόγοι:** Δημ. *Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ* 48-49 || Δημ. *Κατ' Ἀριστογείτονος Α'* 69-71 || Λυσία *Κατὰ Ἀλκιβιάδου Α'* 11-13 || Δημ. *Προοίμια Α'* («Εἰ μὲν περὶ καινοῦ... ταῦτα λέγη») || Αἰσχ. *Κατὰ Τιμάρχου* 192-193.
19. **Τελικές προτάσεις:** Θουκυδ. 7, 17 || Αἰσχ. *Κατὰ κτησιφῶντος* 169-170 || Δημ. *Πρὸς Λεπτίνην* 93-94.
20. **Συμπερασματικές προτάσεις:** Ξενοφ. *Ἀπομνημονεύματα* 1, 3, 5-6 || Ισοκρ. *Πανηγυρικός* 117-119 _ Ισοκρ. *Ἀρεοπαγητικός* 80-81.
21. **Ενδοιαστικές προτάσεις:** Ξενοφ. *Ἰέρων* 5, 1-2 || Ξενοφ. *Κύρου Παιδεία* 3, 1, 24-25 || Ξενοφ. *Ἑλληνικά* 2, 1, 2-4.
22. **Εναντιωματικές προτάσεις:** Ξενοφ. *Ἀπομνημονεύματα* 3, 1, 4-6 («... στρατηγίας») || Δημ. *Ἐπιτάφιος* 13-14 || Δημ. *Υπὲρ Μεγαλοπολιτῶν* 24-26.
23. **Πλάγιος λόγος-Πλάγιες ἐρωτήσεις:** Ισοκρ. *Περὶ τοῦ ζεύγους* 12-15 || Δημ. *Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ* 21-23 || Ξενοφ. *Ἑλληνικά* 5, 2, 8-9 || Θουκυδ. 4, 98, 1-6 || Πλάτ. *Πολιτεία Β'* 358e-359b («Πεφυκέναι γάρ... ὡς ὁ λόγος»).

Ο καθηγητὴς θα πρέπει νὰ ἔχει ὑπόψη τοῦ ὅτι ἡ ἐπιλογή αὐτὴ εἶναι τελείως διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκείνη τοῦ σχολ. ἔτους 1983-84.

5. Παραδείγματα ἐπεξεργασίας ἀρχαίων ἐλληνικῶν θεμάτων

Τρεῖς φιλόλογοι ἀποσπασμένοι στο ΚΕΜΕ ἔκαναν τὸν κόπο νὰ δώσουν ἀπὸ μὴ ολοκληρωμένη, κατὰ τὴ γνώμη τους, ἐπεξεργασία ἐνὸς ἀρχαιοελληνικοῦ θέματος, διάρκειας δύο διδακτικῶν ὥρων. Καθὼς στηρίχθησαν στὶς προσωπικὲς τους ἀπόψεις καὶ ἐμπειρίες, εἶναι ἐνδεχόμενο καὶ στὴ γενικότερη σύλληψη καὶ σὲ ἐπιμέρους σημεῖα νὰ διαφοροποιούνται λίγο ἢ πολὺ ἀπὸ τὶς ὁδηγίες διδασκαλίας ποὺ διαβάσατε ἀμέσως παραπάνω. Θεωρήθηκε σκόπιμο νὰ μὴ ἀπαιτηθεῖ ἡ συμμόρφωση τῶν παραδειγμάτων με τὶς ὁδηγίες αὐτές, γιὰ δύο λόγους:

- γιὰ νὰ γίνῃ φανερό ὅτι, πέρα ἀπὸ τὴ χρησιμότητα τῶν ὁδηγιῶν αὐτῶν, ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι δρόμοι ποὺ μποροῦν νὰ ὁδηγήσουν σὲ θετικὸ διδακτικὸ ἀποτέλεσμα καὶ
- ἀπὸ σεβασμὸ στὴν υπεύθυνη προσφορά τῶν συναδέλφων.

1ο ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ

ΞΕΝΟΦΩΝΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ, Βιβλ. Β' Κεφ. 3, 15-19

Εισαγωγικά:

Συνεχίζοντας το έργο του Θουκυδίδη, την εξιστόρηση δηλαδή του Πελοποννησιακού Πολέμου, ο Ξενοφών στα «Ελληνικά» του αφηγείται πώς πολιτεύτηκαν οι Τριάκοντα τύρανοι μετά την κατάλυση της Αθηναϊκής δημοκρατίας από το Λύσανδρο και την εγκατάσταση τυραννικού πολιτεύματος στην Αθήνα.

Το απόσπασμα που θα επεξεργαστούμε αναφέρεται στις σχέσεις ανάμεσα στον Κριτία και το Θηραμένη, δύο από τους ισχυρότερους άνδρες ανάμεσα στους Τριάκοντα.

Κείμενο:

Τῷ μὲν οὖν πρώτῳ χρόνῳ ὁ Κριτίας τῷ Θηραμένει ὁμογνώμων τε καὶ φίλος ἦν· ἐπεὶ δὲ αὐτὸς μὲν προπετής ἦν ἐπὶ τό πολλοὺς ἀποκτείνειν, ἄτε καὶ φυγῶν ὑπὸ τοῦ δήμου, ὁ δὲ Θηραμένης ἀντέκοπτε, λέγων ὅτι οὐκ εἰκὸς εἶη θανατοῦν, εἰ τις ἐτιμᾶτο ὑπὸ τοῦ δήμου, τοὺς δὲ καλοὺς κάγαθούς μηδὲν κακὸν εἰργάζετο, ἐπεὶ καὶ ἐγώ, ἔφη, καὶ σύ πολλά δή τοῦ ἀρέσκειν ἔνεκα τῇ πόλει καὶ εἵπομεν καὶ ἐπράξαμεν· ὁ δὲ (ἔτι γάρ οικειῶς ἐχρῆτο τῷ Θηραμένει) ἀντέλεγεν ὅτι οὐκ ἐγχωροῖ τῶν πλεονεκτεῖν βουλομένων μή οὐκ ἐκποδῶν ποιεῖσθαι τοὺς ἱκανωτάτους διακωλύειν· εἰ δέ, ὅτι τριάκοντά ἔσμεν, καὶ οὐχ εἷς, ἥττόν τι οἶει (ἦ) ὠσπερ τυραννίδος ταύτης τῆς ἀρχῆς χρῆναι ἐπιμελεῖσθαι, εὐήθης εἶ.

Ἐπεὶ δὲ, ἀποθησκόντων πολλῶν καὶ ἀδίκως, πολλοὶ δῆλοι ἦσαν συνιστάμενοί τε καὶ θαυμάζοντες τί ἔσοιτο ἢ πολιτεία, πάλιν ἔλεγεν ὁ Θηραμένης ὅτι εἰ μὴ τις κοινωνοὺς ἱκανοὺς λήψοιτο τῶν πραγμάτων, ἀδύνατον ἔσοιτο τὴν ὀλιγαρχίαν διαμένειν. Ἐκ τούτου μὲν Κριτίας καὶ οἱ ἄλλοι Τριάκοντα, ἤδη φοβούμενοι καὶ οὐχ ἤκιστα τὸν Θηραμένη, μὴ συρρεῖσαν πρὸς αὐτόν οἱ πολῖται, καταλέγουσι τρισχιλίους τοὺς μεθέξοντας δὴ τῶν πραγμάτων.

Επεξεργασία:

Στην επεξεργασία τοῦ θέματος αὐτοῦ θα εστιάσουμε τὴν προσοχὴ τῆς τάξης πάνω σε τρία κυρίως σημεῖα, που παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ενδιαφέρον. Τα σημεῖα αὐτά εἶναι:

α) λέξεις καὶ εκφραστικοὶ τρόποι, που ἐνῶ αποτελοῦν κλειδιά για τὴν κατανόηση καὶ τὴν μετάφραση τοῦ συγκεκριμένου αὐτοῦ κειμένου, αποτελοῦν καὶ βασικὸ λεξιλογικὸ «στοκ» στὴν ἀρχαία θεματογραφία.

β) σύνταξη μακροπερίοδη καὶ κάπως ἀνώμαλη που διακόπτεται ἀπὸ ἀνω στιγμῆς. Ἡ πλοκὴ αὐτὴ τοῦ λόγου ἀποκλείει τὴν κατὰ λέξη μετάφραση καὶ προϋποθέτει τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὴ δουλικὴ προσκόλλησι στὸ πρωτότυπο.

γ) στὸ κείμενο οἱ εἰδικὲς προτάσεις που πρόκειται νὰ διδαχτοῦν: εἰσάγονται μόνο με τὸ **ὅτι**, ἐκφέρονται **ὄλες** με εὐκτικὴ τοῦ πλάγιου λόγου καὶ συνεμφανίζονται με ἄλλες που τοὺς μοιάζουν. Επομένως: ἡ επεξεργασία τοὺς θα πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ με παραδείγματα εἰσαγόμενα με τὸν εἰδικὸ σύνδεσμο **ὡς**, νὰ γίνῃ διακρίσιμὸς ἀπὸ αἰτιολογικὲς προτάσεις που καὶ αὐτὲς εἰσάγονται με τὸ **ὅτι** ἢ τὸ **ὡς**, καὶ νὰ γίνῃ ἐπίσης ἀναφορὰ στὴν εὐκτικὴ τοῦ πλάγιου λόγου.

Θα επεξεργαστοῦμε τὸ παραπάνω θέμα παίρνοντάς το κατὰ ἡμιπεριόδους λόγῳ τῆς φύσης του, ἢ κατὰ περιόδους.

«Τῷ μὲν οὖν πρώτῳ χρόνῳ ὁ Κριτίας τῷ Θηραμένει ὁμογνώμων καὶ φίλος ἦν».

Απὸ πρώτη ἀποψη ἡ μετάφραση δε δημιουργεῖ δυσκολίες. Πριν ὅμως κάποιος ἀπὸ τοὺς

μαθητές επιχειρήσει να μεταφράσει, θα πρέπει να στρέψουμε την προσοχή της τάξης στο «πρώτῳ χρόνῳ» και στο «ὁμογνώμων», προβληματίζοντας τους μαθητές ως εξής: ο πρώτος χρόνος είναι η πρώτη χρονιά ή ο πρώτος καιρός. Τα λεξικά λένε ότι χρόνος = χρονικό διάστημα. Όσο για το «ὁμογνώμων», η λέξη είναι σύνθετη από το **ὄμου** + **γνώμη**, και σημαίνει: ομόγνωμος, σύμφωνος.

Τώρα μπορούμε να μεταφράσουμε: «**Τον πρώτο καιρό λοιπόν ο Κριτίας ήταν σύμφωνος και φίλος με το Θηραμένην**».

«**ἐπεὶ δὲ αὐτὸς προπετής ἦν ἐπὶ τοὺς πολλοὺς ἀποκτείνειν, ἅτε καὶ φυγῶν ὑπὸ τοῦ δήμου, ὁ δὲ Θηραμένης ἀντέκοπτε, λέγων ὅτι οὐκ εἰκὸς εἶη θανατοῦν, εἴ τις ἐτιμᾶτο ὑπὸ τοῦ δήμου, τοὺς δὲ καλοὺς κάγαθούς μὴδὲν κακὸν εἰργάζετο**».

Εἰς σε ἐπίπεδο λεξιλογίου θα σταθούμε: στο επίθετο **προπετής** που παράγεται από το **πρὸ** + **πίπτω** = σκύβω προς τα εμπρός, και σημαίνει: πρόθυμος, επιρρηπής· στο επιρρηματικό **ἅτε** που ενισχύει την αιτιολογική σημασία της μετοχής **φυγῶν**· στη φράση **φυγῶν ὑπὸ τοῦ δήμου** = επειδὴ εξορίστηκε ἐπὶ δημοκρατίας· στο ρῆμα **ἀντικόπτω** = αντικρούω· στην περιφραστική ἔκφραση **οὐκ εἰκὸς ἐστὶ** = δεν εἶναι σωστό· στη φράση **καλὸς κάγαθός** που δε μεταφράζεται, ἀλλὰ θα μπορούσε να αποδοθεῖ με τη φράση «σε ὅλα ἐξαίρετος»· στο ρῆμα **ἐργάζομαι** = κάνω.

Σε ἐπίπεδο συντακτικῆς ἀνάλυσης θα χαρακτηρίσουμε τις τρεῖς πρώτες προτάσεις ως αιτιολογικές, θα εντοπίσουμε την εἰδική **ὅτι οὐκ εἰκὸς εἶη** ἐξηγώντας ὅτι η εὐκτική του πλάγιου λόγου οφείλεται στην ἐξάρτηση της πρότασης ἀπὸ το **ἀντέκοπτε**, θα χαρακτηρίσουμε το **εἴ τις ἐτιμᾶτο...** ως αιτιολογική πρόταση και την τελευταία ως κύρια.

Στη μετάφραση, παραλείποντας το **ἐπεὶ**, θα πούμε: «Ὅμως ο ἴδιος ἦταν επιρρηπής στο να σκοτώνει πολλοὺς πολίτες (για να βγάλει το ἄχτι του), επειδὴ και ἐξορίστηκε ἐπὶ δημοκρατίας, ἐνῶ ο Θηραμένης προσπαθοῦσε να τον αναχαιτίσει, λέγοντας ὅτι δεν εἶναι σωστό να σκοτώνουν ἀνθρώπους, για το λόγο ὅτι τους τιμοῦσε ο λαός· και ο Θηραμένης δεν πείραξε καθόλου τους πολίτες που ἦταν ἀπὸ κάθε ἀποψη ἐξαίρετοι».

Και συνεχίζει ο Θηραμένης:

«**ἐπεὶ καὶ ἐγώ, ἐφη, καὶ σύ πολλὰ δὴ τοῦ ἀρέσκειν ἔνεκα τῇ πόλει καὶ εἶπομεν καὶ ἐπράξαμεν· ὁ δὲ (ἐτὶ γὰρ οἰκειῶς ἐχρήτο τῷ Θηραμένει) ἀντέλεγεν ὅτι οὐκ ἐγχωροίη τοῖς πλεονεκτεῖν βουλομένοις μὴ οὐκ ἐκποδῶν ποιέσθαι τοὺς ἰκανωτάτους διακωλύειν· εἴ δὲ, ὅτι τριάκοντά ἐσμεν καὶ οὐχ εἷς, ἤττον τι οἶει (ἦ) ὡσπερ τυραννίδος ταύτης τῆς ἀρχῆς χρῆναι ἐπιμελεῖσθαι, εὐήθης εἶ**».

Στο λήμμα αὐτὸ ἀπὸ λεξιλογικῆ ἀποψη προσέχουμε: το **οἰκειῶς ἐχρήτο** = συμπεριφερόταν φιλικά· την ἀπρόσωπη ἔκφραση **οὐκ ἐγχωρεῖ** = δὲν ἐπιτρέπεται· τη φράση **τοῖς βουλομένοις πλεονεκτεῖν** = σ' αὐτοὺς που θέλουν να ἐπικρατοῦν· ἐξηγούμε, με την εὐκαιρία, ὅτι το ρῆμα **πλεονεκτῶ** παράγεται ἀπὸ το **πλεονέκτης** και αὐτὸ ἀπὸ το **πλέον** + **ἔχω** = ἔχω ἢ παίρνω ἢ απαιτῶ περισσότερα ἀπὸ ὅσα δικαιούμαι, πλεονεκτῶ· το ἐπίρρημα **ἐκποδῶν** (ἐκ + ποδῶν) = ἐξω των ποδῶν, ἐξω ἀπὸ το δρόμο· **ἐκποδῶν ποιούμαι** = ἀπομακρύνω ἀπὸ τα πόδια μου, ἐξουδετερῶν, ἀπαλλάσσομαι· προσέχουμε ἀκόμη: το **ἤττον** που εἶναι συγκριτικός βαθμὸς του **κακῶς** και σημαίνει λιγότερο· το **εὐήθης** (ἀπὸ το **εὖ** + **ἦθος**), που στην ἀρχὴ σημαίνει τον ἔχοντα καλὸ ἦθος, καλὴ καρδιά, τον ἄδολο, ἀλλὰ ἐδῶ: τον ἀνόητο, το μωρό, τον ἀγαθούλη.

Σημειώνουμε ἀκόμα πως η λέξη ἢ φράση που εἶναι κλεισμένη σε ἀγκύλες [] θεωρεῖται ἀπὸ τον ἐκδότη του κειμένου ως ὑπόπτη, ὅτι δεν ἀνήκει δηλαδὴ στον ἀρχαῖο συγγραφέα, ἀλλὰ προστέθηκε ἀργότερα ἀπὸ κάποιον ἀντιγραφέα του κειμένου.

Από συντακτική άποψη η πρώτη ημιπερίοδος δε δημιουργεί προβλήματα. Αντίθετα στη δεύτερη θα προσέξουμε: α) την παρενθετική κύρια πρόταση **ἔτι γάρ οἰκείως ἐχρήτο...** β) την ειδική **ὅτι οὐκ ἐγχωροίη...** που εκφέρεται με ευκτική του πλάγιου λόγου ὡς εξαρτώμενη από το **ἀντέλεγε**· γ) τη σύνταξη του απροσώπου **οὐκ ἐγχωροίη τοῖς βουλομένοις πλεονεκτεῖν** (το **βουλομένοις** δοτ. προσωπ. στο **ἐγχωροίη**) με υποκείμενο στο **ἐγχωροίη** το **μή οὐκ ἐκποδῶν ποιῆσθαι** και στο **ἐκποδῶν ποιῆσθαι** υποκείμενο **τούς βουλομένους πλεονεκτεῖν** και αντικείμενο **τούς ἰκανωτάτους διακωλύειν**. Η συντακτική δηλαδή σειρά εδώ είναι: **ὁ δέ Θηραμένης ἀντέλεγεν ὅτι οὐκ ἐγχωροίη τοῖς βουλομένοις πλεονεκτεῖν μή οὐ ποιῆσαι ἐκποδῶν τούς ἰκανωτάτους διακωλύειν**· θα προσέξουμε ἀκόμη: δ) την πρόταση **ὅτι τριάκοντά ἔσμεν** που είναι δευτερεύουσα αιτιολογική· ε) τον υποθετικό λόγο **εἰ δέ ἦττον οἶει... εὐήθης εἶ**. Η δήλωση του πραγματικού (α' εἶδος) με τον υποθετικό αυτό λόγο δείχνει πως ο Κριτίας δεν ἔχει την παραμικρή αμφιβολία για την ορθότητα της σκληρῆς πολιτικῆς του. Εἶπε λοιπόν συνεχίζοντας ο Θηραμένης, για να πάρει την ἀπάντηση από τον Κριτία:

«Γιατί κι ἐγώ κι ἐσύ και εἶπαμε και πράξαμε πολλά, για να γίνουμε ἀρεστοί στην πόλη. Ο Κριτίας ὅμως ἀντέλεγε (απλῶς) - γιατί ἀκόμα συμπεριφερόταν φιλικά προς το Θηραμένη - ὅτι δεν επιτρέπεται σ' αὐτούς που θέλουν να ἀσκοῦν την ἐξουσία να μην ξεφορτώνονται ὅσους ἔχουν την ἰκανότητα να τους σταθοῦν ἐμπόδιο στο ἔργο τους. Ἀν ὅμως ἐσύ νομίζεις ὅτι, ἐπειδὴ εἴμαστε τριάντα καὶ ὄχι ἕνας, πρέπει να φροντίζουμε για την ἐξουσία μας αὐτή σαν να εἶναι κάτι λιγότερο ἀπὸ τυραννίδα, εἶσαι κούτος».

Η σκληρή αὐτή γραμμὴ του Κριτία εἶχε, ὅπως ἦταν ἐπόμενο, τις συνέπειές της.

Συνεχίζει ο Ξενοφών:

«Ἐπεὶ δέ ἀποθησκόντων πολλῶν καὶ ἀδίκως, πολλοὶ δῆλοι ἦσαν συνιστάμενοί τε και θαυμάζοντες τί ἔσοιτο ἢ πολιτεία, πάλιν ἔλεγεν ὁ Θηραμένης ὅτι, εἰ μή τις κοινωνούς ἰκανούς λήψοιτο τῶν πραγμάτων, ἀδύνατον ἔσοιτο τὴν ὀλιγαρχίαν διαμένειν».

Λεξιλογικά: **συνίσταμαι** = συμπαρατάσσομαι, συνεννοοῦμαι· **θαυμάζω** = ἀπορώ· **τί ἔσοιτο ἢ πολιτεία** = πού θα καταντήσῃ η πολιτεία· **οἱ κοινωνοὶ τῶν πραγμάτων** = αὐτοὶ που θα εἰπαιρναν μέρος στη διαχείρισή των πολιτικῶν πραγμάτων.

Σε ἐπίπεδο σύνταξης η προσοχή της τάξης ἐντοπίζεται: στη γενική ἀπόλυτη: **ἀποθησκόντων πολλῶν**, στην πλάγια ἐρώτηση **τί ἔσοιτο ἢ πολιτεία**, στην κύρια πρόταση **πάλιν ἔλεγεν ὁ Θηραμένης**, στην ἐιδική πρόταση **ὅτι ἀδύνατον ἔσοιτο**, και στον υποθετικό λόγο **εἰ μή τις λήψοιτο... ἀδύνατον ἔσοιτο**.

Στη μετάφραση, ἐπειδὴ ὑπάρχουν ουσιαστικά δύο αιτιολογικές προτάσεις η μια μέσα στην ἄλλη, δηλαδή η γενική ἀπόλυτη **ἀποθησκόντων πολλῶν** και η πρόταση **ἐπεὶ δέ πολλοὶ δῆλοι ἦσαν**, για να πετύχουμε πιὸ στρωτὼ νεοελληνικό λόγο, θα μεταφέρουμε την πρώτη πρόταση ὡς αιτιολογική και θα συνδέσουμε μαζί της τη δεύτερη με το σύνδεσμο **καί**.

Μεταφράζουμε:

«Ἐπειδὴ ὅμως φονεύονταν πολλοὶ και με τρόπο ἀδικο, και ἦταν ολοφάνερο πως πολλοὶ συνεννοοῦνταν μεταξύ τους ἔχοντας την ἀπορία πού θα καταλήξει η πολιτεία, πάλι ἔλεγε ὁ Θηραμένης ὅτι, ἀν δεν προσλάβουν ἀρκετούς συνεργάτες στη διαχείριση των πολιτικῶν πραγμάτων, ἦταν ἀδύνατο να διατηρηθεῖ η ὀλιγαρχία».

Και καταλήγει ο Ξενοφών:

«Ἐκ τούτου μέντοι Κριτίας και οἱ ἄλλοι τριάκοντα, ἤδη φοβούμενοι καὶ οὐχ ἥκιστα τον Θηραμένη, μή συνερρευίσαν πρὸς αὐτόν οἱ πολῖται, καταλέγουσι τρισχιλίους τούς μεθέξοντας δὴ τῶν πραγμάτων».

Λεξιλογικά-Γραμματικά: **ἐκ τούτου μέντοι** = ὕστερα ὅμως ἀπὸ αὐτό· **οὐχ ἥκιστα** = ὄχι

ελάχιστα, δηλαδή προπάντων **συρρυσείσαν**· ευκτική αορίστου β' τού **συρρέω**· **καταλέγω** = εκλέγω, διαλέγω· εδώ όμως δεν πρόκειται για επιλογή με κριτήρια αξιολογικά, όπως ήθελε ο Θηραμένης, αλλά για διαλογή, για σύνταξη καταλόγου με κριτήρια, όπως θα λέγαμε σήμερα, κομματικά. Ας προσέξουμε, με την ευκαιρία, και την αριθμητική ανακρίβεια στο **οἱ ἄλλοι τριάκοντα**». Κανονικά, εφόσον ο Κριτίας δε συμφωνούσε με το Θηραμένη και ο Κριτίας αναφέρεται χωριστά, έπρεπε ο Ξενοφών να είχε γράψει «**οἱ ἄλλοι εἰκοσιοχτώ**». Αλλά ο συγγραφέας φαίνεται να ενδιαφέρεται περισσότερο να δώσει έμφαση στο καθεστώς των τριάκοντα παρά για τον ακριβή αριθμητικό προσδιορισμό εκείνων που ενέκριναν τα ολέθρια σχέδια του Κριτία. Ας σημειωθεί, τέλος, ότι την ονομασία **τύραννοι** έδωσε πρώτος στους Τριάκοντα ο Αριστοτέλης (Ρητορ. 2, 24).

Μετάφραση: «**Υστερα από αυτό όμως ο Κριτίας και οι άλλοι τριάντα, επειδή φοβούνταν προπάντων το Θηραμένη, μήπως δηλαδή συσπειρωθούν γύρω του οι πολίτες, έκαμαν κατάλογο από 3 χιλιάδες πολίτες, για να πάρουν, όπως έλεγαν (=δή) μέρος στη διοίκηση της πολιτείας**».

Στη συνέχεια της επεξεργασίας ο ίδιος ο καθηγητής ή κάποιος από τους πολύ καλούς μαθητές, βοηθούμενος από τον καθηγητή, μεταφράζει ολόκληρο το θέμα, για να πάρει η τάξη μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα του περιεχομένου. Με νωπές τις εντυπώσεις από την εξιστόρηση της δραματικής σύγκρουσης ανάμεσα στον Κριτία και το Θηραμένη, η τάξη θα μπορούσε να αναπλάσσει παράλληλα γεγονότα, όπως τον αλληλοσπαραγμό ανάμεσα στους τρεις πρωταγωνιστές της Γαλλικής Επανάστασης, Δαντών-Μαρά-Ροβεσπιέρ, και την τρομοκρατία που εξαπέλυσε ο τελευταίος πέφτοντας τελικά και ο ίδιος θύμα της. Τέτοια γεγονότα είναι μοναδικά, για να γεννήσουν στην ψυχή των νέων ανθρώπων την αποστροφή σε κάθε μορφή τυραννίας.

Επεξεργασία Ειδικών Προτάσεων. Αποδελτιώνοντας ή υπογραμμίζοντας τις ειδικές προτάσεις που υπάρχουν στο κείμενο, μαζί με το ρήμα της κύριας πρότασης, έχουμε την εξής εικόνα:

- έλεγε (λέγων) **ὅτι οὐκ εἰκός εἶη θανατοῦν.**
- ὁ δέ ἀντέλεγεν **ὅτι οὐκ ἐγχωροίη.**
- πάλιν έλεγεν ο Θηραμένης **ὅτι ἀδύνατον ἔσοιτο τήν ὀλιγαρχίαν διαμένειν.**

Στα παραδείγματα αυτά προσθέτουμε και άλλα με το **ὅτι** + οριστική:

- Οἶδα, **ὅτι Κύρος νομίζει ἀδικεῖσθαι.**
- : Πυνθάνομαι, **ὅτι τό ὄρος οὐκ ἄβατόν ἐστι.**

Επίσης προσθέτουμε παραδείγματα με τον ειδικό σύνδεσμο **ὡς**:

- Πρόφασιν ἔχει, **ὡς εἰρήνην βούλεται.**
- Ξενοφώντος τῶν ὀπλιτῶν τις κατηγορήσεν **ὡς ὑβρίζοι τοὺς ἄνδρας.**

Επεξεργαζόμενη τα παραδείγματα αυτά η τάξη βρίσκει ότι:

- α) οι ειδικές προτάσεις εισάγονται με τους ειδικούς συνδέσμούς **ὅτι** και **ὡς**.
- β) η ειδική πρόταση που εισάγεται με το **ὅτι** εκφράζει βεβαιότητα· η ειδική πρόταση που εισάγεται με το **ὡς** εκφράζει απλή γνώμη του λέγοντος.
- γ) οι ειδικές προτάσεις είναι προτάσεις κρίσεως και κανονικά εκφέρονται με οριστική· όταν όμως το ρήμα από το οποίο εξαρτώνται είναι ιστορικού χρόνου, εκφέρονται με ευκτική, αλλά όχι πάντοτε.

δ) με ειδική πρόταση συντάσσονται:

- τα λεκτικά ρήματα: **λέγω, ἀγγέλω** κτλ.
- τα αισθητικά (**αἰσθάνομαι, ἀκούω**) και τα γνωστικά (**οἶδα, γινώσκω** κτλ.).

Προσθέτουμε ακόμη ότι οι ειδικές προτάσεις μπαίνουν:

- α) ως υποκείμενο απρόσωπων ρημάτων ή εκφράσεων: **ἀγγέλλεται ἢ δῆλόν ἐστιν**, ὅτι
β) ως αντικείμενο: ὁ δὲ ἀντέλεγεν **ὅτι οὐκ ἐκχωροίη**.

γ) ως **επεξήγηση ουδέτερου γένους αντωνυμίας, συνήθως της δεικτικής:**
λέγω ὑμῖν καὶ τοῦτο, ὅτι Κύρος ἀπέθανε.

Τέλος οι φράσεις **εὖ οἶδ' ὅτι, δῆλον ὅτι**, όπου δεν ακολουθεῖ ρήμα, μπαίνουν ως βεβαιωτικά επιρρήματα και σημαίνουν: βεβαίως, βεβαιότατα, προφανώς

Επεξεργασία λεξιλογίου. Επεξεργαζόμενοι με περισσότερη προσοχή το λεξιλόγιο, θα διαπιστώσουμε ότι αρκετές από τις λέξεις που συναντάμε στο θέμα τις χρησιμοποιούμε και σήμερα με την ίδια σημασία. Οι λέξεις αυτές είναι οι εξής:

ἐγώ, σύ, πολλά, ἀρέσκω (χωρίς το κ), λέγω, πράττω, πλεονεκτῶ, τυραννίς, ἐπιμελουῖμαι, αποθνήσκω, ἀδικῶς, κοινωνός, ὀλιγαρχία, φοβοῦμαι, μετέχω, φίλος, ὁμογνῶμων-ὁμόγνυμος, θανατῶ-θανατώνω, καλός, ἥκιστα, ἀρχή = ἐναρξη ἀλλά και ἐξουσία.

Μιά ἄλλη κατηγορία λέξεων είναι αυτές που δεν τις χρησιμοποιούμε πια: ἡ ρίζα ὅμως αρκετών ἀπό αυτές ἔχει ἐπιζήσει μέσα σε παράγωγά τους.

Ἔτσι:

Δε λέμε πιά

φημί
χρῶμαι
ἐγχωρῶ
βούλομαι
ἐκποδῶν
ποιῶ
διακωλύω
ἐσμέν ἤττον
οἶομαι
χρή-χρῆναι
εὐήθης
δῆλος
μέντοι
ἀποκτείνω
ἀντικόπτω

Αλλά λέμε

χρήμα, χρήση
συγχωρῶ, παραχωρῶ κτλ.
βούληση
εμπόδιο
ποίηση, ποιητής, ποίηση
κωλύομαι, κώλυμα
οἴηση
χρεία
εὐήθεια = βλακεία
δῆλωση
περικόπτω, ἀποκόπτω, κατακόπτω

Μιά τρίτη κατηγορία λέξεων, που είναι και οι πλέον ἐνδιαφέρουσες, ἀποτελοῦν αυτές που τις χρησιμοποιούμε και σήμερα με την ἴδια ἀκριβῶς μορφή ἀλλά ἢ με την ἴδια σημασία με την οποία τις χρησιμοποιούσαν οι Ἀρχαῖοι, και με κάποια ἄλλη ἢ κάποιες ἄλλες παράλληλα, ἢ και με ἐντελῶς διαφορετική σημασία.

Αρχαία σημασία

συνίσταμαι = στέκομαι μαζί, μέ ἄλλους,
συμπαράτασσομαι
θαυμάζω = ἀπορώ
διαμένω = μένω διαρκῶς σε ἓνα μέρος,
εἶμαι σταθερός, διαρκῶ
συρρέω = ρέω μαζί, σχηματίζω κοινό ρεῦμα,

Νεοελληνική σημασία

ἀποτελούμαι
θαυμάζω
κατοικῶ
σχηματίζω κοινό ρεῦμα (μετφ.).

συγκεντρώνομαι, συσπειρώνομαι

καταλέγω = εκλέγω, διαλέγω, συμπεριλαμβάνω
σε κατάλογο

χρόνος = χρονικό διάστημα

προπετής = επιρρηπής

φεύγω = φεύγω, τρέπομαι σε φυγή, διαφεύγω,
ξεφεύγω, **εξορίζομαι** ως δικανικός όρος:
κατηγορούμαι **φεύγω γραφήν, δίκην** = είμαι
υπόδικος

δήμος: διαμέρισμα της υπαίθρου χώρας,
ο κοινός λαός, το πλήθος, δημοκρατία
Δῆμοι ἐν Ἀττικῇ = αστικές περιφέρειες

ἐργάζομαι = εργάζομαι, είμαι απασχολημένος,
εκτελώ, κάνω, κατασκευάζω, προξενώ.

ικανός = κατάλληλος, ικανός, επαρκής.

τρέχω μαζί με άλλους κάπου

συγ-καταλέγω = συμπεριλαμβάνω

χρονικό διάστημα, **χρονιά**

προπέτης = αυθάδης, θρασύς
φεύγω, αναχωρώ

διοικητική περιφέρεια με πάνω από
10.000 κατοίκους

εργάζομαι, δουλεύω

ικανός να πράξει κάτι, αρκετός

Αξίζει να παρατηρηθεί πως η έννοια όλων των παραπάνω αρχαίων λέξεων στενεύει στα νέα ελληνικά με τις ίδιες δηλαδή λέξεις εννοούμε σήμερα λιγότερα πράγματα. Υπάρχει, φυσικά, και το αντίθετο φαινόμενο, που θα το παρατηρήσουμε σε άλλα παραδείγματα.

Όλες οι λέξεις και οι εκφράσεις που επεξεργαστήκαμε πιό πάνω δεν παρουσιάζονται βέβαια με την ίδια συχνότητα στα αρχαία κείμενα. Γι' αυτό θα πρέπει να απομονώσουμε τώρα το βασικό λεξιλόγιο ταξινομώντας το σε δύο στήλες:

1. Λέξεις

Χρώμα
βούλομαι
έκποδών
οῖομαι
χρή
εὐήθης
δῆλος
μέντοι
ἀποκτείνω
θαυμάζω
προπετής
φεύγω
δήμος
ἐργάζομαι
ικανός

2. Εκφράσεις

φεύγω υπό τοῦ δήμου = εξορίζομαι από τη δημοκρατία
οὐκ ἐγχωρεῖ = δεν επιτρέπεται
ἐκποδών ποιῶ = απαλλάσσομαι, ξεφορτώνομαι
οὐχ ἦκιστα = προπάντων

Γραμματική. Απομένει να μελετήσουμε τα βασικά ανώμαλα ρήματα του κειμένου καθώς και άλλα ενδιαφέροντα κλιτά και άκλιτα μέρη του λόγου.

Σαν τέτοια ξεχωρίζουμε:

Ρήματα	Επίθετα	Επιρρήματα
ἀποκτείνω (ἀποκτείνειν)	ἀγαθός (ἀγαθούς)	ἤττον
φεύγω (φυγών)	εὐήθης	ἤκιστα
λέγω (λέγων)	πολύς (πολλῶν)	
φημί (ἔφη)		
βούλομαι (βουλομένοις)		
οἶμαι (οἶει)		
ἀποθνήσκω (ἀποθνησκόντων)		
λαμβάνω (λήψοιτο)		
διαμένω (διαμένειν)		
συρρέω (συρρueίησαν)		
μετέχω (μεθέξοντας)		

Ὡς προς τα ρήματα η τάξη ασκείται πάνω στην αφομοίωση των αρχικών χρόνων (η εργασία αυτή μπορεί να προηγείται της διδασκαλίας του θέματος, συνδυαζόμενη με τη μελέτη του συντακτικού στο σπίτι), και σε ποικίλες εφαρμογές πάνω στους χρόνους και τις εγκλίσεις.

Ὡς προς τα επίθετα, η τάξη μελετά τα παραθετικά του **ἀγαθός**, και την κλίση του συγκριτικού του και στα τρία γένη· την κλίση του **εὐήθης** και του **πολύς** και στα τρία γένη καθώς και την κλίση του τελευταίου στο συγκριτικό βαθμό.

Ὡς προς το επιρρημα ἤττον·ἤκιστα, δίνεται μια ευκαιρία στην τάξη να φρεσκάρει τις γνώσεις της πάνω στο σχηματισμό των παραθετικών των επιρρημάτων.

Ύστερα από την επίπονη αυτή διαδικασία, δε θα ήταν ίσως άσκοπο να ξαναδιαβαστεί το κείμενο στην τάξη, για να ηχήσει πλέον περισσότερο οικείος ο αρχαίος λόγος μέσα σ' αυτήν.

2ο ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ, 169-170

Α' Ένταξη του θέματος στο νοηματικό πλαίσιο του έργου από το οποίο προέρχεται

Ο Κτησιφώντας, ένας Αθηναίος πολιτικός, προτείνει (337 π.Χ.) να στεφανωθεί ο Δημοσθένης με χρυσό στεφάνι στο θέατρο του Διονύσου για τις υπηρεσίες που πρόσφερε στην πόλη. Και ο Αισχίνης, πολιτικός αντίπαλος του Δημοσθένη, μηνύει τον Κτησιφόντα για πρόταση παράνομου ψηφίσματος - «γραφή παρανόμων». Οι δύο πολιτικοί αντίπαλοι εμπλέκονται σε δικαστικό αγώνα, στον οποίο ο Δημοσθένης με το λόγο του «Περί του στεφάνου» υποστηρίζει τη δική του πολιτική και ταυτόχρονα κατακρίνει τη φιλιππίζουσα πολιτική του αντίπαλού του. Το θέμα μας αναφέρεται σε μια από τις συνέπειες που είχαν για την Αθήνα οι πολιτικές δραστηριότητες του Αισχίνη.

Β' Ανάγνωση του
κειμένου

Ἐσπέρα μὲν γάρ ἦν, ἤκε δ' ἀγγέλλων τις ὡς τοὺς πρυ-
τάνεις ὡς Ἐλάτεια κατείληπται, καὶ μετὰ ταῦθ' οἱ μὲν
εὐθύς ἐξασπάζοντες μεταξύ δειπνοῦντες τοὺς τ' ἐκ
τῶν σκηνῶν τῶν κατὰ τὴν ἀγορὰν ἐξείργον καὶ τὰ γέρρ'
ἐνεπίμπρασαν, οἱ δὲ τοὺς στρατηγούς μετεπέμποντο
καὶ τὸν σαλπικτὴν ἐκάλουν· καὶ θορύβου πλήρης ἦν ἡ
πόλις, τῇ δ' ὑστεραία, ἅμα τῇ ἡμέρα, οἱ μὲν πρυτάνεις
τὴν βουλὴν ἐκάλουν εἰς τὸ βουλευτήριον, ὑμεῖς δ' εἰς
τὴν ἐκκλησίαν ἐπορεύεσθε, καὶ πρὶν ἐκείνην χρηματί-
σαι καὶ προβουλεύσαι πᾶς ὁ δῆμος ἄνω καθῆτο. καὶ με-
τὰ ταῦτα ὡς ἦλθεν ἡ βουλή καὶ ἀπήγγειλαν οἱ πρυτά-
νεις τὰ προσηγγελέμεν' ἑαυτοῖς καὶ τὸν ἦκοντα παρή-
γαγον κάκεῖνος εἶπεν, ἠρώτα μὲν ὁ κῆρυξ «τίς ἀγο-
ρεύειν βούλεται;» παρήει δ' οὐδεὶς. πολλάκις δὲ τοῦ
κῆρυκος ἐρωτῶντος οὐδὲν μᾶλλον ἀνίστατ' οὐδεὶς, ἀ-
πάντων μὲν τῶν στρατηγῶν παρόντων, ἀπάντων δὲ τῶν
ῥητόρων, καλούσης, δὲ (τῆς κοινῆς) τῆς πατρίδος (φω-
νῆς) τὸν ἐροῦνθ' ὑπὲρ σωτηρίας· ἦν γάρ ὁ κῆρυξ κατὰ
τοὺς νόμους φωνὴν ἀφήσει, ταύτην κοινὴν τῆς πατρί-
δος δίκαιον ἡγεῖσθαι.

Γ' Θεματικός πυρήνας

Ο πανικός που δημιουργήσε στην Αθήνα η εἰδηση
ὅτι η Ελάτεια εἶχε καταληφθεῖ ἀπὸ τὸ Φίλιππο.

Δ' Επεξεργασία

Σημεῖα επεξεργασίας

Πρώτο επίπεδο

α. **Άγνωστες λέξεις:** **γέρρον**, **τό** = στενόμακρη ασπίδα
καλυμμένη με δέρμα ακατέργαστο, το πλεχτό σώμα
της άμαξας, **τά γέρρα** = ύλη (ίσως βέργες λυγαριάς)
που κάλυπτε τις πλευρές και τη σκεπή των παραπηγ-
μάτων της αθηναϊκής αγοράς. **Ἐξείργον (ἐξείργω)** =
έδωξαν, απομάκρυναν. **Ἐνεπίμπρασαν** (γ' πληθ. πα-
ρατ.) = έκαψαν. **Μετεπέμποντο** = έστειλαν και φώνα-
ξαν. **Κάκεῖνος** = καί εκείνος (κράση). **Ἄφιμι φωνήν**
(προσφιλής περίφραση στο Δημοσθένη) = μιλάω, υ-
ψώνω φωνή.

β. **λέξεις του κειμένου που σώζονται και στη νεοελλη-
νική με διαφοροποιημένη έννοια:** **Ἄγορά, ή (ἀγειρίζω)** =
συγκέντρωση, τόπος συνέλευσης (πρβλ. ρωμ
FORUM), τόπος όπου γίνονται αγοραπωλησίες (όπως
και σήμερα), τα πράγματα που πουλιούνται στην αγο-
ρά (πρβλ. **ἀγοράν παρέχω**).

Ἐκκλησία, ή (ἐκκλητος) = συνέλευση των πολιτών
(που είχαν πλήρη πολιτικά δικαιώματα). **Δῆμος**, ὁ = ο
λαός, οι απλοί πολίτες σε αντίθεση με τους άρχοντες.
Κοινή (φωνή) ή = η πολιτική φωνή, η φωνή του πολιτι-
κού σώματος.

γ. **Τεχνικοί όροι: Πρυτάνεις, οί** = οι 50 βουλευτές κάθε μιας από τις δέκα φυλές της Αθήνας που εκπροσωπούσαν την πόλη για ένα (σεληνιακό) μήνα και διεύθυναν τις εργασίες της βουλής και της Εκκλησίας του Δήμου· έμεναν και εργάζονταν στο «θόλο» και σιτίζονταν μαζί με τους «άεισίτους» στο Πρυτανείο με έξοδα του δημοσίου (πρβλ. Πλάτ., Απολ. Σωκρ. 36D «έν πρυτανείω σιτεισθαι»).

Στρατηγοί, οί = 10 άρχοντες που εκλέγονταν με ψηφοφορία κάθε χρόνο, για να διοικούν το στρατό και να χειρίζονται τις στρατιωτικές υποθέσεις της πόλης. **Χρηματίζω** = συσκέπτομαι, συζητώ, ακούω και δίνω γνώμη, (γενικά) διεξάγω υποθέσεις. **Προβουλεύω** = κρίνω και αποφασίζω προκαταρκτικά (πρβλ. **προβούλευμα** = προκαταρκτική γνώμη, απόφαση, διάταξη (ή σχέδιο) νόμου της βουλής των 500). **Πρίν εκείνην** (ενν. **τήν βουλήν**) **χρηματίσαι και προβουλεύσαι** = προτού ακόμα η βουλή συσκεφτεί κι ετοιμάσει την πρότασή της (το θέμα της ημερήσιας διάταξης). **Παρέρχομαι** = ανεβαίνω στο θήμα για να μιλήσω.

Άλλοι τεχν. όροι-φράσεις που απαντούν στο συμβουλευτικό (κύρια) λόγο: **Έπιψηφίζω** = θέτω (το ζήτημα) σε ψηφοφορία. **Έπιχειροτονώ** = εγκρίνω με ψήφο, επικυρώνω.

Χειροτονώ	}	= Ψηφίζω
Ψήφον φέρω		
Ψήφον τίθεμαι		
Ψηφίζομαι		

έκκλησίαν συνάγω	}	= Καλώ, κάνω συνέλευση
έκκλησίαν συλλέγω		
έκκλησίαν ποιώ		
έκκλησίαν άθροίζω		

έκκλησία γίγνεται	}	= γίνεται συνέλευση
έκκλησία καθίσταται		

έκκλησίαν διαλύω	}	= διαλύω συνέλευση
έκκλησίαν άνίστημι		

έκκλησία κυρία	= τακτική συνέλευση
έκκλησία σύγκλητος	= έκτακτη συνέλευση

τίς άγορεύειν βούλεται = φράση στερεότυπη για το άνοιγμα της συζήτησης στην έκκλησία. Ο πλήρης σολωνικός τύπος ήταν: «τίς άγορεύειν βούλεται τών ύπερ πεντήκοντα έτη γεγονότων και πάλιν έν μέρει τών άλ-

λων Ἀθηναίων;» (πρβλ. Αισχ., Κατά Κτησ. 2 & 4).

δ. **Στερεότυπες φράσεις λίγο-πολύ κοινές στα διάφορα είδη του αττικού πεζού λόγου: Τῆ ὕστεραία** (ενν. ἡμέρα) = την άλλη (επόμενη) μέρα. **Ἄμα τῆ ἡμέρα** = πρωί

Ἄλλες λέξεις και φράσεις που χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν τις διάφορες υποδιαίρεσεις του εικοσιτετράωρου: **Ἔως** (ἰων. ἤως) = αυγή (αλλά και ανατολή ως σημεῖο του ορίζοντα, πρβλ. **πρός ἔω**). **Πρῶ** = **πρωί**, ενωρίς (αντ. **ὄψέ**). **Ὀρθρος** = ο χρόνος πριν από την αυγή (πρβλ. **περίορθρος**: ακόμα ως εκκλ. ορολογία: η ακολουθία του ὄρθρου). **Μεσημβρία**. **Δεῖλη**. **Ἐσπέρα**. **Ἄμα τῆ ἔψ** = το γλυκοχάραμα, η αυγή. **περί λυχνων ἀφάς** = όταν ανάβουν το λυχνάρι. **Μέση νύξ**. **Περί πρῶτον ὕπνον** (στα στρατόπεδα) κτλ.

Δεύτερο επίπεδο

α. Γραμματικοί τύποι

Κατεῖληπται (παρακ. του ρ. **καταλαμβάνομαι**): η οριστική αντί της ευκτικής (**ὡς κατεῖλημμένη εἶη**) ορθῶναι το λόγο και τον κάνει ζωηρό και άμεσο.

Ἐξείργον... ἐνεπίμπρασαν (παρατατικοί αντίστοιχα, των ρημάτων **ἐξείργω** και **ἐμπίπρημι**). Σκόπιμη η χρήση του παρατατικού: η πράξη που δηλώνουν τα ρήματα επαναλαμβάνεται στο παρελθόν. Ἐτσι φαίνεται καθαρά η παραχή και η αγωνία των πρυτάνεων. **Ὦς**: στο κείμενο εμφανίζεται με τρεις σημασίες: Καταχρ. πρόθ. (**ὡς** + αιτ. προσώπου), ειδικός σύνδ., χρονικός σύνδεσμος (για τις ποικίλες σημασίες του **ως** βλ. Αρχαία Ελληνικά Α' Λυκείου, σ. 245). **Ἐαυτοῖς**: αυτοπαθής αντων. γ' προσ. ὄστ. πλ. (αντίστ. α' και β' πρόσ.: **ἡμῖν αὐτοῖς, ὑμῖν αὐτοῖς**).

Τα προσηγγελέμεν(α) (μετ. παθ. παρακ. του **προσαγγέλλομαι**). Εδώ έχει σημασία ουσ.=η είδηση: το ίδιο και παρακάτω **τόν ἐροῦνθ'** (**α**) (μετ. μέλλ. του **λέγω**) = τον άνθρωπο που θα μιλούσε (θα αγόρευε). **Ἄνω** = στην Πνύκα. **Καθῆτο**: αναύξ. παρατ. του **κάθομαι**, γ' ἐνικό προσ. **Ἄνω καθῆτο**: είχε πάρει τη θέση στην Πνύκα.

Σημείωση: Αν ο χρόνος διδασκαλίας το επιτρέπει, μπορεί ακόμα ο καθηγητής να ζητήσει από τους μαθητές τύπους των ρημάτων: **ἦκω, ἐξανίσταμαι, ἐμπίπρημι, ἐρωτῶ, λέγω** και την κλίση της αὐτοπ. αντωνυμίας.

β. Συντακτικές σχέσεις

Ἦκε δ' ἀγγέλλων τις... ὡς Ἐ. κατεῖληπται. Το ρ. της ειδ. πρότ. κανονικά έπρεπε σε ευκτ. του πλ. λόγου: ὡς κατεῖλημμένη εἶη (βλ. παραπάνω α). Εὐθύς εξαναστά-

ντες μεταξύ δειπνούντες· χρον. μετοχές· η δεύτερη προσδιορίζει την πρώτη· τα χρον. επιπρ. εϋθύς και μεταξύ κάνουν σαφέστερη τη σημασία τους. Πρίν... χρηματίσαι καί προβουλεύσαι· για τη σύνταξη του πρίν βλ. Συντακτικό, Α.Β. Μουμτζάκη σ.157,158. Τά προσηγγεμένα έαυτοίς· ἃ ὁ κήρυξ προσήγγελκεν αὐτοίς (τοίς πρυτάνεσι) = την είδηση που τους έφερε ο κήρυκας. Παρατήρησε το πολυσύνδετο καί... καί... καί... καί... πόση αμεσότητα δίνει στο λόγο. Οϋδέν μάλλον· επιπρ. προσδιορισμός στο άνίστατ' (= καθόλου περισσότερο). Ἦν... ταύτην· συσχετικές αντωνυμίες· στη μετάφραση θα παραλειφθεί η δεύτερη. Τέτοια σύνταξη χαρίζει στην περίοδο ρυθμό και ύφος.

γ. Ανάλυση σύνθετης περιόδου

«Πολλάκις δέ... ἠγειῖσθαι»: Δομικά στοιχεία της περιόδου: Οι τρεις εναντ. μετ. (έρωτωντος, παρόντων, καλούσης) που χωρίς να σχετίζονται μεταξύ τους στηρίζονται σε ένα κύριο ρήμα (άνίστατ' (ο)) το οποίο προσδιορίζεται και από ένα επιπρ. προσδ. (οϋδέν μάλλον), ο επιπρ. προσδ. «πολλάκις» και ο κατηγ. «άπάντων» που επιτείνουν την έννοια των μετοχών «έρωτωντος» και «παρόντων», η αντιθετική σύνδεση «μέν... δέ... δέ» που δένει σφιχτά τις μετοχικές προτάσεις μεταξύ τους, το ρητορικό σχήμα της επαναφοράς «άπάντων μέν..., άπάντων δέ...», η αντιστροφή της θέσης της μετοχής στην τρίτη πρόταση (οι δύο πρώτες έχουν τη μετοχή στο τέλος - της δεύτερης η μετ. εννοείται - η τρίτη την έχει στην αρχή), η προσωποποίηση «καλούσης της πατρίδος», το υπερβατόν «ἦν... φωνήν», η περίφραση «φωνήν άφήισι», τα συσχετικά «ἦν..., ταύτην». Όλα αυτά τα στοιχεία με την οργανική σύνδεσή τους δε σφιχτοδένουν μόνο την περίοδο, αλλά της προσθέτουν και ρυθμό και συγκρατημένη μεγαλοπρέπεια μέσα από την οποία προβάλλει σ' όλη την έντασή της η ατμόσφαιρα (το πάγωμα) που δημιούργησε στην Αθήνα η είδηση του αγγελιοφόρου.

δ. Απλοποίηση συντ. πλοκής

— «εϋθύς εξαναστάντες... έξειργον... ένεπίμπρασαν»: σηκώθηκαν αμέσως... άρχισαν να διώχνουν... και να καίνε...

— «καί μετά ταῦτα... δ' οϋδέίς»: Κατόπιν έφτασε η βουλή, ανακοίνωσαν οι πρυτάνεις την είδηση που πήραν και παρουσίασαν στη συνέλευση τον αγγελιοφόρο. Μόλις εκείνος τέλειωσε την αφήγησή του ρώτησε ο κήρυκας: «ποιός θέλει να πάρει το λόγο;» Δεν ανέβηκε κανένας στο βήμα.

Η σύνθετη περίοδος του αρχαίου κειμένου στη μετάφραση αναλύθηκε σε τρεις.

Ακόμα παραλείφθηκαν λέξεις (**καί μετά ταῦτα, μὲν-δέ**) και προστέθηκαν άλλες (στο βήμα, τέλειωσε τη διήγησή του, στην συνέλευση κτλ.).

Ε. Τελευταίο στάδιο

Μεταφράζεται ολόκληρο το θέμα, γίνονται οι αναγκαίες διορθώσεις, συμπληρώσεις και επαναλαμβάνεται η μετάφραση από τον καθηγητή. Η διδασκαλία κλείνει με ερωτήσεις-ασκήσεις όπως οι παρακάτω:

1. Το κείμενο αποτελεί παράδειγμα παραστατικής αφήγησης «διατυπώσεως» που επαινέθηκε πολύ από τους αλεξανδρινούς και ρητοροδιδάσκαλους. Μπορείτε να βρείτε μερικά από τα εκφραστικά στοιχεία που δικαιολογούν τον έπαινο:

2. Ποια ορολογία χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι Αθηναίοι για τη σύγκληση και λειτουργία της Βουλής και της εκκλησίας;

- Σημείωση 1. Η επεξεργασία του θέματος πρέπει να γίνεται κατά περιόδους ταυτόχρονα και στα δύο επίπεδα.
- Σημείωση 2. Σε όλη τη μεταφραστική διαδικασία οι εκφραστικές δυνατότητες της νεοελληνικής (δημοτικής) πρέπει να αποτελούν σταθερό σημείο αναφοράς.
- Σημείωση 3. Οι ασκήσεις που θα δίνονται στους μαθητές να είναι λίγες και καλοστημένες και να διορθώνονται από τον καθηγητή. Σύνολο χρόνου διδασκαλίας 90'.

3ο ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ

ΛΥΣΙΑ Επιτάφιος, 20-22

Καί γάρ τοι καί φύντες καλῶς καί γνόντες ὅμοια, πολλά μὲν καλά καί θαυμαστά οἱ πρόγονοι τῶν ἐνθάδε κειμένων εἰργάσαντο, ἀειμνηστα δὲ καί μεγάλα πανταχοῦ οἱ ἐξ ἐκείνων γεγονότες τρόπαια διὰ τὴν αὐτῶν ἀρετὴν κατέλιπον. Μόνοι γάρ ὑπὲρ ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος πρὸς πολλὰς μυριάδας τῶν βαρβάρων διεκινδύνευσαν. Ὁ γάρ ὑπὲρ τῆς Ἀσίας βασιλεὺς οὐκ ἀγαπῶν τοῖς ὑπάρχουσιν ἀγαθοῖς, ἀλλ' ἐλπίζων καί τὴν Εὐρώπην δουλώσασθαι, ἔστειλε πεντήκοντα μυριάδας στρατιάν.

Ἦγησάμενοι δέ, εἰ τήνδε τὴν πόλιν ἢ ἐκοῦσαν φίλην ποιήσαντο ἢ ἄκουσαν καταστρέψαι, ῥαδίως τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων ἄρξιν, ἀπέβησαν δις Μαραθῶνα, νομίσαντες οὕτως ἂν ἐρημοτάτους εἶναι συμμάχων (τούς Ἕλληνας), εἰ ἔτι στασιαζούσης τῆς Ἑλλάδος ὅτινι χρὴ τῶν ἐπιόντων ἀμύνασθαι, τὸν κίνδυνον ποιήσαντο. Ἐτι δὲ αὐτοῖς ἐκ τῶν προτέρων ἔργων περὶ τῆς πόλεως τοιαύτη δόξα παρειστήκει, ὡς εἰ μὲν πρότερον ἐπὶ ἄλλην πόλιν ἴασιν, ἐκείνοις καὶ Ἀθηναίοις πολεμήσουσι· προθύμως γάρ τοῖς ἀδίκουμένοις ἤξουσι βοηθήσοντες· εἰ δ' ἐνθάδε πρῶτον ἀφίξονται, οὐδένας ἄλλους τῶν Ἑλλή-

νων τολήσει ἐτέρους σῶζοντας φανεράν ἔχθραν πρὸς ἐκείνους ὑπὲρ αὐτῶν καταθέσθαι. Οἱ μὲν τοίνυν ταῦτα διεννοοῦντο.

1. Αρχίζουμε με ἔλεγχο των γραπτῶν εργασιῶν, ὄλων ἢ των σημαντικότερων, που εἶχαμε αναθέσει ἐπάνω στο προηγούμενο θέμα (μετάφραση μίας πολύπλοκης περιόδου, ἀσκηση ἐμπέδωσης του κύριου συντακτικῶ φαινομένου που εἶχε ἀπασχολήσει την τάξη κτλ.). Οἱ μαθητές διορθώνουν στο τετράδιό τους τα σφάλματα και συμπληρώνουν τα κενά. Ο χρόνος που διαθέτουμε για τον ἔλεγχο αὐτό σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να υπερβαίνει τα 10' λεπτά.

2. Το κείμενο του θέματος δίνεται στους μαθητές πολυγραφημένο, ἔχουμε ὁμως φροντίσει να ἔχει γραφεί και στον πίνακα (κατὰ το διάλειμμα που προηγήθηκε), ὥστε να εἶναι δυνατὴ ἡ συγκέντρωση των βλεμμάτων ὄλων των μαθητῶν, ὅταν χρειαστεῖ.

3. Ένας ἀπὸ τους δύο ἰκανούς και πρόθυμους μαθητές στους οποίους ἔχουμε ἀναθέσει ἐιδικὴ προπαρασκευὴ ἀνακοινώνει - δε διαβάζει - ὅσα ἔχει συγκεντρώσει στο τετράδιό του της θεματογραφίας για το ἔργο αὐτό του Λυσία με τον τίτλο «Ἐπιτάφιος», ἀπὸ την Ἱστορία της Αρχαίας Ἑλλήν. Λογοτεχνίας του LESKY, σελ. 819. Συμπληρώνει, ἐνδεχομένως, ο δεῦτερος μαθητὴς και ο φιλόλογος τονίζει τον «καθαρὰ λογοτεχνικὸ χαρακτήρα» του Ἐπιτάφιου, ὅτι διακρίνεται για το πομπῶδες ὕφος του και τις υπερβολές και ζητεῖ να ἀναφέρει ἡ τάξη ὅ, τι γνωρίζει ἀπὸ παρόμοιους ἀρχαίους ἐπιτάφιους λόγους (ἴσως το Θουκυδίδη) και κατὰ τι διαφέρουν ἀπὸ τους νεότερους και σύγχρονους ἐπικηδεῖους λόγους.

4. Η τάξη διαβάζει σιωπηρὰ το θέμα για λίγα λεπτά (5'-7') με σκοπὸ να «μαντέψουν» ἕνα-δύο κύρια νοήματα σε κάθε περίοδο και να ἀποδώσουν το γενικὸ περιεχόμενο του θέματος, ἔχοντας μπροστὰ τους και κοιτάζοντας το κείμενο.

5. Ἀς υποθέσουμε ὅτι μαθητές δε συμφωνοῦν για το νόημα της συντακτικῆς πολύπλοκης περιόδου: «Ἠγήσάμενοι δέ, εἰ τήνδε...». Ο φιλόλογος διαβάζει τότε την περίοδο ἀργὰ και «με νόημα»: στάση φωνῆς μετὰ το εἰ και πριν ἀπὸ το ἔτι, ἔμφαση στο ὦτινι κτλ.

6. Μετὰ την ἀδρομερῆ σύλληψη των κύριων νοημάτων του θέματος, ἡ τάξη επιχειρεῖ γλωσσικὴ ἐξομάλυνση της πρώτης περιόδου. Οἱ μετοχές **φύντες** και **γνόντες** γραμματικὰ δε θα δυσκολέσουν τους μαθητές, γιατί εἶχαν εἰδοποιηθεῖ να μελετήσουν τα ρήματα **φύω** και **γιγνώσκω** καθώς και τα **εἶμι** και **ἴστημι**. Εὐκόλα ἀπὸ το **φύομαι** = γεννιέμαι φτάνουν οἱ μαθητές στη σημασία του κατάγομαι, ἔχω καταγωγή. Για τη σημασία του **γνόντες** οἱ μαθητές θα βοηθηθοῦν ἀπὸ το **ἴμοια**, που δε θα δυσκολευτοῦν να ἀναγνωρίσουν ὅτι εἶναι ἐπιθετικὸς προσδιορισμὸς στο παραλειπόμενο σύστοιχο ἀντικείμενο «γνώμας», γιατί ἔχουν ἀναλάβει να μελετήσουν το ἀντικείμενο γενικά (εκτὸς ἀπὸ τα δῖππωτα ρήματα): παρ. 49-56, 64-66, 96-97, 155-159, 176. Στὸ **γνόντες** θα δοθεῖ ἡ σημασία του ἀποφάσισαν και το **ἴμοια** θα συσχετιστεῖ με το ἀντίστοιχο **καλῶς**.

Ο καθηγητὴς θα ζητήσῃ για το **ἀεὶμνηστα** ἐτυμολογικὴ ἀνάλυση και ἀνάλογη μετάφραση (= που δε θα λησμονηθοῦν ποτέ, ἀθάνατα). Ἐτυμολογικὴ ἀνάλυση θα γίνει και στη λέξη **τρόπαια** και αὐτὴ θα ὀδηγήσῃ στον πραγματολογικὸ σχολιασμὸ (: τα ὄπλα που οἱ ἐχθροὶ ἐγκατέλειψαν ὅτο σημεῖο της «τροπῆς», της φυγῆς κατὰ τη μάχη κτλ.).

7. Μετὰ την πιστὴ κατὰ λέξη μετάφραση ἀπὸ μαθητὴ της πρώτης περιόδου, ο ἴδιος ἢ ἄλλος καλεῖται να ἀναπτύξῃ, με λέξεις διαφορετικὲς ἀπὸ ἐκείνες της μετάφρασης, το νόημα της περιόδου.

8. Στη δεῦτερη, την πληρέστερη μετάφραση, «οἱ ἔξ ἐκείνων γεγονότες» = τα παιδιά τους, «διὰ τήν αὐτῶν ἀρετὴν» = με την ἀνδρεία (γενναιότητα, παλικαριά) τους.

9. Στην τρίτη περίοδο: «Ὁ γάρ τῆς Ἀσίας βασιλεύς...» θα ζητήσουμε, παραπέμποντας στην παρ. 53, β του Συντακτικού, συμπλήρωση στο «ὑπάρχουσιν (αὐτῶ) ἀγαθοῖς» και μετάφραση της μετοχικής πρότασης: *δεν ἔμενε ικανοποιημένος με τα αγαθά (= τις κτήσεις) που είχε.*

10. Η επόμενη περίοδος: «Ἠγησάμενοι...» παρουσιάζει τη μεγαλύτερη συντακτική δυσκολία και γι' αυτό οδηγούμε την τάξη στη συντακτική κατά προτάσεις ανάλυσή της.

Η πρόταση: «ὥτινι χρῆ τρῶπῳ» πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι συμπληρώνει το νόημα της μητ. «στασιαζούσης» = ήταν διχασμένη, βρίσκονταν σε εσωτερική διαφωνία, και γι' αυτό είναι πλάγια ἐρώτηση ως αντικείμενο στο «στασιαζούσης». Στο «ἠγησάμενοι» υποκείμενό δε θα αφήσουμε το «Πέρσαι» που θα προτείνουν οι μαθητές, ἀλλ' ἐμβαθύνοντας στο νόημα θα βρούμε: οι στρατηγοί (Δάτις και Ἀρταφέρνης). Στην τελική μετάφραση θα ελαφρώσουμε τη συντακτική πλοκή: την αιτιολογική μητ. «ἠγησάμενοι» θα τρέψουμε σε ρήμα (= και οι στρατηγοί την ἔκριναν ὅτι...) και πρὶν ἀπὸ τὸ «ἀπέβησαν» θα προσθέσουμε: και γι' αυτό αποβιβάστηκαν στο Μαραθῶνα.

Η μητ. «νομίσαντες», που ακολουθεῖ, θα τραπεί και αὐτή σε ρήμα και θα εἶναι ἡ πρώτη λέξη της δευτέρας ἡμιπεριόδου, ἀφού μετὰ τὸ «Μαραθῶνα» θα θάλομε ἀνω στιγμή.

11. Στην επόμενη περίοδο, ἡ δυσκολία του: «αὐτοῖς... δόξα παρειστήκει, ὡς...» μπορεί να ξεπεραστεί και να μεταφράσουμε: σ' αὐτούς εἶχε τέτοια γνώμη σχηματιστεῖ (= εἶχαν αὐτοὶ σχηματίσει τέτοια γνώμη) ὅτι..., και να γίνει αντιληπτό ὅτι τὸ *ὡς* εἰσάγει εἰδική πρόταση - αντικείμενο, δηλαδή συμπλήρωμα της ἔννοιας στην περίφραση: «δόξα παρειστήκει» που ἰσοδυναμεῖ με γνωστικό ρήμα.

12. Στην τελευταία ἡμιπερίοδο της παρ. 22: «εἰ δ' ἐνθάδε πρῶτων ἀφίξονται... καταθέσθαι», ἡ παρατακτικὴ σύνδεσή της με τὴν ἀντίστοιχη: «εἰ μὲν πρότερον ἐπ' ἄλλην...» πείθει ὅτι τὸ ἀπρμφ. **τολμήσειν** εἶναι ἀντίστοιχο πρὸς τὸ **πολεμήσουσι** της πρότασης που εἰσάγεται με τὸν *ὡς* και ἐπομένως εἶναι αντικείμενο-συμπλήρωμα του νοήματος της περίφρασης: «αὐτοῖς δόξα παρειστήκει».

13. Μετὰ τὴν μετάφραση και της τελευταίας περιόδου, τὴ συνολικὴ ἀπόδοση των νοημάτων του θέματος και τὴν ἐπανάληψη ἀπὸ τὸ φιλόλογο της μετάφρασης που δόθηκε στην κεντρικὴ πολὺπλοκή περίοδο («Ἠγησάμενοι δέ...»), ἡ τάξη καλεῖται να εὑρεῖ τα ονοματικά (πλάγιες πώσεις) συμπληρώματα της ἔννοιας των ρημάτων («αντικείμενα») και τις ἰσοδύναμες με «αντικείμενα» ρηματικές ἐκφράσεις (ἀπαρέμφατα και δευτερεύουσες ονοματικές προτάσεις). Συμπληρώνονται οι δευτερεύουσες ονοματικές προτάσεις του κειμένου με ἓνα παράδειγμα ἐνδοιαστικής πρότασης π.χ. «Ἐφοβεῖτο μὴ ὁ πάππος ἀποθάνῃ» = Ἐφοβεῖτο τὸν θάνατον τοῦ πάππου.

14. Τέλος, ὁ καθηγητὴς ἀναθέτει για τὸ σπῆτι τις ἐξῆς γραπτές ἐργασίες:

α) μεταφορά στο τετράδιο λεξιλογίου των σημαντικότερων λέξεων (ὀπωσδῆποτε των ρημάτων) με τις σημασίες τους,

β) μετάφραση της περιόδου: «Ἠγησάμενοι... ποιήσαντο»,

γ) κατάταξη των ρημάτων κατὰ τὸ ἐξωτερικό, τὸ ἐσωτερικό-ἀποτελέσματος και τὸ σύστοιχο αντικείμενό τους και προσθήκη των σύστοιχων που λείπουν.

Ὅριζι μελέτη των παραγρ. 62-65 του Συντακτικού για τὰ μέσά ρήματα και τὴν παρ. 400 της Γραμματικῆς για τὰ ρήματα τὰ παράγωγα ἀπὸ ὀνόματα.

II. ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

1. ΣΚΟΠΟΙ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Γενικός σκοπός της διδασκαλίας της Νεοελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας είναι η εισαγωγή των μαθητών στον ελληνικό κόσμο και πολιτισμό, όπως αυτός, διατηρώντας τους δεσμούς του με την αρχαία ελληνική παράδοση, διαμορφώθηκε και εξελίχθηκε βαθμιαία από τους τελευταίους βυζαντινούς αιώνες ως σήμερα και όπως εκφράζεται μέσα από τα κείμενα.

Ειδικότερα οι σκοποί του μαθήματος κατά κλάδους είναι οι ακόλουθοι:

A. Με τη διδασκαλία κειμένων επιδιώκεται:

1. Να αποκτήσουν οι μαθητές σαφή και πλήρη εικόνα για τις αρχές, την εξέλιξη και τη σημερινή θέση της νεοελληνικής λογοτεχνίας ώστε:

- α) να γνωρίσουν την ιδιοτυπία, τον πλούτο, την ποικιλία και το δυναμισμό της,
- β) να κατανοήσουν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα και τις αξίες του νεοελληνικού πολιτισμού και να συνειδητοποιήσουν την αυτοδυναμία του,
- γ) να γνωρίσουν το χαρακτήρα και το ήθος του λαού μας και να εδραιώσουν την πίστη τους στη ζωτικότητα και τη δημιουργικότητά του.

2. Να έρθουν σε επαφή με τη λογοτεχνική δημιουργία των άλλων αναπτυγμένων λαών, να γνωρίσουν και να εκτιμήσουν τον πολιτισμό τους.

3. Να στοχαστούν πάνω στα προβλήματα της κοινωνίας της σημερινής και της παλαιότερης, ιδιαίτερα της ελληνικής, όπως παρουσιάζεται στα κείμενα της λογοτεχνίας.

4. Να αναπτύξουν την καλαισθησία τους, ώστε να καταστούν ικανοί να εκτιμούν και να χαίρονται το ωραίο στα έργα του λόγου.

B. Με τη διδασκαλία των εκθέσεων επιδιώκεται:

Η περαιτέρω καλλιέργεια των εκφραστικών ικανοτήτων που απέκτησαν οι μαθητές από τη διδασκαλία του μαθήματος στο Γυμνάσιο, δηλαδή:

1. Ο εθισμός στην ακρίβεια, την πληρότητα και την καλαισθησία της έκφρασης.
2. Η πληρέστερη κατανόηση της αλληλεξάρτησης σκέψης και έκφρασης, ώστε να γίνουν ικανοί να διατυπώνουν με επιτυχία λεπτότερες νοηματικές αποχρώσεις και συνθετότερες πνευματικές συλλήψεις.
3. Η απόκτηση προσωπικού ύφους.

2. ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

α) Α΄ Λυκείου

A΄. Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, ώρες 2 1/2 (διδασκτικές ενότητες 65).

α) Διδασκαλία χαρακτηριστικών κειμένων της περιόδου: αρχές της νεοελληνικής λογοτεχνίας ως το 1830 (εκτός της Επτανησιακής Σχολής). Διδασκτικές ενότητες: 23.

Θα διδαχτούν κείμενα που φανερώνουν την εξέλιξη της νεοελληνικής λογοτεχνίας και ειδικότερα: ακριτικά τραγούδια - υστεροβυζαντινά δημώδη κείμενα - δημοτικά τραγούδια (ιδιαίτερα παραλογές, ιστορικά, κλέφτικα και μοιρολόγια) - κείμενα της κρητικής λογοτεχνίας, του νεοελληνικού διαφωτισμού και απομνημονεύματα αγωνιστών. Τα κείμενα της καθεμιάς από τις παραπάνω ενότητες θα διδάσκονται ύστερα από περιεκτική

γραμματολογική ενημέρωση και σαφή τοποθέτηση μέσα στην εποχή τους. Για την ερμηνευτική εργασία βλ. την παράγραφο β.

β) Διδασκαλία κειμένων της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Διδακτικές ενότητες: 32.

Θα διδάσκονται ποιήματα διηγήματα, αποσπάσματα μυθιστορημάτων καθώς και θεατρικών έργων (ή σύντομα μονόπρακτα στο σύνολό τους).

Τα εκτενέστερα αποσπάσματα θα τα μελετούν οι μαθητές στα σπίτια τους, σύμφωνα με τις οδηγίες του καθηγητή. Όμως η ερμηνευτική επεξεργασία θα γίνεται στο σχολείο και θα συνίσταται σε: βαθύτερη εξέταση του ιδεολογικού περιεχομένου, των ιδιαίτερων εκφραστικών μέσων, της τεχνοτροπίας και του ύφους του κάθε διδασκόμενου έργου, χαρακτηρισμό και κατάταξή του στο αντίστοιχο λογοτεχνικό είδος. Ιδιαίτερα κατά τη διδασκαλία θεατρικών κειμένων θα γίνεται στοιχειώδης ενημέρωση των μαθητών σχετικά με το θέατρο ως λογοτεχνικό είδος και αναφορά στη βοήθεια που προσφέρουν οι άλλες τέχνες (σκηνογραφία, ενδυματολογία, φωτισμός, μουσική, χορός) για την παρουσίασή του στη σκηνή. Ακόμα, θα δίνονται σύντομες και σαφείς πληροφορίες για τους συγγραφείς και τα έργα τους.

γ) Διδασκαλία κειμένων ξένης λογοτεχνίας. Διδακτικές ενότητες: 10.

Θα διδαχθούν από δόκιμες μεταφράσεις λογοτεχνικά έργα:

- 1) της λατινικής λογοτεχνίας,
- 2) της ιταλικής λογοτεχνίας του 14ου-16ου αιώνα,
- 3) της γαλλικής, ισπανικής και αγγλικής λογοτεχνίας του 16ου και των αρχών του 17ου αιώνα.

Ο καθηγητής πρέπει να προγραμματίσει από την αρχή του διδακτικού έτους την εργασία του (ανάλογα με τις διαθέσιμες ώρες), ώστε να διδάξει αντιπροσωπευτικά κείμενα από όλες τις ενότητες.

Ύστερα από περιεκτική γραμματολογική ενημέρωση για τα λογοτεχνικά έργα της κάθε χώρας και τη σαφή τοποθέτησή τους μέσα στην εποχή τους, θα γίνει ανάγνωση και ερμηνεία εκλεκτών έργων (ή αποσπασμάτων έργων) της ξένης λογοτεχνίας, όπως γίνεται και με τα νεοελληνικά κείμενα. Σύγκρισή τους προς τα αντίστοιχα νεοελληνικά έργα, που έχουν διδαχτεί οι μαθητές ενδείκνυται όταν είναι δυνατή.

Θα ασκούνται οι μαθητές στην ορθή ανάγνωση σύμφωνα με τις απαιτήσεις του κειμένου. Επίσης στη χρησιμοποίηση λεξικών, γραμματολογίας και άλλων αξιόπιστων βοηθημάτων για την κατανόηση και την ερμηνεία λογοτεχνικών έργων και θα καθοδηγούνται, ώστε να μελετούν με δική τους πρωτοβουλία λογοτεχνικά έργα στο σπίτι τους ή σε σχολικές και άλλες βιβλιοθήκες.

Β'. Γλωσσική διδασκαλία

Συμπλήρωση της κατάρτισης των μαθητών στη νεοελληνική (δημοτική) γλώσσα με ποικίλες γλωσσικές ιδίως λεξιλογικές ασκήσεις. Οι ασκήσεις αυτές - που θα γίνονται με την ευκαιρία της ερμηνείας των κειμένων ή της διορθώσεως των εκθέσεων - θα αναφέρονται ειδικότερα στα εξής:

α) Χρήση συνώνυμων λέξεων και αντιστολή τους από τις λέξεις που έχουν αντίθετη σημασία.

β) Επισημάνση της κύριας σημασίας των λέξεων (κυριολεξία) καθώς και της μεταφορικής.

γ) Παραδείγματα Ξενικών επιδράσεων στη νέα ελληνική και η αφομοίωση ή ο εξελληνισμός των Ξένων λέξεων.

δ) Ο Πλουτισμός της νέας ελληνικής από την αρχαία και τη μεταγενέστερη ελληνική.

Γ' Εκθέσεις, ώρες 1 1/2

Γενικές παρατηρήσεις

Οι εκθέσεις που θα γράφουν οι μαθητές στη διάρκεια ενός διδακτικού έτους δε θα είναι λιγότερες από 10 και περισσότερες από 12. Στον αριθμό αυτό δεν περιλαμβάνονται οι γραφόμενες με την ευκαιρία διαφόρων γεγονότων, επετείων, εορτών κτλ., οι οποίες δεν είναι απαραίτητο να γράφονται στις ώρες της Νεοελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας.

Κάθε έκθεση νοείται ως ένας επιμέρους κύκλος διδασκαλίας που αρχίζει με τη γραπτή ανάπτυξη ενός θέματος στην τάξη, συνεχίζεται με την προσεκτική διόρθωση του κειμένου από τον καθηγητή και ολοκληρώνεται με την επιστροφή των μαθητικών εργασιών και τη διατύπωση γενικών και ειδικών παρατηρήσεων σχετικά με την επίδοση της τάξης ή και του κάθε μαθητή.

Κάθε έκθεση θα γράφεται στη διάρκεια δύο διδακτικών ωρών και η διόρθωσή της θα γίνεται σε μια διδακτική ώρα. Η διόρθωση θα συνδυάζεται και με τη γλωσσική διδασκαλία.

Θέματα εκθέσεων

Τα θέματα μπορούν κάποτε να είναι ελεύθερα, οπότε ο κάθε μαθητής επιλέγει και αναπτύσσει όποιο αυτός προτιμά.

Κατά κανόνα όμως οι μαθητές αναπτύσσουν ένα κοινό θέμα που προέρχεται από την καθοδήγηση του καθηγητή. Τα θέματα μπορούν να είναι:

- Χαρακτηρισμοί γεγονότων, προσώπων, κοινωνικών ομάδων, καταστάσεων, ενεργειών, κοινωνικών τύπων, επαγγελματιών κτλ.
- Περιγραφή και στοιχειώδης κριτική του περιεχομένου λογοτεχνικών και άλλων κειμένων (λ.χ. ιστορικών, επιστημονικών) που διδάχτηκαν στην τάξη.
- Μικρές πραγματείες για θέματα που συζητήθηκαν στην τάξη και προκάλεσαν το ιδιαίτερο ενδιαφέρον των μαθητών, ιδιαίτερα κατά την επεξεργασία των κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας.

θ) Β' Λυκείου

1. - Σκοποί του μαθήματος

Θα επιδιώκονται οι σκοποί που προτάσσονται στο αναλυτικό πρόγραμμα του μαθήματος της Α' τάξεως.

II. - Ύλη του μαθήματος

Α' Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, ώρες 2 1/2 (διδ. ενότητες 40).

α) Διδασκαλία χαρακτηριστικών κειμένων που φανερώνουν την εξέλιξη της νεοελληνικής λογοτεχνίας, όπως παρουσιάζονται στο βιβλίο ΚΝΛ Β' Λυκείου.

Ο καθηγητής πρέπει να προγραμματίσει την εργασία του από την αρχή του διδακτικού έτους, ώστε να διδάξει αντιπροσωπευτικά κείμενα από όλες τις ενότητες.

Τα κείμενα κάθε ενότητας θα διδάσκονται ύστερα από περιεκτική γραμματολογική ενημέρωση και σαφή τοποθέτηση μέσα στην εποχή τους.

β) Διδασκαλία κειμένων της νεοελληνικής λογοτεχνίας.

Θα διδάσκονται λυρικά ποιήματα, διηγήματα, αποσπάσματα μυθιστορημάτων, δοκίμια, καθώς και αποσπάσματα θεατρικών έργων ή σύντομα μονόπρακτα στο σύνολό τους.

γ) Διδασκαλία κειμένων ξένης λογοτεχνίας. Θα διδαχθούν από δοκίμες μεταφράσεις λογοτεχνικά έργα της αγγλικής, γαλλικής, γερμανικής και ρωσικής λογοτεχνίας του 18ου και 19ου αιώνα. Θα προηγείται περιεκτική γραμματολογική ενημέρωση για τα λογοτεχνικά έργα της κάθε χώρας και σαφής τοποθέτησή τους μέσα στην εποχή τους και θα ακολουθεί σύγκρισή τους προς αντίστοιχα νεοελληνικά έργα που έχουν διδαχτεί οι μαθητές. Η ερμηνευτική εργασία σε όλα τα διδασκόμενα κείμενα θα είναι όμοια με της Α' τάξης του Λυκείου.

Η διδασκαλία των κειμένων της (β) και (γ) κατηγορίας είναι δυνατό να παρεμβάλλεται στη διδασκαλία των κειμένων της (α) κατηγορίας.

Β' Γλωσσική διδασκαλία

Συνέχιση της γλωσσικής διδασκαλίας, όπως στην προηγούμενη τάξη, και ειδικότερα: Η επιστημονική ορολογία (οι τρόποι με τους οποίους αποδίδονται στην ελληνική οι επιστημονικοί όροι).

Ενημέρωση των μαθητών με βάση τα κείμενα για τη διαφορετική χρήση της γλώσσας στη λογοτεχνία (αφηγηματική πεζογραφία, ποίηση) και στο δοκιμιακό και επιστημονικό λόγο. Άσκηση στο να διακρίνουν το προσωπικό ύφος του συγγραφέα με την προσεκτική παρατήρηση των ιδιαίτερων τρόπων στη χρήση του λόγου.

Για τη γλωσσική διδασκαλία δε θα διατίθενται ιδιαίτερες διδακτικές ώρες. Θα γίνεται ευκαιριακά κατά την ερμηνευτική επεξεργασία των κειμένων νεοελληνικής λογοτεχνίας ή κατά τη διόρθωση των εκθέσεων.

Γ'. Εκθέσεις, ώρες 1 1/2

Οι εκθέσεις στην τάξη αυτή θα είναι μόνο γραπτές. Δεν είναι λιγότερες από 10. Κάθε έκθεση αποτελεί ενιαίο ολοκληρωμένο επιμέρους κύκλο διδασκαλίας (γραφή - διόρθωση), για τον οποίο διατίθενται 3 διδακτικές ώρες.

Θέματα εκθέσεων

— Διατύπωση τεκμηριωμένων απόψεων, ιδεών, κρίσεων σε συγκεκριμένα περιστατι-

κά ή κοινωνικά φαινόμενα. Η διατύπωση του θέματος γίνεται αναλυτικά, ώστε να αποφεύγεται η ασάφεια.

– Μικρές πραγματείες και μελέτες σε θέματα ποικίλου περιεχομένου. (Το θέμα μπορεί να αναλύεται σε επιμέρους ερωτήσεις, στις οποίες καλούνται να απαντήσουν οι μαθητές).

Θέματα που προκύπτουν από τη διδασκαλία των λογοτεχνικών κειμένων και των δοκιμίων. Συζήτηση των ιδεών του συγγραφέα διατύπωση άλλων απόψεων, ερμηνεία της συμπεριφοράς των προσώπων κτλ. Για το σκοπό αυτό μπορούν να χρησιμοποιηθούν και ορισμένες από τις ερωτήσεις του βιβλίου, όπως είναι διατυπωμένες ή αφού τροποποιηθούν.

Ανάλυση περιεχομένου, περίληψη, κριτική ενός λογοτεχνικού κειμένου ή δοκιμίου. που θα έχουν μελετήσει οι μαθητές.

Η διόρθωση των εκθέσεων θα γίνεται από τον καθηγητή στο σπίτι. Οι διορθωμένες εκθέσεις θα σχολιάζονται στην τάξη κατά τη διάρκεια μιας διδακτικής ώρας. Κατά την εργασία αυτή θα αναφέρονται τα θετικά στοιχεία και γενικά τα προτερήματα των καλών εκθέσεων και θα επισημαίνονται τα συνηθισμένα και κοινά σφάλματα (πραγματικά, λογικά, συντακτικά, ορθογραφικά, στίξης, κυριολεξίας, διάρθρωσης, σύνθεσης κτλ.) με σκοπό την αποφυγή της επανάληψής τους.

Και στην τάξη αυτή θα καταβάλλεται επίμονη προσπάθεια για την αποφυγή της κενολογίας και την άσκηση των μαθητών στην ορθή ανάπτυξη και έκθεση των διανοημάτων τους, όπως και στην προηγούμενη τάξη.

γ) Γ΄ Λυκείου

Α΄. Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας ώρες 2 1/2

Με το βιβλίο της Β΄ Λυκείου έχει ολοκληρωθεί η ιστορική θεώρηση της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Στο βιβλίο της Γ΄ Λυκείου για πολλά στοιχεία (ιστορικά, γραμματολογικά, βιογραφικά) γίνονται συχνά παραπομπές στα προηγούμενα, ενώ οι εισαγωγές είναι συνοπτικές και έχουν σκοπό να υπενθυμίσουν απλώς μερικές βασικές πληροφορίες.

Το βιβλίο της Γ΄ Λυκείου περιέχει τα εξής μέρη:

Α. Ποίηση, από τις αρχές του 19ου αιώνα ως τις μέρες μας.

Β. Αφηγηματική πεζογραφία, από τα τέλη του 19ου αιώνα ως τις μέρες μας.

Γ. Δοκίμια, και

Δ. Ξένη Λογοτεχνία του 20ου αιώνα.

Τα δύο πρώτα μέρη περιλαμβάνουν αντιπροσωπευτικά κείμενα των κυριότερων εκπροσώπων της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας ως το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και χαρακτηριστικά δείγματα της μεταπολεμικής λογοτεχνίας. Ιδιαίτερα στην ενότητα της πεζογραφίας, παρουσιάζονται και εκτενέστερα έργα με ανθολόγηση βασικών αποσπασμάτων, συνδετικές περιλήψεις και κατατοπιστικές εισαγωγές.

Επειδή η έκταση αυτών των έργων είναι μεγάλη, σκόπιμο είναι να διδάσκονται δύο τουλάχιστο το χρόνο και με προπαρασκευή των μαθητών. Σκόπιμο είναι επίσης να ειδοποιούνται νωρίτερα οι μαθητές σχετικά με τη διδασκαλία αυτών των έργων, ώστε να προετοιμάζονται καλύτερα. Η επιλογή των δοκιμίων έγινε με βάση το θέμα τους. Σκόπος δεν ήταν να δοθούν τα είδη του δοκιμίου, αλλά μέσα από δοκιμιακά κείμενα να προβλη-

θούν θέματα σύγχρονα ή που εξακολουθούν να απασχολούν το σύγχρονο άνθρωπο και ιδιαίτερα τον Έλληνα.

Βασικός στόχος του βιβλίου είναι να συνδεθεί η διδασκαλία των κειμένων με την έκθεση. Για το λόγο αυτό στα περισσότερα κείμενα (ειδικότερα στα δοκίμια) μετά τις ερωτήσεις δίνονται γραπτές εργασίες που αναφέρονται σε θέματα του κειμένου ή που σχετίζονται με αυτά και καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα προβληματισμού. Οι εργασίες αυτές μπορούν να τροποποιούνται ή να αντικαθίστανται με ανάλογες κατά την κρίση του καθηγητή και να γράφονται άλλοτε στο σπίτι και άλλοτε στο σχολείο. Επίσης ως γραπτές εργασίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν και ορισμένες από τις ερωτήσεις. Σκόπιμο είναι πάντως να διδαχθούν αρκετά δοκίμια.

Είναι ευνόητο ότι ο καθηγητής θα πρέπει από την αρχή της χρονιάς να προγραμματίσει τη δουλειά του και να επιλέξει τα κείμενα που πρόκειται να διδάξει, για να υπηρετήσει καλύτερα τους σκοπούς του βιβλίου.

Β'. Γλωσσική διδασκαλία

Αυτή θα γίνεται ευκαιριακά, κατά τη διδασκαλία των κειμένων και τη διόρθωση των εκθέσεων, και θα αποβλέπει κυρίως στον πλουτισμό του λεξιλογίου (ιδιαίτερα σε αφηρημένες έννοιες) και στην άσκηση στο δοκιμακό λόγο, όπως αναφέρεται πιο πάνω.

Γ'. Εκθέσεις, ώρες 1 1/2

Γράφεται μία έκθεση κάθε δεκαπενθήμερο σε διάρκεια δύο διδακτικών ωρών. Πρέπει να γράφονται 10 τουλάχιστον εκθέσεις καθε διδακτικό έτος. Μπορούν επίσης να γραφτούν και στο σπίτι 3 εκθέσεις το χρόνο, μία σε κάθε τρίμηνο.

Η διδασκαλία της έκθεσης συνδέεται με τη διδασκαλία των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της τάξης αυτής. Για το σκοπό αυτό διδάσκονται αρκετά δοκίμια, ώστε να προκαλείται προβληματισμός και συζήτηση, από την οποία να παράγεται το αναγκαίο υλικό που θα προωθήσει το στοχασμό και θα αποτελέσει την υποδομή για την έκθεση. Παράλληλα διδάσκονται και λογοτεχνικά κείμενα, τα οποία επίσης υπηρετούν τον πιο πάνω σκοπό. Ειδικά η διδασκαλία δοκιμίων αποβλέπει στο να ασκηθούν οι μαθητές στο δοκιμακό λόγο με τις ιδιαίτερες απαιτήσεις του.

Θέματα εκθέσεων:

– Διατύπωση απόψεων, ιδεών, κρίσεων σε συγκεκριμένα περιστατικά ή κοινωνικά φαινόμενα. (Η παρουσίαση του θέματος γίνεται σε πολλούς στίχους, ώστε να αποφεύγεται η ασάφεια της διατυπώσεώς του).

– Μικρές πραγματείες και μελέτες σε θέματα ποικίλου περιεχομένου. (Όπου το θέμα δεν προσφέρεται για εκτενέστερη διατύπωση, αναλύεται σε επιμέρους ερωτήσεις, στις οποίες καλούνται να απαντήσουν οι μαθητές).

– Σκέψεις και ιδέες με αφορμή ένα σύντομο κείμενο (μία ή περισσότερες στροφές ενός ποιήματος, ένα απόσπασμα μέχρι μία σελίδα λογοτεχνικού, φιλοσοφικού, επιστημονικού κλπ. κειμένου).

– Ανάλυση περιεχομένου, περίληψη, κριτική ενός λογοτεχνικού, φιλοσοφικού, επιστημονικού κλπ. έργου που θα έχουν μελετήσει οι μαθητές ύστερα από υπόδειξη του καθηγητή.

– Κριτική ανάλυση έργων αρχαίας ή νέας λογοτεχνίας που διδάσκονται στην τάξη και είναι πρόσφατα στη μνήμη των μαθητών (γενική αναφορά στις φιλολογικές αρετές και το περιεχόμενο ή απάντηση σε συγκεκριμένες ερωτήσεις).

Η διόρθωση των εκθέσεων γίνεται από τον καθηγητή στο σπίτι. Οι διορθωμένες εκθέσεις σχολιάζονται στην τάξη κατά τη διάρκεια μίας διδακτικής ώρας. Κατά την εργασία αυτή αναφέρονται τα θετικά στοιχεία και γενικά τα προτερήματα των καλών εκθέσεων και επισημαίνονται τα συνηθισμένα και κοινά σφάλματα (πραγματικά, λογικά, συντακτικά, ορθογραφικά, στίξεως, κυριολεξίας, διαρθρώσεως, συνθέσεως κλπ.) με σκοπό την αποφυγή της επαναλήψεώς τους και δίνονται οδηγίες για τη σύνθεση και την έκθεση ιδεών.

Και στην τάξη αυτή καταβάλλεται επίμονη προσπάθεια για την αποφυγή της κενολογίας και την άσκηση των μαθητών στην όρθη ανάπτυξη και έκθεση των διανοημάτων τους, όπως και στην προηγούμενη τάξη.

3. ΟΔΗΓΙΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ

Για τη διδασκαλία της έκθεσης στη Γ΄ Λυκείου όλων των Δεσμών κρίνουμε σκόπιμο να ληφθούν υπόψη από τους διδάσκοντες τα ακόλουθα:

Τα θέματα των εκθέσεων πρέπει πάντοτε να είναι ουσιαστικά ως προς το περιεχόμενο και να παρέχουν στους μαθητές τη δυνατότητα να εκφράζουν τις ιδέες τους, ιδιαίτερα για προβλήματα της ζωής και της κοινωνίας.

Είναι προτιμότερο να συνδέονται με το σύγχρονο προβληματισμό, να ανταποκρίνονται στις εμπειρίες, τα ενδιαφέροντα και τις γνώσεις όλων των μαθητών του ελλαδικού χώρου και να αγγίζουν την ευαισθησία τους. Προπάντων να μην είναι εξειδικευμένα ούτε επιγραμματικά διατυπωμένα.

Θέματα εκθέσεων μπορούν να προκύψουν από τη διδασκαλία των λογοτεχνικών κειμένων και των δοκιμίων (με τα οποία συνδέεται στενά η διδασκαλία της έκθεσης), καθώς και από άλλα μαθήματα ή συζητήσεις που γίνονται στην τάξη.

Σύμφωνα με το Αναλυτικό Πρόγραμμα τα θέματα μπορούν να είναι:

- α) συγκεκριμένα περιστατικά ή κοινωνικά φαινόμενα, για τα οποία θα ζητείται η διατύπωση απόψεων, κρίσεων και ιδεών,
- β) θέματα ποικίλου περιεχομένου για τη σύνταξη μικρών πραγματειών και μελετών,
- γ) ένα σύντομο κείμενο (μία ή περισσότερες στροφές ενός ποιήματος, απόσπασμα λογοτεχνικού, φιλοσοφικού, επιστημονικού κτλ. κειμένου), που θα αποτελεί αφορμή για την έκφραση σκέψεων και ιδεών,
- δ) κριτική ανάλυση έργων της αρχαίας ή της νέας λογοτεχνίας, που διδάχτηκαν στην τάξη (γενική αναφορά στις φιλολογικές αρετές και το περιεχόμενο ή απάντηση σε συγκεκριμένες ερωτήσεις).

Με τα Κ.Ν.Α. της Γ΄ Λυκείου παρέχεται πρόσθετη βοήθεια στη διδασκαλία των κειμένων τόσο των λογοτεχνικών όσο, κυρίως, των δοκιμίων με την έκθεση. Γι' αυτό είναι αναγκαίο να διδαχθούν αρκετά δοκίμια, τα οποία θα δώσουν αφορμή για προβληματισμό και συζήτηση, από την οποία θα παραχθεί το αναγκαίο υλικό που θα προωθήσει το στοχασμό και θα αποτελέσει την υποδομή για την έκθεση. Ανάγκες διδακτικές επέβαλαν την επιλογή κειμένων που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα προβληματισμού με τα θέματα που πραγματεύονται και όχι την αναζήτηση καθαρά τεχνοκριτικών δοκιμίων.

Η διδασκαλία του δοκιμίου αποβλέπει στο να ασκηθούν οι μαθητές στο δοκιμιακό λόγο με τις ιδιαίτερες απαιτήσεις του. Ο δοκιμιακός λόγος των κειμένων που ανθολο-

γούνται στο βιβλίο, ενώ πλησιάζει τον επιστημονικό λόγο, δεν έχει τη σχολαστική αυστηρότητα της πραγματείας, παρουσιάζει ένα βαθμό ελευθερίας στην οργάνωση και ανάπτυξη του θέματος και καλλιεργεί το προσωπικό ύφος χωρίς παραδοξότητες, εκζητήσεις και λογοτεχνισμούς. Τα χαρακτηριστικά αυτά μπορούν να τα μελετήσουν οι μαθητές στα δοκίμια που θα διδαχθούν, αν προσεχτούν ιδιαίτερα οι ερωτήσεις επεξεργασίας. Γι' αυτό είναι αναγκαίο να εκμεταλλευτούμε τις ερωτήσεις και τις γραπτές ασκήσεις του βιβλίου κατά τον καλύτερο τρόπο.

Η διδασκαλία όμως των Κ.Ν.Α. δεν έχει μοναδικό στόχο να υποβοηθήσει τη διδασκαλία της έκθεσης. Το Α.Π. προσδιορίζει ένα πλατύ φάσμα στόχων, που σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να παραμερίζονται ή να καταστρατηγούνται. Γι' αυτό, εκτός από τα δοκίμια, θα διδάσκονται και τα άλλα λογοτεχνικά κείμενα και θα αποφεύγεται η μονομέρεια της διδασκαλίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δε θα εξυπηρετείται σε κάθε ευκαιρία και η διδασκαλία της έκθεσης.

Η διατύπωση των θεμάτων πρέπει να είναι τέτοια, ώστε να προσανατολίζει κάπως το μαθητή, να τον βοηθάει στην ανάκληση ορισμένου παραστατικού υλικού και στην οργάνωση και ανάπτυξη του. Οποσδήποτε όμως δεν πρέπει να δεσμεύει το μαθητή στην ελεύθερη έκφραση των απόψεών του ούτε στη γενική στάση που πρέπει να πάρει απέναντι στο πρόβλημα που του θέτει.

Η διατύπωση του θέματος μπορεί να λάβει τις ακόλουθες μορφές:

Α. Αναλυτική διατύπωση. Το θέμα στην περίπτωση αυτή διατυπώνεται ως πρόβλημα για διερεύνηση χωρίς προκαθορισμό ορισμένης θέσης. Επιμερίζονται ορισμένα βασικά του σημεία που διευκολύνουν την ανάπτυξη του. Μπορούμε να δίνουμε στην αναλυτική διατύπωση και δύο αντίθετες απόψεις, να ζητούμε τη διερεύνησή τους και την υποστήριξη μιας προσωπικής θέσης.

Δίνουμε παρακάτω δύο παραδείγματα αναλυτικής διατύπωσης:

Παράδειγμα 1ο

Σε πρόσφατη τηλεοπτική εκπομπή σχετικά με τα προβλήματα που απασχολούν τους νέους της επαρχίας και της Αθήνας ακούστηκαν οι παρακάτω απόψεις:

1. Οι νέοι της επαρχίας είπαν ότι ασφυκτιούν μέσα στον κλοιό των μεγάλων με τις απαγορεύσεις τους και τα ταμπού, η μικρή κοινωνία περιορίζει την ελευθερία τους για ψυχαγωγία και έκφραση, ελέγχει τις κινήσεις και τη συμπεριφορά τους, με συνέπεια να ονειρεύονται τη φυγή και την εγκατάστασή τους, μόλις τελειώσουν το σχολείο, σε μεγάλα αστικά κέντρα, όπου άγνωστοι μεταξύ αγνώστων θα μπορέσουν να ζήσουν ελεύθερα.

2. Οι νέοι της Αθήνας υποστήριξαν ότι αισθάνονται έντονα τη μοναξιά χωρίς ανθρώπινες σχέσεις μέσα στον απάνθρωπο κόσμο των μεγάλων. Εγκλωβιζόμαστε, είπαν χαρακτηριστικά, σε πολυάνθρωπα οικοδομικά μεγαθήρια. Η αισθητική του περιβάλλοντος μας δίνει και το μέτρο του σεβασμού για τον άνθρωπο.

Βασισμένοι στις παραπάνω απόψεις να επισημάνετε τα κοινά σημεία και τις διαφορές και να εκθέσετε την προσωπική σας αντίδραση.

Παράδειγμα 2ο

Πολλοί υποστηρίζουν ότι η προσφορά κινήτρων, όπως π.χ. οι οικονομικές και κοινωνικές παροχές ή οι ηθικές διακρίσεις, ενθαρρύνει τη δημιουργική δραστηριότητα των ατόμων ή των ομάδων, ενώ η έλλειψή τους οδηγεί στην αδιαφορία και τη στασιμότητα. Άλλοι όμως ισχυρίζονται ότι τα κίνητρα ενισχύουν ορισμένα αρνητικά κοινωνικά φαινόμενα,

όπως είναι ο εγωισμός, το πνεύμα του υπολογισμού και ο ανταγωνισμός. Με βάση τα δεδομένα αυτά και την εμπειρία σας από τη σχολική και κοινωνική ζωή να εκθέσετε τις προσωπικές σας απόψεις.

B. Παράθεμα που χρησιμοποιείται ως αναλυτική διατύπωση θέματος.

Η αναλυτική διατύπωση του θέματος είναι μια μορφή, που θέλει ιδιαίτερη προσοχή. Υπάρχει κίνδυνος να οδηγηθούμε στην τυποποίηση. Γι' αυτό μπορούμε να την εναλλάσσουμε με επιλεγμένα παραθέματα που προσανατολίζουν στον ίδιο στόχο, αλλά έχουν πιο προσεγμένη διατύπωση. Δίνουμε δύο παραδείγματα:

Παράδειγμα 1ο

Η τέλεια φίλια για την οποία μιλώ, είναι αδιαίρετη: ο καθένας δίνεται τόσο ολοκληρωτικά στο φίλο του, που δεν του μένει τίποτα να μοιραστεί με άλλους. Αντιθέτως, λυπάται που δεν είναι διπλός, τριπλός ή τετραπλός, και που δεν έχει περισσότερες ψυχές και περισσότερες θελήσεις, για να τις προσφέρει όλες σ' αυτό το σκοπό. Τις κοινές φιλίες μπορείς να τις μοιράζεις: μπορείς ν' αγαπάς σε τούτον εδώ την ομορφιά, σ' εκείνον τον άλλο την κοινωνικότητά του, στον άλλο τη γενναιοδωρία, εκείνον σαν πατέρα σου, ετούτον σαν αδελφό σου και ούτω καθεξής, αλλά αυτή η φίλια, που κατέχει την ψυχή και την κατευθύνει μ' όλη της την κυριαρχία, είναι αδύνατο να είναι διπλή.

Μονταίν

Παράδειγμα 2ο

«... όσο συνεχίζονται οι πυρηνικοί εξοπλισμοί τόσο περισσότερο η ανθρωπότητα απειλείται να έρθει στην καταστροφή: κάθε νέο σύστημα εξοπλισμών δεν εξασφαλίζει την ασφάλεια ούτε στην Ανατολή ούτε στη Δύση, αλλά αυξάνει περισσότερο την απειλή του θανάτου και του ολοκαυτώματος».

Γκίντερ Γκρας

Γ. Παράθεμα που χρησιμοποιείται για κατανόηση και σχολιασμό - έκφραση της προσωπικής αντίδρασης.

Στην περίπτωση αυτή δίνουμε μια συνθετότερη παράγραφο που απαιτεί κάποια επεξεργασία και ερωτήσεις για την κατανόησή της. Η μορφή αυτή του θέματος είναι πιο προωθημένη, γιατί μας φέρνει πιο κοντά στο θέμα - δοκίμιο. Ένα άλλο πλεονέκτημα σ' αυτή τη μορφή θέματος είναι ότι περιορίζεται ο υποκειμενισμός στην αξιολόγηση του γραπτού, αφού η πρώτη ερώτηση μπορεί να σταθμιστεί με αντικειμενικότερο κριτήριο.

Παράδειγμα

Αν ο άνθρωπος φέρθηκε ως τώρα με αγριότητα και απερισκεψία, όπως όλα τα θηρία, και όταν καταλαβαίνει ότι έχει την υπεροχή, λύνει τις διαφορές του με τη βία, το γεγονός αυτό δεν σου δίνει το λογικό δικαίωμα να περιμένεις ότι θα επαναλαμβάνεται επ' άπειρον και πολύ λιγότερο να υποστηρίζεις ότι πρέπει να επαναλαμβάνεται. Γιατί τίποτε δεν εμποδίζει να αλλάξει αύριο και στο σημείο αυτό η ροή της ιστορίας (φαινόμενο όχι τόσο σπάνιο όσο νομίζεται) είτε από τη συνδρομή διάφορων απρόβλεπτων περιστάσεων, είτε με την πρωτοβουλία του ίδιου του ανθρώπου, που αφού έχει τις καταβολές του λογικού, μπορεί κάποτε να λογικευτεί και ν' αποφασίσει να αξιοποιεί με άλλους συμπεφορτέρους

και ευπρεπέστερους τρόπους την περίσσεια των σωματικών και πνευματικών του δυνάμεων, όχι με τον εξευτελισμό και τη σφαγή των ομοίων του.

Ε.Π. Παπανούτσος

α) Ποια είναι η βασική ιδέα που περιέχεται στο παραπάνω απόσπασμα και με ποια επιχειρήματα τη στηρίζει ο συγγραφέας;

β) Σχετικά με την παραπάνω θέση να εκθέσετε την προσωπική σας άποψη τεκμηριώνοντάς την με αποδεικτική επιχειρηματολογία.

Δ. Παράδειγμα αναλυτικής διατύπωσης θέματος από τη διδασκαλία Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας.

Μετά την ολοκλήρωση της διδασκαλίας ενός λογοτεχνικού κειμένου συζητείται στην τάξη ένα από τα θεματικά κέντρα του, κατά προτίμηση εκείνο που παρουσιάζει μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τους μαθητές και έχει σχέση με προβλήματα της ζωής και της κοινωνίας. Τέτοια αφορμή προσφέρει το ποίημα του Καβάφη «Ηγεμών εκ Δυτικής Λιβύης».

«Πολλοί άνθρωποι, ιδιαίτερα νέοι, προσπαθούν με τη συμπεριφορά τους να μιμηθούν άλλους και να φανούν διαφορετικοί από ό,τι είναι.

Να ερευνήσετε τα ελατήρια και τις συνέπειες αυτής της συμπεριφοράς και να διατυπώσετε τις απόψεις σας».

(Κ.Ν.Λ. Γ' Λυκείου, σελ. 29).

Ασκήσεις με τη μορφή διαγραμμάτων

Μια ενδεικτική μορφή άσκησης είναι η σύνταξη διαγραμμάτων σε αναλυτικά διατυπωμένο θέμα. Αυτή την άσκηση μπορούμε να τη χρησιμοποιήσουμε βοηθητικά, εφόσον κρίνουμε ότι μας εξυπηρετεί. Κυρίως όμως θα συντάσσονται διαγράμματα μετά τη διδασκαλία κάθε δοκιμίου. Δίνουμε δύο παραδείγματα:

Παράδειγμα 1ο

Πολλοί υποστηρίζουν ότι με τη δωρεάν παιδεία λύνεται οριστικά το πρόβλημα της ισοσύτητας των ευκαιριών, αφού παρέχονται σε όλους τους νέους ίσες ευκαιρίες για σπουδές. Άλλοι αντίθετα υποστηρίζουν ότι, παρ' όλο που το μέτρο είναι ευεργετικό, δεν εξασφαλίζει ίσες εκπαιδευτικές δυνατότητες, γιατί υπάρχουν άλλοι είδους ανισότητες που δε θεραπεύονται με εκπαιδευτικά μέτρα και έχουν δυσμενείς επιπτώσεις στην πρόοδο των μη ευνοημένων νέων.

Αφού αναλύσετε τις δύο αντιτιθέμενες απόψεις, διατυπώστε τη δική σας θέση πάνω στο πρόβλημα και τεκμηριώστε την με συγκεκριμένα παραδείγματα.

Διάγραμμα

- I. Η δωρεάν παιδεία λύση του προβλήματος ισοσύτητας των ευκαιριών:
 - A. Δυνατότητα σπουδών σε όλους
 - B. Κοινό πρόγραμμα μαθημάτων και κοινή οργάνωση σχολείων
 - Γ. Κοινά βιβλία και καθορισμένη εξεταστέα ύλη
 - Δ. Μη επιλεγμένο διδακτικό προσωπικό

- II. Η δωρεάν παιδεία δε δίνει ίσες ευκαιρίες, γιατί παραγνωρίζει:
- A. Τον παράγοντα της κοινωνικής καταγωγής
 - B. Το γεωγραφικό περιβάλλον του τόπου διαμονής
 - Γ. Το πνευματικό περιβάλλον του νέου
 - Δ. Τα κίνητρα για σπουδές
- III. A. Πέρα από αυτά η δωρεάν παιδεία δεν είναι εντελώς δωρεάν, γιατί προϋποθέτει:
- 1. Αγορά μερικών βιβλίων και της γραφικής ύλης
 - 2. Πρόσθετα έξοδα (ενοίκιο, φαγητό, φροντιστήρια κτλ.)
- B. Η παιδεία δεν παρέχεται μόνο στο σχολείο:
- 1. Απαιτούνται πρόσθετα βιβλία
 - 2. Κατάλληλο πολιτιστικό περιβάλλον
 - 3. Γνώση ξένων γλωσσών κτλ.

Παράδειγμα 2ο

Όλοι αναγνωρίζουν ότι ένα από τα βασικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι νέοι είναι η εκλογή του επαγγέλματος. Ακόμη, όλοι παραδέχονται ότι η σωστή εκλογή του επαγγέλματος έχει αποφασιστική σημασία και για το άτομο και για το κοινωνικό σύνολο. Γνωστό είναι επίσης ότι οι νέοι πολλές φορές δεν προσανατολίζονται σωστά στην εκλογή του επαγγέλματος.

Ποιοι παράγοντες συντελούν στην εκλογή του επαγγέλματος;

Πότε νομίζετε ότι η εκλογή είναι σωστή και γιατί μια τέτοια εκλογή θεωρείται αποφασιστική για το άτομο και το κοινωνικό σύνολο;

Διάγραμμα

I. Στην εκλογή του επαγγέλματος συντελούν:

- A. Το άμεσο περιβάλλον
- B. Το σχολείο
- Γ. Το έμμεσο περιβάλλον
- Δ. Η αυτογνωσία

II. Σωστή είναι η εκλογή του επαγγέλματος, όταν αυτό:

- A. Μας αρέσει
- B. Ανταποκρίνεται στις κλίσεις και τα ενδιαφέροντά μας
- Δ. Εξασφαλίζει συνεχή εργασία
- E. Αποφέρει ικανοποιητικές απολαβές
- ΣΤ. Προσδίδει κοινωνική επιφάνεια

III. Η σωστή εκλογή έχει μεγάλη σημασία

A. Για το άτομο, γιατί:

- 1. Του δίνει τη δυνατότητα να διαλέξει τον τρόπο ζωής που θέλει
- 2. Ικανοποιεί τη δημιουργική του έφεση
- 3. Εξασφαλίζει την ψυχική του ισορροπία

B. Για το κοινωνικό σύνολο, γιατί:

- 1. Συντελεί στην καλύτερη απόδοση (ποσοτική και ποιοτική)
- 2. Συμβάλλει στην κοινωνική πρόοδο
- 3. Εντάσσει αρμονικά το άτομο στο κοινωνικό σύνολο.

Αποδοτικότερη άσκηση είναι να ζητήσουμε από τους μαθητές να καταγράψουν το διάγραμμα του δοκιμίου μετά τη διδακτική του επεξεργασία.

Με τον τρόπο αυτό θα αναπτύξουν την παρατηρητικότητα τους σχετικά με τη διάρθρωση των δοκιμίων, θα δουν την ευελιξία των σχεδίων και θα διαπιστώσουν ότι δεν υπάρχει γενικό προκαθορισμένο μοντέλο διαγράμματος, αφού κάθε θέμα έχει το δικό του διάγραμμα. Η εκ των προτέρων τεχνητή κατασκευή ενός διαγράμματος, αν τηρηθεί απαρέγκλιτα, θα είναι δεσμευτική για τη σκέψη. Αυτό δε σημαίνει ότι δε χρειάζεται κάποιο πλάνο που θα χρησιμεύσει ως οδηγός, μόνο που το πλάνο αυτό είναι στην πράξη τροποποιήσιμο. Πρέπει να εκμεταλλευόμαστε τις ασκήσεις που υπάρχουν στο σχολικό βιβλίο τις σχετικές με τα διαγράμματα των δοκιμίων. Ενδεικτικά αναφέρουμε την ερώτηση 2 της σελ. 226, την 1 της σελ. 232 και την 5 της σελ. 244.

Εκτός από τις ασκήσεις - διαγράμματα ο καθηγητής μπορεί να χρησιμοποιήσει όποια άλλη μορφή άσκησης κρίνει ότι προσφέρεται για τη διδασκαλία της έκθεσης. Αναφέρουμε ενδεικτικά: συγκέντρωση υλικού από τους μαθητές για ορισμένο θέμα και επιλογή των στοιχείων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν, αντιστροφή της θέσης (ή των θέσεων) ενός θέματος και υποστήριξη με ανάλογα επιχειρήματα (:προφορική άσκηση), αναγνώριση κειμένων με κοινό θέμα και σύγκριση που θα αποβλέπει στην αξιολόγησή τους κ.ά.

III. ΙΣΤΟΡΙΑ

1. Α' Λυκείου, ώρες 2.

Λευτέρη Σταυριανού, **Ιστορία του Ανθρώπινου γένους**, (για το α' τετράμηνο)

Ύστερα από την αφηγηματική διδασκαλία της Ιστορίας στις 3 τάξεις του γυμνασίου ο μαθητής μπορεί να βοηθηθεί να παρακολουθήσει μια γενική θεώρηση της πορείας του Ανθρώπου.

Πρόκειται για μια πρωτοφανέρωτη στο σχολείο μας συγγραφή που εξελίσσεται στα ακόλουθα στάδια:

α. Αγωνιώδης προσπάθεια του ανθρώπου να επιβιώσει πάνω στον πλανήτη (από την εποχή του «τροφοσυλλέκτη» ως σήμερα).

β. Διάρκης προσπάθεια για καλύτερη πολιτική οργάνωση.

γ. Πολιτισμική δημιουργία.

δ. Προβλήματα του σύγχρονου κόσμου και συναφείς προβληματισμοί.

ε. Ο συγγραφέας με ιδιαίτερη φροντίδα και ευαισθησία αναφέρεται στο πανανθρώπινο σήμερα αίτημα για ειρήνη στον κόσμο, χωρίς θέβαια να παραλείπει να αναλύσει τον έντονο ανταγωνισμό των υπερδυνάμεων. Προσφέρει έτσι στους διδάσκοντες τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν το προσφερόμενο πληροφοριακό υλικό, για να ευαισθητοποιήσουν σχετικά τους μαθητές.

Ερμηνευτική ιδέα του συγγραφέα, από την αρχή ως το τέλος της συγγραφής του, συνοψίζεται στα ακόλουθα σημεία:

α. Οι τεχνολογικές εφευρέσεις-κατακτήσεις κάθε εποχής αποτελούν αφετηρία κοινωνικών και άλλων εξελίξεων.

β. Οι τεχνολογικές δυνατότητες κάθε εποχής δημιούργησαν διάφορες μορφές εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο, πράγμα που αποτελεί οξύ πρόβλημα για την εποχή μας.

γ. Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας με πολλή ευαισθησία και δεισιδουλικότητα προσθέτει τη δική του αισιόδοξη προοπτική.

Το κείμενο του συγγραφέα είναι γλαφυρό και αφομοιώσιμο (και απαλλαγμένο από χρονολογικές και άλλες λεπτομέρειες) και προσφέρεται για διδασκαλία με ευρύτερους ορίζοντες.

Τώρα ο καθηγητής μπορεί να θέτει στόχους όχι για μια διδακτική ώρα, αλλά για μια ευρύτερη διδακτική ενότητα.

Σημείωση:

Το βιβλίο συνοδεύεται και από βοήθημα για τον καθηγητή, που είναι μια σημαντική συμβολή στη διδασκαλία του μαθήματος: έτσι ο καθηγητής βοηθείται να οργανώνει καλύτερα την πορεία της διδασκαλίας και να παρακολουθεί την καλύτερη αφομοίωση από τους μαθητές του περιεχομένου της ενότητας που πρόκειται να διδαχτεί.

Για το β' τετράμηνο ελπίζουμε να έχει εκτυπωθεί η συγγραφή: «Ιστορία του Ελληνικού Κράτους».

2. Β' Λυκείου, ώρες 2.

Θα διδαχτεί η **Θεματική Ιστορία**. Το α' τεύχος περιέχει 4 **θέματα**. Εφέτος μπορούν να διδαχτούν με τη σειρά που είναι στο βιβλίο. Ως το Φλεβάρη του 1987 υπολογίζουμε ότι θα έχει φτάσει στα σχολεία και το β' τεύχος που θα περιέχει **θέματα** από τη Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία. Τότε οι διδάσκοντες -ανάλογα με τις δυνατότητες που θα τους παρέχει ο σχολικός χρόνος και σύμφωνα με τις προσωπικές τους εκτιμήσεις- θα μπορούν να επιλέξουν ποια κεφάλαια-θέματα θα διδάξουν

Τελικός στόχος είναι οι διδάσκοντες να επιλέγουν από την αρχή της σχολικής χρονιάς τα θέματα που θα μπορούν να διδάξουν απ' αυτό το βιβλίο, όταν θα το έχουν στα χέρια τους ως ενιαίο σύνολο από το Σεπτέμβρη του 1987.

3. Γ' Λυκείου

α. Η Ιστορία ως αντικείμενο Γενικής Παιδείας, – (ώρες 2/1 την εβδομάδα)

1. Από τη συγγραφή των: Β. Σκουλάτου – Ν. Δημακόπουλου – Σωτήρη Κόνδη, **Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη** (τεύχη β' και γ') θα διδαχτούν μερικά μόνο κεφάλαια που θα επιλέξουν οι διδάσκοντες, ίσως και σε συνεργασία με τους μαθητές τους. Μέσα στα κεφάλαια που θα επιλέξουν αναμένεται ότι θα περιέχονται κυρίως σελίδες της ελληνικής ιστορίας, όπως:

- από το κεφάλαιο ΙΓ' (§§1,3,5,6,7,8)
- από το κεφάλαιο ΙΕ' (η εσωτερική πολιτική την περίοδο του 1821)
- από την περίοδο 1832–1909 (οι εξελίξεις στην οικονομία της χώρας)
- από την ελληνική ιστορία 1909–1949 (όσα τουλάχιστον αναφέρονται στη δεκαετία 1940–50).

Από την Ευρωπαϊκή και Παγκοσμια Ιστορία φαίνεται αναγκαία επιλογή το κεφάλαιο ΙΖ' για τη **Βιομηχανική Επανάσταση**, για δυο κύριους λόγους: (1) οι συνέπειες εκείνης της επανάστασης διαμόρφωσαν το σύγχρονο κόσμο και (2) η κατανόηση αυτού του θέματος αποτελεί ουσιαστική υποδομή για την κατανόηση και της Κοινωνιολογίας.

Διευκρίνιση:

Στην τάξη αυτή οι μαθητές:

- (1) Έχουν από χρόνια διδαχτεί την ιστορία ως συνεχή αφήγηση (αρχαία, μεσαιωνική, νεότερη, σύγχρονη).
- (2) Ενδιαφέρονται συνήθως πιο πολύ για τη νεότερη – σύγχρονη ιστορία.
- (3) Έχουν αντιληπτική ικανότητα για να εμβαθύνουν στα γεγονότα και να κατανοούν τους παράγοντες της ιστορικής εξέλιξης.

Με αυτές τις προϋποθέσεις η διδασκαλία και μερικών μόνο κεφαλαίων είναι για τους μαθητές μορφωτική, αν επιπρόσθετα οι διδάσκοντες: (1) προσχεδιάζουν κάθε φορά μια σύντομη «τοποθέτηση» της διδασκόμενης ενότητας μέσα στη γενική ιστορική πορεία και (2) αξιοποιούν εύστοχα τις «πηγές» που συνοδεύουν την αφήγηση.

2. Για τη αξιοποίηση των «πηγών», που συνοδεύουν τη βασική αφήγηση, οι διδάσκοντες παρακαλούνται:

α. Να έχουν υπόψη όσα σχετικά έχουν γραφτεί στις αντίστοιχες «Οδηγίες» του Γυμνασίου.

β. Να διευκρινίζουν σταθερά στους μαθητές τους:

- ότι η ιστορική αφήγηση είναι κατά κάποιο τρόπο μια συναίρεση και ερμηνεία των «πηγών»,
- ότι οι «πηγές» συχνά διαφέρουν ως προς τις πληροφορίες που περιέχουν και τις κρίσεις που κάνουν για γεγονότα, πρόσωπα και καταστάσεις.
- ότι συχνά και οι αξιολογήσεις των ιστορικών είναι αντίθετες ή και αντιφατικές,
- ότι γι' αυτούς τους λόγους η ιστορία γράφεται και ξαναγράφεται από κάθε γενιά και ότι η κάθε γραφή είναι μια «προσέγγιση στην ιστορική αλήθεια».

γ. Να εξηγούν στους μαθητές τους ότι με αυτό το νόημα η μελέτη της ιστορίας είναι μια προσπάθεια για την κατανόηση της ιστορικής και κοινωνικής πραγματικότητας και μια άσκηση της κριτικής ικανότητας για όσα έχουν συμβεί και όσα συμβαίνουν γύρω μας.

δ. Να έχουν υπόψη και όσα γράφονται στην επόμενη παράγραφο β.

β. Η ιστορία ως μάθημα «δέσμης»

1. Θέματα Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας από τις «πηγές». Ώρες 3 την εβδομάδα.

Να διδαχτούν:

Το α' τεύχος με τη σειρά των κεφαλαίων του τεύχους. Το β' τεύχος σύμφωνα με τις ειδικές οδηγίες που περιέχονται στον πρόλογο του τεύχους.

Για τη διδασκαλία των δύο αυτών τευχών φαίνονται χρήσιμες και οι παρακάτω διευκρινιστικές οδηγίες:

α. Η διδασκαλία της ιστορίας δεν αποβλέπει στην απομνημόνευση αλλά στη δημιουργική «αναβίωση», που μέσα απ' αυτή φαίνονται οι παλμοί της ζωής και οι δυνάμεις που κινούν την ιστορική πορεία.

β. Για το λόγο αυτό αναζητούνται διαρκώς τα «αίτια» των γεγονότων, τα «κίνητρα» των ανθρώπων, οι «συνθήκες», όπου μέσα εκδηλώθηκαν τα γεγονότα, ενδεχόμενα οι παράγοντες που τα επηρέασαν.

γ. Τελικά επιδιώκεται η «αξιολόγηση» των κινήτρων και των αποτελεσμάτων, όχι για λόγους επιδοκίμασις ή καταδίκης, ευλογίας ή αναθέματος, αλλά για λόγους άσκησης των μαθητών στη διατύπωση «γνώμης» προσωπικής, υπεύθυνης, ελεύθερης και τεκμηριωμένης, με βάση τις υπάρχουσες συγκεκριμένες (στο βιβλίο τους πρώτα) πληροφορίες.

δ. Όλοι οι παραπάνω στόχοι διευκολύνονται με τη μελέτη των «πηγών», που συνοδεύουν κάθε ενότητα διδακτική. Οι «πηγές» αυτές δεν είναι επαρκείς ούτε πάντα αντιπροσωπευτικές, ούτε ίσως οι προσφορότερες· είναι όμως ενδεικτικές, ώστε μέσα απ' αυτές:

(1) ο μαθητής να εθίζεται στην έννοια της τεκμηρίωσης·

(2) να μαθαίνει ότι η ιστορική αφήγηση δεν είναι γραφή αυθαίρετη·

(3) να συνθηθίζει να ζητάει «τεκμήρια» και επιχειρηματολογία για τις «θέσεις» που άλλοι υποστηρίζουν·

(4) να γυμνάζεται ώστε να γίνει ικανός να προσφέρει και ο ίδιος τεκμήρια και επιχειρηματολογία για την υποστήριξη των δικών του απόψεων.

ε. Σε κάθε περίπτωση τονίζεται ότι οι διάφορες εκφάνσεις της ιστορικής ζωής (οικονομική οργάνωση, κοινωνικοί και πολιτικοί θεσμοί, εκπ/κοί θεσμοί, τέχνη, διπλωματία, νομοθεσία) συναποτελούν τον πολιτισμό της ιστορούμενης εποχής και κοινωνίας και ότι οι τομείς του πολιτισμού είναι τμήματα ενός όλου που αλληλεξαρτώνται και αλληλοερμηνεύονται.

στ. Πάντως οι «πηγές» δεν αποτελούν στοιχείο που προστίθεται στην άλλη αφήγηση για λόγους οποιασδήποτε εξέτασης· άλλο ζήτημα που η μελέτη τους επηρεάζει αναμφίβολα και πλουτίζει κάθε αναπαράσταση (προφορική και γραπτή) της άλλης αφήγησης.

ζ. Η εξέταση δεν είναι άκριτη απομνημόνευση των σελίδων της ιστορικής αφήγησης, αλλά δημιουργική αναπαράσταση του ζητούμενου θέματος, με ακριθή βέβαια στοιχεία σε ελεύθερη όμως αφήγηση. Και, με την προϋπόθεση ότι θα έχει προηγηθεί διδασκαλία όπως περίπου την αναλύσαμε πιο πάνω, η εξέταση μπορεί να ζητάει:

– Κάποια πληροφοριακά στοιχεία από αυτά που περιέχονται στο σχολικό εγχειρίδιο.

– Κριτική των γεγονότων, πράξεων, προσώπων που περιέχονται στο βιβλίο.

– Εκτίμηση–αξιολόγηση των προσώπων (και των κινήτρων τους) και πράξεων που περιέχονται στο βιβλίο.

– Υπεράσπιση ή ανασκευή μιας «θέσης» που σχετίζεται βέβαια με όσα περιέχει το βιβλίο.

– Ελεύθερη διατύπωση προσωπικής γνώμης για γεγονότα, πρόσωπα, καταστάσεις που περιέχονται στο βιβλίο.

- Ανάλυση εννοιών ή σύγκριση καταστάσεων από εκείνες που περιέχονται στο βιβλίο.
- η. Σε όλες τις παραπάνω βαθμίδες λαμβάνονται υπόψη υπέρ του μαθητή:
 - η ακρίβεια, η σαφήνεια, η πληρότητα των απαντήσεών του·
 - η ευστάθεια της επιχειρηματολογίας του και η συλλογιστική του ικανότητα·
 - η συνέπεια των «θέσεών» του·
 - η ενίσχυση των απόψεών του με την παράθεση στοιχείων από τις «πηγές» που περιέχει το βιβλίο του, χωρίς όμως – με κανένα τρόπο – να λογίζεται σε βάρος του η απουσία των στοιχείων αυτών·
 - η όλη εμφάνιση του γραπτού δοκιμίου του, από την άποψη της εκφραστικής ευχέρειας και της ευανάγνωστης γραφής.

2. Εισαγωγή στις Ιστορικές Σπουδές (ώρα μία την εβδομάδα).

Να διδαχτούν πρώτα:

(1) Από το δεύτερο μέρος του βιβλίου το κεφάλαιο **Μεθοδολογικά Προβλήματα** (αυτονόητο ότι δεν αποτελούν αντικείμενο ειδικής διδασκαλίας και εξέτασης δυο αρχαίες επιγραφές που περιέχονται σ' αυτό το κεφάλαιο).

(2) Η εισαγωγική μόνο παράγραφος του κεφαλαίου **Βοηθητικές Επιστήμες της Ιστορίας**, που είναι συνέχεια του προηγούμενου θέματος. (Για τις βοηθητικές αυτές επιστήμες μπορεί ο καθηγητής να δώσει μια σύντομη ενημέρωση στους μαθητές, χωρίς να αποβλέπει σε εξετάσεις).

(3) Το πρώτο μέρος του βιβλίου: **Θεωρητικά Προβλήματα**, με τη σειρά που έχουν εγγραφεί στο βιβλίο.

Προϋποθέσεις διδασκαλίας

Για την καλύτερη διδασκαλία αυτού του βιβλίου είναι χρήσιμο να κατανοηθούν από την αρχή τα εξής:

α. Όπως κάθε επιστήμη έχει κάποιο σκοπό, αντικείμενο, μέθοδο, έτσι συμβαίνει και με την ιστορία ως επιστήμη.

β. Σκοπός του ιστορικού είναι να «αφηγηθεί» την πορεία του ανθρώπου από την πρωτόγονη ζωή ως τη σημερινή εποχή (ή ένα κεφάλαιο μόνο αυτής της πορείας, π.χ. την ελληνική ιστορία ή μόνο τη νεοελληνική ιστορία ή μόνο την ελληνική ιστορία της περιόδου 1941–1944 ή... ή... ή...) και ενδεχόμενα να διατυπώσει τους «νόμους» που καθόρισαν ή καθορίζουν την ιστορική ζωή.

γ. Το αντικείμενο (υλικό) που μελετάει για να φτάσει στην ιστορική σύνθεση – αφήγηση είναι οι «πηγές»: μνημεία από το παρελθόν (κατοικίες, δρόμοι, εργαλεία, δημόσια κτίσματα κτλ.), γραπτά κείμενα κάθε είδους, καλλιτεχνικές προσπάθειες που αποτυπώθηκαν σε συγκεκριμένες μορφές και που έχουν διασωθεί κτλ. Καθετί που μας πληροφορεί για την πορεία του ανθρώπου κατά το παρελθόν: από την αναζήτηση της τροφής του και το χτίσιμο της κατοικίας του ως την κοινωνική και πολιτική οργάνωση, ως την πρακτική έκφραση της θρησκευτικότητάς του, ως την καλλιτεχνική δημιουργία και την ψυχαγωγία, αποτελεί «πηγή» της ιστορίας του ανθρώπου και είναι αντικείμενο μελέτης.

δ. Μερικά προβλήματα που αντιμετωπίζει ο ιστορικός στο έργο του είναι:

(1) Η **κατανόηση των «πηγών»** (τι ακριβώς εννοούν τούτες οι γραφές, τούτα τα σύμβολα, τούτες οι εικόνες, τούτα τα μνημεία που έχουν θρεθεί).

(2) Η **αξιοπιστία των «πηγών»** (πόσο αξιόπιστη είναι κάθε πηγή, κυρίως η γραπτή – πόσο ο

δημιουργός της μπορούσε να γνωρίζει την αλήθεια και να την εκφράσει και κατά πόσο ήθελε να γράψει την αλήθεια).

(3) **H διασταύρωση των «πηγών»**, ώστε να εξακριβωθεί με περισσότερη βεβαιότητα τι πραγματικά έχει συμβεί και «πώς» και «γιατί» (γιατί συχνά οι «πηγές» μάς δίνουν διαφορετικές ή και αντιφατικές πληροφορίες και κρίσεις και αξιολογήσεις για τα γεγονότα).

(4) **H εξήγηση των γεγονότων** (γιατί συνέβη αυτό το γεγονός τότε εκεί με εκείνο τον τρόπο;)

(5) **H αναζήτηση των κινήτρων της ανθρώπινης δράσης** (ποια ήταν τα κίνητρα των δρώντων προσώπων σε κάθε περίπτωση; η ανάγκη συντήρησης; η αναζήτηση ασφάλειας; η βούληση για εξουσία ή για κοινωνική αναγνώριση; και ήταν τα κίνητρα ψυχολογικά ή κοινωνικά;)

(6) **H αξιολόγηση των γεγονότων και των κινήτρων** (πόσο είναι σπουδαίο εκείνο το γεγονός; πόσο επιδοκιμάζονται τα κίνητρα της δράσης μέσα στις περιστάσεις όπου αυτή εκδηλώθηκε;)

(7) **H διατύπωση «νόμων»** ενδεχόμενα (που διέπουν την ανθρώπινη δραστηριότητα και ίσως όλη την ιστορική πορεία).

(8) **H χρησιμοποίηση ενιαίας ορολογίας**, με σαφές και συμφωνημένο περιεχόμενο, ώστε να είναι δυνατή η συνεννόηση ανάμεσα στους ειδικούς ιστορικούς και τους άλλους τους κοινούς μελετητές της ιστορίας (λ.χ. ποια ειδική σημασία έχουν οι όροι: εξουσία, πόλεμος, ειρήνη, πρόβλεψη, εξέγερση – ανταρσία – επανάσταση, τόπος, χρόνος, αιτιότητα, νόμος κτλ.)

(9) **H αξιοποίηση των συμπερασμάτων άλλων επιστημών**, που είναι για την ιστορία «βοηθητικές» (π.χ. η αρχαιολογία, η γλωσσολογία, η νομισματική και άλλες) με τα συμπεράσματά τους. ε. Αυτά και άλλα παραπλήσια ζητήματα αντιμετωπίζει ο ιστορικός πριν φτάσει στην «**ιστορική αφήγηση**» για το ειδικό θέμα που κάθε φορά μελετά (π.χ. την «Ελληνική Επανάσταση του 1821» ή την «Εξωτερική Πολιτική του 1821» ή την «Ιουλιανή Σύμβαση» του 1827 και τις συνέπειές της ή άλλο θέμα, γενικότερο ή ειδικότερο).

στ. Κάθε ιστορική αφήγηση γράφεται με την πεποίθηση του συγγραφέα ή την αξίωσή του ότι αυτή η αφήγηση αποδίδει την **ιστορική αλήθεια** (για το συγκεκριμένο θέμα). Όμως συχνά δύο ιστορικοί ξεκινώντας από τα ίδια στοιχεία συμβαίνει να δώσουν διαφορετική εικόνα αυτής της **ιστορικής αλήθειας**, ίσως γιατί κατανόησαν διαφορετικά τις «πηγές», ίσως γιατί ακολούθησαν διαφορετική ερμηνευτική αρχή (είναι δηλαδή δυνατό δύο ιστορικοί να δίνουν διαφορετική απάντηση στο ερώτημα: «είναι οι βασικές ανάγκες του ανθρώπου που καθορίζουν τις ιδέες του ή οι ιδέες του καθορίζουν τις ανάγκες;»)

ζ. Σε πολλές περιπτώσεις η ανεύρεση «νέων πηγών» (ενός διπλωματικού εγγράφου, ενός άγνωστου μνημείου, ενός ιδιωτικού αρχείου κτλ.) μπορεί να υποχρεώσει τους ιστορικούς να αναθεωρήσουν τις αρχικές απόψεις τους (άρα και την αφήγησή τους) για κάποιο θέμα, είτε στο σύνολο είτε σε επιμέρους σημεία.

η. Κατά συνέπεια, υπάρχουν δύο τουλάχιστο λόγοι που μας υποδεικνύουν να βλέπουμε και να ξαναβλέπουμε την ιστορία και τη μέθοδό της, για να προσεγγίζουμε την ιστορική αλήθεια και να μπορούμε να ελέγχουμε την αξιοπιστία των αφηγήσεων που μας προσφέρουν οι άλλοι. Υπάρχει όμως και ένας **τρίτος σοβαρός λόγος** για διαρκή αναθεώρηση της ιστορικής έρευνας: κάθε γενιά ανάλογα με τα δικά της προβλήματα και διαφέροντα είναι πιθανό να διακρίνει άλλες πτυχές στην ιστορία του χθες, γιατί αυτές αισθάνεται πιο πολύ και τις ερμηνεύει πιο σωστά (διεισδύει πιο βαθιά στο νόημά τους).

θ. Γιατί όλη αυτή η προσπάθεια;

Όποιοι μαθαίνει να αναζητεί την αλήθεια για το παρελθόν έχει πολύ μεγαλύτερη πιθανότητα να κατανοεί όσα γίνονται στο παρόν και να αποφασίζει πιο σωστά τη δράση του. Η σπουδή

της ιστορίας εισάγει στην κατανόηση της τωρινής κοινωνίας και κάνει πιο συνετή την πολιτική απόφαση.

ι. Βοήθημα εισαγωγικό για τους παραπάνω προβληματισμούς είναι η **Εισαγωγή στις Ιστορικές Σπουδές**. Όπως κάθε μελέτη μεθοδολογική και πρωτοπαρουσίαστη έχει κι αυτή η Εισαγωγή και δυσκολίες και γοητεία. Γι' αυτό χρειάζεται προσεκτικό διάβασμα και κάποια πρόσθετη ενημέρωση και αγάπη.

1. Το σχολικό βιβλίο έχει βιβλιογραφία κατά κεφάλαιο· ξεχωρίζουμε μερικά πρώτα βοηθήματα:

Ε. Καρ, **Τι είναι Ιστορία.**

W.H. Walsh, **Εισαγωγή στη Φιλοσοφία της Ιστορίας.**

Φ.Κ. Βώρου, **Μεθοδολογία και Φιλοσοφία της Ιστορίας**, περιοδικό «Νέα Παιδεία», τεύχος 27, σελ. 76-87. Επίσης: **Φιλοσοφία της Ιστορίας** (στο Σεμινάριο 6) της Π.Ε.Φ., σελ. 80-101)

Α. Σαφ, **Ιστορία και Αλήθεια.**

Ε. Πρεβελάκη, **Η Γενίκευση στην Ιστορία**, Μνήμων 8 (1980-82) 204-255.

(Ευκαιριακά πληροφορούμε ότι έχει δημοσιευτεί προκήρυξη για τη συγγραφή νέου βιβλίου με νέο αναλυτικό πρόγραμμα).

I	Ωρολόγια Προγράμματα	Σελ.
II	Αρχαία Ελληνική Γραμματεία από μετάφραση	
III	Νέα Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	
IV	Ιστορία	
V	Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος	

I	Ωρολόγια Προγράμματα	Σελ.
II	Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	
III	Νέα Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία	
IV	Ιστορία	
V	Λατινικά	
VI	Ψυχολογία	
VII	Φιλοσοφία	
VIII	Αρχές πολιτικής επιστήμης - Στοιχεία Δημοκρ. Πολιτεύματος	

IV. ΛΑΤΙΝΙΚΑ

A. Εισαγωγικά

Παρουσίαση του βιβλίου από τον καθηγητή στους μαθητές: ανάγνωση του Προλόγου· εξήγηση των συμβόλων και συντομογραφιών (με αντιπροσωπευτικά παραδείγματα από τα πρώτα μαθήματα)· παρουσίαση των τμημάτων του βιβλίου (μαθήματα, επίμετρο, λεξιλόγιο και ευρετήρια).

B. Διδασκαλία κατά μάθημα

1. Πραγματολογική εισαγωγή

Ανάγνωση της εισαγωγής από ένα μαθητή· ο καθηγητής σχολιάζει, διευκρινίζει και προσθέτει στοιχεία όπου κρίνει σκόπιμο να το κάνει (βλ. ειδικά βοηθήματα). Ο συνολικός χρόνος για την παρουσίαση της εισαγωγής και τη συζήτηση δεν πρέπει να ξεπερνάει τα 4'.

2. Κείμενο

Ο καθηγητής διαβάσει το κείμενο αργά και καθαρά. Στα πρώτα μαθήματα η ανάγνωση γίνεται δύο φορές και αργότερα περιορίζεται σε μία. Στη συνέχεια ζητάει από δύο μαθητές να ξαναδιαβάσουν το κείμενο. Διορθώνει τα λάθη στην ανάγνωση επιμένοντας ιδιαίτερα στον ορθό τονισμό των λέξεων. Οι μαθητές διδάσκονται από το πρώτο μάθημα να αναγνωρίζουν και να τονίζουν τη μακρόχρονη παραλήγουσα (βλ. σελ. 8 του βιβλίου και το επίμετρο, σελ. 290· επίσης τη Γραμματική του Τζαρτζάνου, σελ. 9)· ο συνολικός χρόνος για την ανάγνωση του κειμένου δεν πρέπει να ξεπερνάει τα 7'.

3. Λεξιλόγιο - Ετυμολογικά - Μετάφραση

Στη φάση αυτή ο καθηγητής διαβάσει το μάθημα κομματιαστά κατά νοηματικές ενότητες (περιόδους), που τις διασπάει σε υποενότητες (προτάσεις). Τοποθετεί τις λέξεις στη σειρά: υποκείμενο (με τους προσδιορισμούς του) - ρήμα (με τα συμπληρώματα και τους προσδιορισμούς του). Εξηγεί τις λέξεις χρησιμοποιώντας το λεξιλόγιο (ή, όπου κρίνει σκόπιμο, και το λεξικό· βλ. τα βοηθήματα).

Όταν η ετυμολογική συγγένεια μιας λέξης του κειμένου με τη νεοελληνική είναι διαφανής (πχ. *scorpius* - σκόπελος), ο καθηγητής την επισημαίνει αμέσως. Επίσης υπενθυμίζει τις συγγενικές λατινικές λέξεις που είναι ήδη γνωστές στους μαθητές από προηγούμενα μαθήματα και που σημειώνονται στα «Ετυμολογικά» (εφόσον το επιτρέπει ο χρόνος και το επίπεδο των μαθητών, ο καθηγητής ζητάει να του αναφέρουν οι ίδιοι οι μαθητές τις συγγενικές λατινικές λέξεις που έχουν ήδη συναντήσει).

Στην περίπτωση που η ετυμολογική συγγένεια μιας λέξης του κειμένου με τη νεοελληνική δεν είναι διαφανής, ο καθηγητής συζητά τα «Ετυμολογικά» μετά την ολοκλήρωση της μετάφρασης. Στη συζήτηση αυτή είναι δυνατό ο ίδιος ή οι μαθητές να επισημάνουν και συγγενείς λέξεις της αγγλικής ή της γαλλικής που τυχόν γνωρίζουν. Ο χρόνος που θα αφιερωθεί στα «Ετυμολογικά» δεν πρέπει ποτέ να ξεπερνάει τα 5'.

Ένα πρακτικό πρόβλημα που απασχολεί το φιλόλογο την ώρα που μεταφράζει είναι η αντιμετώπιση των νέων συντακτικών φαινομένων του μαθήματος. Είναι προτιμότερο να περιορίζεται στη φάση αυτή σε διευκρινίσεις που είναι απολύτως απαραίτητες για την απόδοση του κειμένου στη νεοελληνική αφήνοντας τη θεωρητική εξέταση των φαινομένων για το τμήμα των παρατηρήσεων.

Η μετάφραση γίνεται σε πρώτη φάση τμηματικά σε συνεργασία με τους μαθητές (εκτός από τα πιο δύσκολα σημεία). Δεν πρέπει να αφήνονται σημεία σκοτεινά και αδιευ-

κρίνιστα, γιατί τότε οι μαθητές αποθαρρύνονται και αναζητούν εξωσχολική βοήθεια για να λύσουν τις απορίες τους.

Όταν ολοκληρωθεί η πρώτη φάση της μετάφρασης, ο καθηγητής μεταφράζει ολόκληρο το κείμενο σε στρωτή δημοτική. Έπειτα ζητάει από έναν ή περισσότερους μαθητές να την επαναλάβουν. Ο χρόνος που πρέπει να αφιερώνεται στη μετάφραση υπολογίζεται σε 20'-25'.

4. Παρατηρήσεις

Στην παρουσίαση των «Παρατηρήσεων» πρέπει να αποφεύγεται η απλή ανάγνωση των στοιχείων που υπάρχουν στο βιβλίο. Είναι προτιμότερο να αναπτύσσει ο καθηγητής προφορικά το συγκεκριμένο γραμματικό και συντακτικό υλικό του κάθε μαθήματος χρησιμοποιώντας όσο γίνεται πιο πολύ τον πίνακα.

Από το πρώτο κίολας μάθημα ο μαθητής πρέπει να συνηθίσει να εξετάζει τα γραμματικά και συντακτικά φαινόμενα της λατινικής παράλληλα με εκείνα της αρχαίας ελληνικής. Για το σκοπό αυτό ο καθηγητής πρέπει να φροντίζει να υπογραμμίζει την αντιστοιχία των αρχαιοελληνικών τύπων και συντάξεων που σημειώνουμε στο μάθημα. Όπου νομίζει, μπορεί να εμπλουτίσει τις παρατηρήσεις του βιβλίου με πρόσθετο συγκριτικό υλικό (περισσότερα παραδείγματα από την αρχαία ελληνική, μετάφραση φράσεων ή προτάσεων από τη μια γλώσσα στην άλλη κ.ά.).

Στόχος των «Παρατηρήσεων» δεν είναι να ενθαρρύνουν την από μέρους του μαθητή στείρα απομνημόνευση τύπων και κανόνων. Σε κάθε μάθημα γίνεται προσπάθεια να αναλύονται π.χ. οι γραμματικοί τύποι στα συστατικά τους μέρη και να ερμηνεύονται τα συνθετότερα συντακτικά φαινόμενα. Στην παρουσίαση των γραμματικών και συντακτικών φαινομένων του μαθήματος ο καθηγητής θα πρέπει να είναι σταθερά προσανατολισμένος προς αυτή την κατεύθυνση, έτσι που οι μαθητές να κατανοούν το **πώς** και το **γιατί** του κάθε φαινομένου.

Για περισσότερα στοιχεία που αφορούν τις «Παρατηρήσεις» συχνά παραπέμπουμε στο Επίμετρο του βιβλίου και στη σχολική Γραμματική του Α. Τζαρτζάνου. Ο φιλόλογος μπορεί επίσης να χρησιμοποιήσει κάποιο άλλο βοήθημα από αυτά που υποδεικνύουμε. Ορισμένες φορές θα διαπιστώσει ότι η άποψή μας για κάποιο γραμματικό ή συντακτικό φαινόμενο διαφέρει από αυτή που θα συναντήσει στα βοηθήματα. Στις περιπτώσεις αυτές ο ενδιαφερόμενος μπορεί να ανατρέξει στα μεγάλα ξενόγλωσσα - δυστυχώς! - βοηθήματα για να λύσει τις τυχόν απορίες του. Ο χρόνος που θα αφιερώνεται στις παρατηρήσεις υπολογίζεται σε 20'.

5. Ασκήσεις

Οι «Ασκήσεις» έχουν σκοπό να εμπεδώσουν τη διδασκαλία της γραμματικής και της σύνταξης. Άλλες από τις «Ασκήσεις» πρέπει να γίνονται μέσα στην τάξη και άλλες να ορίζονται ως δουλειά για το σπίτι. Το μάθημα επομένως ολοκληρώνεται την επόμενη φορά με την εξέταση και τη διόρθωση των «Ασκήσεων». Ο συνολικός χρόνος για τις ασκήσεις υπολογίζεται σε 10'.

Οι «Επαναληπτικές Ασκήσεις» μπορούν να αποτελέσουν υλικό για τον έλεγχο της αφομοίωσης των διδαγμένων (με μορφή δοκιμασιών - τεστ), πάντα βέβαια ύστερα από προειδοποίηση των μαθητών για επανάληψη της συγκεκριμένης ενότητας μαθημάτων.

6. Επιμύθιο

Το «Επιμύθιο» στο τέλος του μαθήματος σκοπό έχει να κλείσει ευχάριστα το συγκεκριμένο μάθημα.

κριμένο μάθημα και δεν αποτελεί μέρος της εξεταστέας ύλης. Η μετάφραση που δίνουμε είναι πάντοτε ελεύθερη, για να αποδοθεί όχι τόσο το γράμμα όσο το πνεύμα του λατινικού κειμένου. Το «Επιμύθιο» συνδέεται με το μάθημα της ημέρας με την υπογράμμιση (= πλάγια στοιχεία) γραμματικών ή συντακτικών τύπων που εξετάστηκαν στις «Παρατηρήσεις».

Η παρουσίαση του «Επιμυθίου» γίνεται με ανάγνωση του λατινικού κειμένου από τον καθηγητή και της μετάφρασης από ένα μαθητή. Μπορεί να γίνει σύντομη συζήτηση πάνω στο περιεχόμενό του, αλλά ο συνολικός χρόνος που θα αφιερώνεται στο «Επιμύθιο» δεν πρέπει να ξεπερνάει τα 4'.

Σημειώνουμε ότι, στις περιπτώσεις που ανάμεσα στο βιβλίο «Λατινικά Λυκείου» και τη Λατινική Γραμματική του Α. Τζαρτζάνου υπάρχουν διαφορές ως προς την ονομασία ή ακόμη και την ερμηνεία γραμματικοσυντακτικών φαινομένων, οποιαδήποτε από τις δύο απαντήσεις δοθεί από τους μαθητές θα είναι εξεταστικά και βαθμολογικά ισοδύναμη.

Διορθωση: Ο ρ. τύπος *consulueritis* που υπάρχει στο στίχο 17 της σελίδας 74 του βιβλίου του καθηγητή (έκδ. 1985) είναι υποτακτική παρακειμένου και όχι οριστική συντελ. μέλλοντα, όπως από λάθος αναγράφεται εκεί.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΑ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

1. Πραγματολογική εισαγωγή

(α) Η. J. Rose (μετάφρ. Κ. Χ. Γρόλλιου), **Ιστορία της λατινικής λογοτεχνίας**, τόμ. Α' και Β', Αθήνα 1978 (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης).

(β) Ζερόμ Καρκοπινό (μετάφρ. Κ. Παναγιώτου), **Η καθημερινή ζωή στη Ρώμη στο απόγειο της αυτοκρατορίας**, Αθήνα 1971 (Ωκεανός).

(γ) J. P. V. D. Baldson (μετάφρ. Ν. Πετρόχειλου), **Ρωμαίες γυναίκες**, Αθήνα 1982 (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης).

(δ) M. Cary (μετάφρ. Αικ. Ε. Σταθοπούλου), **Ρωμαϊκή ιστορία**, τόμ. Α' και Β', Αθήνα 1960 (Μίνωας).

(ε) **Ιστορία του ελληνικού έθνους**, τόμ. Ε' (1974) και ΣΤ' (1976) (Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.).

(στ) Ν. Χρ. Κονομή, **Από την ιστορία της λατινικής γλώσσας**, Θεσσαλονίκη 1979.

2. Στοιχεία ετυμολογίας

Ν. Π. Ανδριώτης, **Ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής**, Θεσσαλονίκη 1983³.
(Ξενόγλωσσο: A. Ernout - A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, 1959).

3. Μετάφραση

Ι. Θ. Κακριδή, **Το μεταφραστικό πρόβλημα**, Αθήνα 1966⁴.

4. Λεξικά

Στεφ. Κουμανούδη, **Λεξικόν λατινοελληνικόν**, ανατ. Αθήνα 1972 (Γρηγόρης).
(Ξενόγλωσσο: Ch. T. Lewis και Ch. Short, *A Latin Dictionary*, Οξφόρδη 1969 (α' έκδοση 1879).

5. Γραμματικές και συντακτικά

(α) Θ. Α. Κακριδή, **Γραμματική της λατινικής γλώσσας**, Αθήνα (Κολλάρος).

(β) Ε. Α. Σκάσση, **Ιστορική γραμματική της λατινικής γλώσσας**, τομ. Α' (Αθήνα 1969) και Β' (Αθήνα 1972-75).

(γ) Μιχ. Χ. Οικονόμου, **Γραμματική της αρχαίας ελληνικής**, Θεσσαλονίκη 1971.

(δ) Ι. Δρ. Σταματάκου, **Ιστορική γραμματική της αρχαίας ελληνικής**, Αθήνα 1968 (ανατ., Αθήναιον).

Οι Μεθοδικές οδηγίες διδασκαλίας του μαθήματος θα σταλούν με εγκύκλιο

VI. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Α'. Για το πρώτο μέρος (Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας)

1. Στη σελίδα 17 αναγράφονται οι λόγοι που οδήγησαν στο να προταχθεί το μέρος αυτό. Αυτοί οι λόγοι προσδιορίζουν και τις απαραίτητες οδηγίες για τη διδασκαλία του. Είναι ανάγκη να κατανοηθεί ότι η φιλοσοφία επηρεάζεται από τις κοινωνικές εξελίξεις και να δειχτεί ότι η γένεση της ελληνικής φιλοσοφίας αποτελεί, πραγματικά, μετάβαση από τη μυθολογική αντίληψη του κόσμου στη λογική ερμηνεία του. Υπογραμμίζεται επίσης ότι η σωστή διδασκαλία αυτού του μέρους του βιβλίου της φιλοσοφίας προϋποθέτει μελέτη της ιστορίας, για την οποία προτείνονται δύο ευσύνοπτα και προσιτά βιβλία: 1) Β. Κρεμμυδά - Σοφ. Μαρκιανού, **Ο Αρχαίος Κόσμος**; 2) V. Wilcken, **Αρχαία Ελληνική Ιστορία** (μετάφρ. Ι. Τουλουμάκου) και 3) Bruno Snell, **Η Ανακάλυψη του πνεύματος** (μετάφρ. Δανιήλ Ιακώβ), Έκδοση Μορφωτικού Ιδρύματος της Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1981.

2. Δεν πρέπει με κανέναν τρόπο να επιδειχτεί εμμονή στις λεπτομέρειες. Είναι προτιμότερη η δυναμική παρακολούθηση της ελληνικής φιλοσοφίας, **ώστε να κερδηθεί ο απαιτούμενος χρόνος για τα υπόλοιπα μέρη του βιβλίου.**

Β'. Για το δεύτερο (Στοιχεία τυπικής λογικής), το τρίτο (Τα βασικά ερωτήματα της γνωσιολογίας) και το τέταρτο (Γενική θεωρία της επιστήμης) μέρος.

1. Κρίνεται σκόπιμο να τηρήσει ο καθηγητής τη σειρά του βιβλίου κατά τη διδασκαλία των διαφόρων μερών. Πρέπει δηλαδή να προταχτεί η λογική, να έρθει μετά η γνωσιολογία και, τέλος, να ακολουθήσει η θεωρία της επιστήμης. Και αυτό, επειδή η λογική και η γνωσιολογία είναι, λίγο-πολύ, ύλη οικεία σε διδάσκοντες και διδασκόμενους και από το προηγούμενο εγχειρίδιο. Αν, πάντως, ο καθηγητής επιθυμεί να αλλάξει τη σειρά της διδασκαλίας των μερών αυτών, κρίνοντας ότι κάτι τέτοιο δε θα προκαλούσε δυσχέρειες, είναι ελεύθερος να το κάνει. Θα μπορούσε ακόμη ο καθηγητής, αν το κρίνει σκόπιμο, να διδάξει κατ' επιλογήν κεφάλαια από το κάθε μέρος, με τις ακόλουθες όμως προϋποθέσεις:

α) να τηρεί τις οδηγίες που ακολουθούν ευθύς αμέσως (αριθ. 2 και γενικές οδηγίες): β) θα αποφεύγει να διαχωρίζει κεφάλαια με οργανική, μεταξύ τους, σύνδεση περιεχομένου (λ.χ. δεν ενδείκνυται να διδαχτεί το κεφάλαιο για την κρίση και να παραλειφθούν τα κεφάλαια για την έννοια και το συλλογισμό· ούτε να διδαχτεί το κεφάλαιο για τις λογικές αρχές και να παραλειφθεί το κεφάλαιο με την κριτική τους κτλ.)· και γ) λαμβάνοντας υπόψη την έκταση του βιβλίου, την αντιληπτικότητα των μαθητών και τις ιδιαίτερες δυσκολίες του κάθε κεφαλαίου, θα δίνει συνειδητά και προγραμματισμένα έναν τέτοιο ρυθμό στην πορεία της διδασκαλίας, ώστε να συνδυαστεί η κάλυψη όσο το δυνατόν περισσότερης ύλης με την όσο το δυνατόν πληρέστερη αφομοίωσή της από τους μαθητές.

2. Είναι πολύ χρήσιμη μια σύντομη, έστω, μελέτη και των τριών τμημάτων του βιβλίου πριν αρχίσει ο καθηγητής τα πρώτα μαθήματα. Υπάρχουν πολλά θέματα που επανέρχονται από το ένα μέρος του βιβλίου στο άλλο (ή και από κεφάλαιο σε κεφάλαιο του ίδιου μέρους) όχι με τη μορφή της επανάληψης, αλλά με τη μορφή της θεώρησής από άλλη οπτική γωνία, πράγμα που συμπληρώνει την έρευνα πάνω στο αντικείμενο. Η επισήμανση των συμπληρωματικών θεωρήσεων των ίδιων θεμάτων θα επιτρέψει πολύτιμους συσχετισμούς, παρέχοντας έτσι στον καθηγητή **πρόσθετο υλικό** για την αναπτυσσόμενη, κάθε φορά, ενότητα καθώς και πολλά θέματα για συζήτηση στην τάξη. Η έννοια π.χ. του «άποχρώντος λόγου», στο πέμπτο κεφ. του Β' μέρους, μπορεί να συσχετιστεί με το περιεχόμε-

νο του δεύτερου και του έκτου κεφαλαίου του Δ' μέρους. Το κεφάλαιο για τη γλώσσα, στο Β' μέρος, μπορεί να συσχετιστεί, μερικά, με το περιεχόμενο του πρώτου κεφαλαίου του Δ' μέρους κτλ.).

Γ'. Και για τα τέσσερα μέρη: γενικές οδηγίες

1. Η διδασκαλία και η μελέτη των κεφαλαίων δε θα αποβλέπει στην απομνημόνευση του περιεχομένου τους αλλά στην κριτική αφομοίωσή του και τη γόνιμη σκέψη πάνω σε αυτό. Ο μαθητής δε θα υποχρεωθεί να μάθει απ' έξω περιπτώσεις που απαριθμούνται (λ.χ. τα είδη των κρίσεων, τους κανόνες του κατηγορικού συλλογισμού ή τους δέκα «τρόπους» των Σκεπτικών), αλλά κατά τη διδασκαλία θα κατανοήσει την κάθε περίπτωση και θα συγκρατήσει απλώς ορισμένα κύρια σημεία, που θα του επιτρέψουν, εφόσον παραστεί ανάγκη, να επιστρέψει στο θέμα και να το αξιοποιήσει κριτικά. Στόχος της διδασκαλίας θα είναι ο στοχασμός πάνω στο περιεχόμενο των κεφαλαίων, η δημιουργία ερωτηματικών, η διατύπωση προσωπικών απόψεων και η σχετική συζήτηση για τη συναγωγή συμπερασμάτων.

2. Τα φιλοσοφικά κείμενα, στο τέλος του Α' μέρους και στο τέλος του κάθε κεφαλαίου στα υπόλοιπα τρία μέρη, πρέπει να αξιοποιηθούν με τον κατάλληλο τρόπο. Δεν έχουν όλα την ίδια δυσκολία και δεν είναι υποχρεωμένος ο καθηγητής να επιχειρήσει τη φιλοσοφική ερμηνεία όλων ανεξαιρέτως. Έχοντας μελετήσει από πριν το καθένα, μπορεί π.χ. α) να αναθέσει στους μαθητές να μελετήσουν ένα κείμενο στο σπίτι, ώστε το καινούριο μάθημα να ξεκινήσει από τις δυσκολίες που θα έχουν επισημανθεί και τις απορίες που θα έχουν γεννηθεί· β) να συνοδεύσει την ανάπτυξη ενός μαθήματος με την ερμηνεία ενός ή περισσότερων κειμένων που συμπληρώνουν όσα ειπώθηκαν ή αποτελούν αντίλογο σε αυτά· γ) να σταθεί, μετά την παρουσίαση ενός κεφαλαίου, σε κάποια χαρακτηριστικά σημεία ενός αντίστοιχου κειμένου και να προκαλέσει σχετική συζήτηση.

VII. ΑΡΧΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ - ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

Το μάθημα (αντίστοιχα και το βιβλίο) είναι περισσότερο άσκηση προβληματισμού, στοχασμού και διαλόγου παρά προσφορά πληροφοριών. Έτσι ο καθηγητής έχει περισσότερο οργανωτικό και καθοδηγητικό παρά ερμηνευτικό και διδακτικό έργο.

Το Πρώτο μέρος, που έχει τρία κεφάλαια, αποτελεί την εισαγωγή στην πολιτική επιστήμη και έχει στόχο να οδηγήσει το μαθητή σε μια προσπάθεια νηφάλιας επιστημονικής αντιμετώπισης των πολιτικών φαινομένων, με αντίστοιχη καταπολέμηση του φανατισμού, της μισαλλοδοξίας, της προσωπολατρίας, του δογματισμού και της προχειρότητας.

Η μελέτη των κεφαλαίων γίνεται με τη σειρά τους και με αργό ρυθμό· η διδασκαλία διεξάγεται, ή τουλάχιστο συμπληρώνεται με συζήτηση, και η εξέταση παίρνει τη μορφή της ελεύθερης ανάπτυξης του περιεχομένου, όπου ο μαθητής μπορεί να διαφωνήσει ή να συμπληρώσει κάτι (από τη συζήτηση που προηγήθηκε στην παράδοση, ή και καινούριο, δικό του).

Το πρώτο αυτό μέρος συνοδεύεται από ένα παράρτημα κειμένων πολιτικής σκέψης (Όμηρος, Θουκυδίδης, Αριστοτέλης, Ν. Μακιαβέλλι, Θ. Χομπς, Ι.Ι. Ρουσσώ, Κ. Μαρξ, Χ. Μαρκούζε). Τα κείμενα αυτά σχετίζονται βέβαια με τα κεφάλαια που προηγούνται· όμως η πρότασή μας είναι να μη διακόπτεται η διδασκαλία για να παρεμβληθεί η μελέτη των κειμένων. Όταν ολοκληρωθεί το πρώτο μέρος, τότε, με τη σειρά του βιβλίου, να συζητηθούν τα κείμενα και να αναζητηθεί η σχέση τους με όσα ο μαθητής έχει κιόλας διδαχθεί στο συστηματικό μέρος. Αυτή η μέθοδος έχει τα ακόλουθα πλεονεκτήματα: (α) τα κείμενα αντιμετωπίζονται ως ανεξάρτητη και ισότιμη διδακτική ύλη και όχι ως παρεπόμενα της διδασκαλίας· (β) η αναζήτηση της εσωτερικής σχέσης των κειμένων με το συστηματικό μέρος αποτελεί θαυμάσια άσκηση της κρίσης των μαθητών, και (γ) η μελέτη των κειμένων απολύγει σε μια έμμεση ανακεφαλαίωση και εμπέδωση, από διαφορετικές οπτικές γωνίες, της ύλης που προηγήθηκε.

Οι οριστικές οδηγίες θα διατυπωθούν μόλις ολοκληρωθεί η εκτύπωση και η διανομή του βιβλίου· όμως μπορούμε από τώρα να πούμε ότι το βιβλίο είναι σχετικά σύντομο και θα αποτελέσει **ολόκληρο** τη διδακτέα (και εξεταστέα) ύλη.

Κ.Α. 270 ΕΚΔΟΣΗ Γ' 1986 - ΑΝΤΙΤΥΠΑ 25.000

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Χ. ΜΑΚΡΟΔΗΜΟΣ - Χ. ΧΑΜΠΑΡΤΣΟΥΜΙΑΝ Ο.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Κ. ΚΑΡΑΣ

